

„Érted vagyok”

(Exodus 3,14)

Közösségi
és családi
folyóirat

V. évf. 4. szám
1994. augusztus
50,— Ft

*Zsidó–keresztény
párbeszéd*

*Az antiszemitizmus
lélektana*

*Új istenképek után
kutatva*

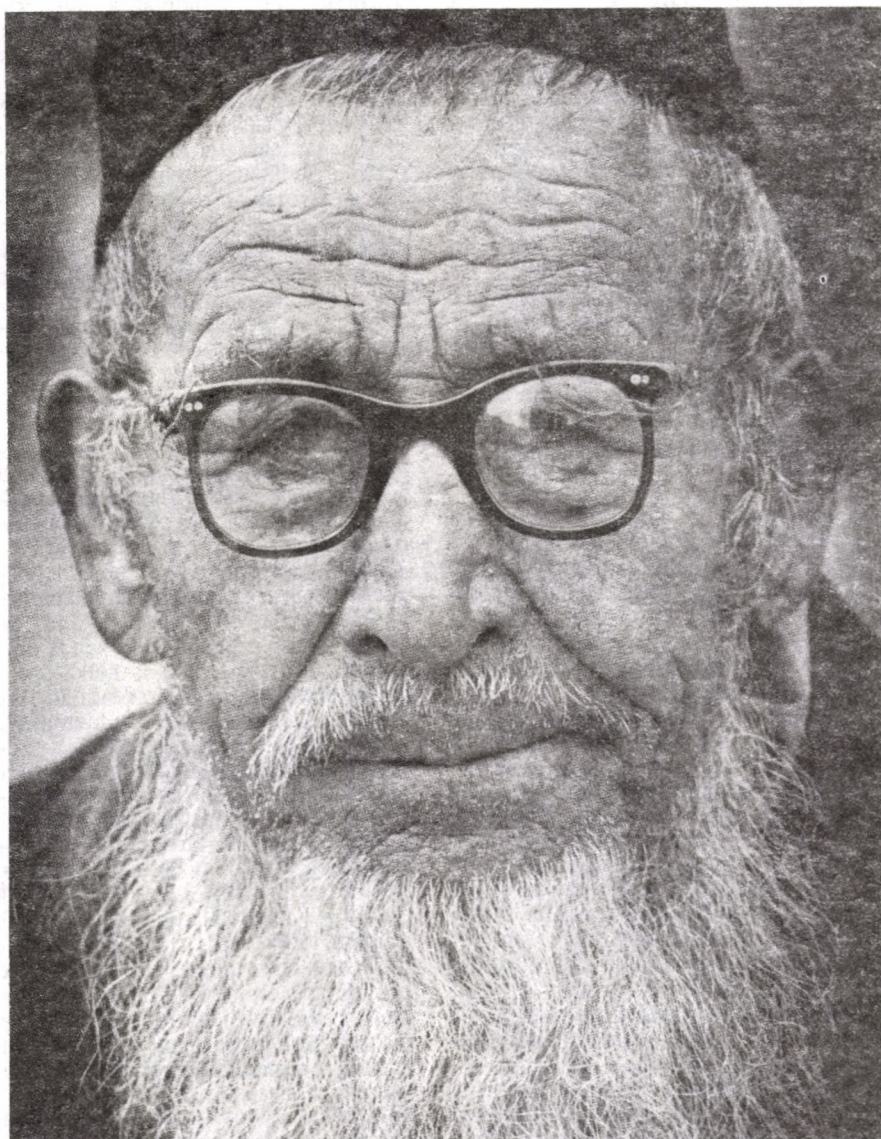
Jézus és a család

*Keresztény volt-e
Szent István?*

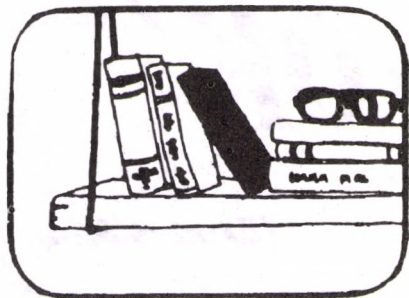
Moha-mese

Olvasói levelek

*A „fenntartható”
fejlődés*

Márczi Imre

Sem együtt, sem egymás nélkül?

(Gondolatok zsidók és keresztények dialógusához)

Ha ezt a szót halljuk: zsidó, általában mindenki felkapja a fejét. Ez a szó mindenkiben bizonyos mögöttes tartalmakat ébreszt. Sajnos, ezek a tartalmak majdnem mindig negatívak, akárki is az, akivel épp beszélünk. Ha történetesen zsidó, akkor is. Megoldatlanság, görcs, egymásra mutogatás, indulat, sérelem, igazságtalanságerzet: zsidók és nem-zsidók között szinte csak ellenszenvet, idegenséget, visszautasítást lehet tapasztalni mindkét részből. Mi az oka a történelem során újra meg újra felbukkanó antiszemitizmusnak és zsidóüldözésnek? Nehezen érthető, hogy egy ősi kultúrával rendelkező népet ok nélkül ki akarjanak rekeszteni az emberiség közösségéből. Kell lennie valaminek, ami ezt a meg-nem-értést létrehozta és ma is táplálja. Két érvet lehet gyakran hallani; az egyik a katolikusok részéről hangzik el és „a zsidókat” teszi felelőssé Jézus haláláért. A másik vulgáris érv „a zsidók” közmondásos kapzsiságára és összetartására utal; vannak persze további érvek is. A másik oldalról viszont a zsidók hajlamosak antiszemitizmust emlegetni minden esetben, amikor érdekeik sérülnek vagy azok érvényesítése veszélybe kerül. A nem-zsidók ezek után hajlamosak minden gazdasági sikertelenség végső okát a „nemzetközi zsidó fináncctöke” manipulációiban megtalálni. Nyilvánvaló, hogy ezek a megállapítások durva általánosítások, egy elfajult helyzetet tükröznek, ezért érvelésre nem használhatók.

A következőkben felvetek néhány gondolatot, amelyeket talán alkalmasak arra, hogy az igazi okokhoz elvezessenek és megkezdődhessen egy olyan párbeszéd, ami idővel lebonthatja azt a falat, amit zsidók és nem-zsidók között az évszázadok építettek.

Mindenekelőtt tudatosítani kell, hogy a „zsidó” szó árnyaltabb kifejtésben nem használható, mert igen sokféle jelentése van, illetve többféle identitás megjelölésére szolgál. Például vannak vallásos zsidók és vannak cionista zsidók, akik a zsidó államiságról esetleg homlokegyenest ellenkező nézeteket vallanak. Vannak nem-hívó zsidók és vannak akiket egyszerűen annak címkéznek, holott nem vállalják a zsidó identitást. A sort sokáig lehetne folytatni. Mindig meg kell határozni, hogy kikről van szó, amikor „zsidókat” emlegetünk. — Egyébként a magyaf-

ban ennek a szónak önmagában is van bizonyos bántó mellékjelentése a sok vulgáris, negatív jelzős kifejezéssel való asszociáció miatt. (A „kereszténység” hasonlóképp majdnem annyira használhatatlan fogalom, mint a „zsidóság”, mert adott esetben jelentheti a katolikusokat, az összes keresztény felekezetet, az egyes keresztény közösségeket, a teológiát, a római kúriát, vagy egyszerűen a nem-zsidókat — és csak legritkább esetben a Jézust követőket.)

A jelenség tehát adott: A zsidóságról kialakult egy általánosító negatív kép, miszerint gazdagságra, kulcspozíciókra törekednek és manipulációikkal akadályozzák a „keresztény” (=jóléti) társadalmak normális működését, fejlődését (lásd pl. a média-vitát Magyarországon). A zsidók szerint viszont ezekben a társadalmakban újra meg újra eluralkodik az antiszemitizmus és megerősödnek a jobboldali tendenciák, amelyek súlyos fenyegetést jelentenek a társadalomra nézve. A gond az, hogy ezek a vádaskodások arcnélküliek: mind pontos tartalmuk, mind képviselőik ismeretlenek. De hatékonyan szítják a közvéleményben az ellenségeskedést anélkül, hogy a valódi helyzetet és annak igazi okait bárki megpróbálná akárcsak néven nevezni is.

Talán mélyebbre vezet, ha megnézzük néhány, az emberi léte alapvetően meghatározó dolgot. Az első az élettér. A zsidóság kétezer éven át nélkülözötte és részben ma is nélkülözi a hazát, országot, saját társadalmát: Azt a közeget, helyet, amely a biztonság, otthonosság érzetét adja, amely a személy kibontakozásának, a saját lét megélésének elsődleges tere. Azóta hazátlanul, idegen országokban, számára idegen hatalmi-társadalmi rendszerekben próbál megélni. Ezt a próbálkozást azonban igen megnehezíti az, hogy nagyon ragaszkodik saját szellemi örökségéhez. Ez talán a legfőbb oka annak, hogy nem fogadták be; legjobb esetben eltűrték. A hátrányos helyzet kivételes teljesítményekre ösztönözte a zsidóságot. A társadalmi rendszerek merevségének oldódásával és a szekularizációs folyamatok következtében a zsidóság így méltán került be az állami és gazdasági, a tudományos stb. területekre. A kereszténységgel való szembenállása és ideológiai fenntartásai miatt leginkább a gazdasági és tudományos területen tu-

dott érvényesülni. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy az európai gazdasági fejlődéshez a zsidóság olyan szolgáltatásokkal járult hozzá, melyeket a keresztények nem vagy nem szívesen vállaltak. Persze ez a zsidóság részéről is megalkuvást jelentett ahhoz a küldetéshez képest, amellyel eredetileg rendelkezett.

A kiválasztottság az a másik nagyon fontos fogalom, amely a zsidóság gondolkodásának megértésében segíthet. A kiválasztottsággal együttjár a küldetés is. Ebben a magatartásformában általában a felsőbbrendűségi tudat és a hatalmi törekvések játszanak döntő szerepet, és csak ritkábban a prófétai mondanivaló, a tanúságtétel vagy a jót tenni akarás. Ami a zsidóságnál meglepő, az az, hogy ezeket a motívumokat nagyon tudatosan és következetesen törekednek valóra váltani. Mi volt a tartalma ennek a küldetésnek eredetileg, és mi ma? Különbözik-e a kettő?

Abrahám törtében világosan meg van fogalmazva: áldásnak lenni a föld minden népe számára. Ezt megerősítendő, Isten szövetséget köt Abrahámmal. Nem a gonoszok kiirtásával, hanem termékenységgel és erkölcsi kiválóságával fog Abrahám népe minden nép javára lenni. Olyan életet, olyan országot épít majd fel, amely minta, sőt otthon lesz mindenki számára.

Ez a nagyon konkrét, ideális erkölcsi küldetés a nyers valósággal találkozáva fokozatosan transzcendálódott — ez is általános jelenség és szinte minden eszmét utolér — és egyre inkább visszatorul a vallás, a liturgia területére. A zsidóságban ennek megfelelően kettévált az eszméért elkötelezettek, a jámborok hívó gyülekezete és a hétköznapi realitás híveinek zelóta szellemű csapata. Ezt azonban megelőzte az „írastudók árulása”, azaz a küldetés legfőbb letéteményeseinek belső meghasonlása, amivel az egyetemes érdek helyébe saját önző, hatalmi érdekeiket állították. Hütlenség a küldetéshez? Meghasonlás? Az, de ez sem egyedülálló eset. Ezek olyan buktatói az (egyéni és közösségi) emberi létnek, amelyeket csak kevesen tudnak elkerülni. Nagy ügyszó hűtlenség lenni azonban nagy árulás: A zsidóság esetében a következmények mértékükben felülmúlták az átlagot. A legsúlyosabb következmény talán az, hogy az embernek hordoznia kell magában a meghasonlott-

ságot, és ez a feszültség gyakran pusztító (és önpusztító) tettekre ragadja az embert.

A zsidóság életében volt még egy tragikus mozzanat, amelynek hatása kisértőre látszik egész további történetükre: ez pedig a Jézus-esemény. Itt sem történt az átlagosnál több: a közösség kivetett egy embert, mert az túl magas követelményekkel lépett fel. Sok ilyen próféta, mártír volt a történelemben és lesz is mindig. A tömeg és az elkötelezett egyén örök konfliktusa ez. Az esemény azért lett végzetes, mert követői Jézusra ruházták azt a szerepet, amelyetől a zsidóság a megváltást várta. Mondhatnánk azt, hogy tragikus félreértés történt: a szekularizálódott zsidóság politikai szabadságot várt — helyette azonban egy olyan próféta jött el, aki az embernek az önmaga korlátaitól való szabadulását kínálta fel. A zsidóság akkori társadalmának hatalmi vezetői ezt nem ismerték fel; elutasították a jézusi megoldást és mint felforgatót likvidáltatták a megszálló hatalommal.

Jézus első követői — maguk is zsidók — komolyan hitték abban, hogy a választott nép felismeri végzetes tévedését és rehabilitálja Jézust; tanítása nyomán a zsidó vallás megújul és ez a zsidóság lelki-szellemi felemelkedésével fog járni; a régi dicsőség visszatér, mert valóban a zsidóság lesz az a nép, mely által minden emberhez eljut Jézus felszabadító tanítása. Nem így történt — és ebben egyenlő felelősség terheli a zsidókat és keresztényeket egyaránt. A keresztények megkapták az eretnesség címkéjét, miközben ők az istenyilkosság bélyegét nyomták a zsidókra. A zsidók jamniai zsinatán hivatalosan is megtörtént a szakítás, és önállósodott a kereszténység mint új felekezet.

A történelem további menete során a kereszténység sorsa ugyanaz lehetett volna, mint a zsidóságé: Az első három évszázadban felváltva szenvedtek üldöztetést... Hogy fordítva történt, annak az az oka, hogy a kereszténység lett világhatalmi ideológia és nem a judaizmus. Ez azonban csak azon az áron történhetett, hogy a kereszténység is végrehajtotta a maga belső árulását: Ha nem törleszkedik hozzá a hatalomhoz, ha nem adoptálja az erőszakot — Jézus egyértelmű tanítása ellenére — minden valószínűség szerint ma is egy üldözött kisebbség volna, kitéve a diaszpóra-sors minden kegyetlenségének, ahogy azt a názáreti ács előre jelezte. Innen az események már maguktól értetődőek: A hatalom elveri a port a neki nem tetsző, vele szemben kritikus, be nem illeszkedő, saját identitást valló egyéneknek és közösségeknek. És mivel ez a hatalom történetesen „keresztény”, és mivel kéznél vannak a zsidók — hála a római „Endlösung” következtében való szétszóródásnak —, a dolog megy annak rendje-módja szerint.

A zsidóság természetesen védekezni próbált. Ilyen helyzetben az összetartás alapvető emberi kötelesség; azonkívül leleményességre kényszerít. Ez párosult azzal a több ezer éves, vallástól átitatott kultúrával és hagyománytiszt-

telettel, amely a zsidóság sajátja. A zsidóság tehát bizonyos előnyre tett szert, és a szétszórtság körülményei közt is megőrizte karakterét és nem vagy alig asszimilálódott. Az identitástudat és belső tartás igen sikeres életalakítást eredményezett, aminek következtében a zsidók általában anyagilag is jobban éltek környezetüknél, noha számos hátrányos megkülönböztetést és megaláztatást kellett elszenvedniük. A nagyobb jólét szellemi fölényt is hozott, mivel többet költhettek kultúrára, iskolázatásra. A diaszpóralétező adottságokból adódó szervezeti és kapcsolati előnyök nemcsak az üzleti életben, hanem itt is nagy előnnyel járt. És a küldetés?

Van, aki egyenesen azt állítja, hogy a zsidóság java része hűtlen lett eredeti küldetéséhez és ahelyett, hogy Istent akarná elvinni mindenkire, a gazdagság és a jólét lett egyetlen célja. Ez is olyan sztereotípiák, amely még ha igaz is, nem kizárólag csak a zsidóságra jellemző. A gyors fűlet helyett gondoljuk át azokat a nagyon sajátos körülményeket, amelyek között a zsidók éltek századokon keresztül.

A zsidóság nagyon régi vallási és társadalmi szervezet, és ennek megfelelő szemlélet az, amelyet története során végig megőrzött — olyan mértékben, hogy arra talán nincs is példa azon népek körében, amelyek bekerültek az európai civilizáció bűvkörébe. Ez a bekerülés nagyon felemás volt. Nem önként történt, hanem a szétszóródás következménye volt (Jeruzsálem pusztulása után, de már korábban is); nem jelentett azonosulást, asszimilációt. Ennek következtében mindkét oldalról nagyon markáns diszkrimináció jellemezte, és a zsidóság számára ritka kivételektől eltekintve állandó létbizonytalanságot okozott. Nemigen lehet csodálkozni azon, hogy maga a létbiztosítása volt a zsidóság számára a legfontosabb feladat. A fenyegetettség kihívására a zsidóság azzal az életrevalósággal válaszolt, amely máig is sajátja. Ez azonban a kívülállókban általában erős visszatetszést váltott ki és vált ki ma is. A dolognak két összetevője van. Az egyik az, hogy a más, az elkülönülés önmagában is ingerlő a többiek számára — különösen akkor, ha a szóbanforgók tényleg jobban szervezik az életüket, törekvőbbek és következetesebbek sikeresebbek. Külön hangsúlyt ad az ellenszenvnek az, hogy az összes többi nép és társadalom állandó konfliktus közt élt, ami elképesztő mértékben pusztította az életet és az életfeltételeket (hódító és vallási háborúk, parasztfelkelések). A zsidóság nem vett részt a közvetlen fizikai erőszakban, és ez egyelőre több ok volt arra, hogy a nem-zsidók a sikertelenségben bűnbakot keressenek és találjanak is bennük. Más kérdés, hogy mekkora részük volt annak a strukturális erőszaknak a kialakításában, amely a mai világ igazságtalan viszonyait létrehozta.

A zsidóság nem vesztette el kiválasztottságának és küldetésének tudatát, még ha annak tartalma el is halványult az idők során. A vallás jelentősége is jócskán csökkent sokak

számára. Így a kiválasztottságtudat és a fent említett gyakorlati érzék olyan világias megnyilvánulásokhoz vezetett és vezet néha ma is, amelyeket a környezet nehezen visel el („zsidó tempó” — hallottam már gyerekkoromban egy nálam élelmesebb gyerekekkel kapcsolatban). Ez is oka annak, hogy a zsidóság és környezete az állandó félreértés és türelmetlenség alapján viszonyult és viszonyul ma is egymáshoz.

Hogyan lehetne ezen változtatni? Kézenfekvő az lenne, hogy az elvilágiasodott zsidóság visszatér eredeti vallási küldetéséhez és Isten ügyének szószólója lesz. (Ez a recept a kereszténység számára ugyanúgy érvényes...) Én mint hívő azonosulok ezzel, de tudatában vagyok a realitásnak: a megértés nem a pillanat műve (bár a zsidóság erre is mutatott már példát Jozija idejében). Azonkívül a vallásosság már nem kizárólagos tényező a zsidóság életében, ahogy az volt háromezer éve. Ez a modell elsősorban a vallásos zsidóság eszménye lehet és csak hosszútávon arathat sikert. A legfontosabb talán annak belátása, hogy nincs ellentét a zsidó vallás tiszta forrása és a között, amit Jézus akart. A jámbor zsidó és a jámbor (Jézust követő) keresztény között nem szükségszerű a vita. A hivatalos katolikus felfogás persze szigorúbb (ellenvetései mögött azonban a presztízvesztés félelme is munkál: tévedést, eddigi hibás gyakorlatot kellene beismernie). A teológiai antijudaizmus sem tűnt még el nyom nélkül. Az egyházak azonban számot kellene vetnie azzal, hogy amit képvisel, az mennyiben egyezik alapítójának szellemével és kifejezett irányzatával.

A realitás arra ösztönöz, hogy elfogadva az itt és most adott körülményeket, azok figyelembevételével alakítsunk ki olyan gyakorlati magatartást, amely élhetővé teszi az életet mind a zsidóság, mind annak környezete számára. Itt nem tekinthetünk el egy nagyon fájdalmas ténnyel: a hitleri totális zsidóüldözés olyan sebeket ejtett, amelyeket a ma élők is magukban hordoznak, és talán nemzedékekig hat még az a fájdalom. Sajnos, ebben részes volt az a passzív környezet is, amely nem tette meg azt, amit alapvető emberi kötelessége lett volna megtenni bárkivel szemben, akit üldöznek. Ezek a tények megnehezítik a távolság és ellenségeskedés leküzdését. Ráadásul a szocializmus negyven éves „pusztai vándorlása” egyrészt elfojtotta, másrészt hamis útra terelte a feszültségeket és indulatokat, konzerválva ezzel a problémát. Nem mehetünk el a tömegkommunikáció tudatformáló szerepe mellett sem, amely ma sem a valóságos viszonyoknak megfelelően, hanem a politikai, hatalmi érdekek szerint ad hírt, kommentál, idéz, említ, sejtet.

Mi volna a megoldás?

Dialogus kellene kezdeni; több szinten, minden lehetséges formában. A fenti elvi, történelmi, filozófiai, társadalomelméleti stb. kérdések végiglemelését szakértő és a dialógus iránt elkötelezett egyének kis csoportjaiban lehet elkezdni. Az eredményeket azután fel kell kínálni a szélesebb nyilván-

vánosság számára kultúrált, türelmes megvitatására és továbbgondolására. Csak ez vezetheti el a szembenállókat egymás megértéséhez és elfogadásához, majd ezek után az érdekek egyeztetéséhez és az együtt-cselekvéshez. Mindenki élni akar és ehhez joga is van, méghozzá a saját identitása szerint. A magyar zsidóság különféle csoportjai is sokat tettek az ország felvirágoztatásáért. Olyan légkört kellene biztosítani, hogy nyíltan vállalhassák önmagukat, múltjukat, kultúrájukat. A zsidóságnak pedig meg kellene éreznie, hogy létét többé nem fejegeti semmilyen külső hatalom, és nem kell olyan extra létbiztonságra és hatalomra törekednie, amely egy konfliktusos időben esetleg megoltalmazhatja. A történelmi tapasztalat az, hogy a máságon kívül elsősorban éppen ez a jólét és a hatalmi törekvések váltják ki az antiszemitizmust és vezetnek pogromokhoz.

A zsidóságnak újra fel kellene fedeznie évezredek értékeit és az elzárkózás helyett fel kellene kínálnia annak a környezetnek, melyben él és élni akar. Ha ezt nem teszi, egyrészt nem teljesíti Istenétől kapott küldetését, másrészt maga épít gettófalat. Ez az elkülönülés irritáló, és érthető módon vezet a mindig meglevő vulgáris antiszemitizmushoz. Ha valaki úgy gondolja, hogy a zsidó vallás tisztaságát csak így lehet megőrizni, igazat ad azoknak, akik azt állítják, hogy az antiszemitizmusért maguk a zsidók is felelősek. A zsidó vallásnak meg kell találnia azokat a formákat, amelyek megfelelnek legsajátosabb tartalmának és közölhetővé teszi azokat nem-zsidók számára is.

A zsidóság kulturális fölénye pedig legyen kihívás! E téren minden versengés csak értéket gyarapít, egyént és közösséget egyaránt gazdagít. A magyar kultúra és a magyarországi zsidó kultúra olyan sok közös elemet hordoz, hogy erre fel lehet építeni az együtt-élést.

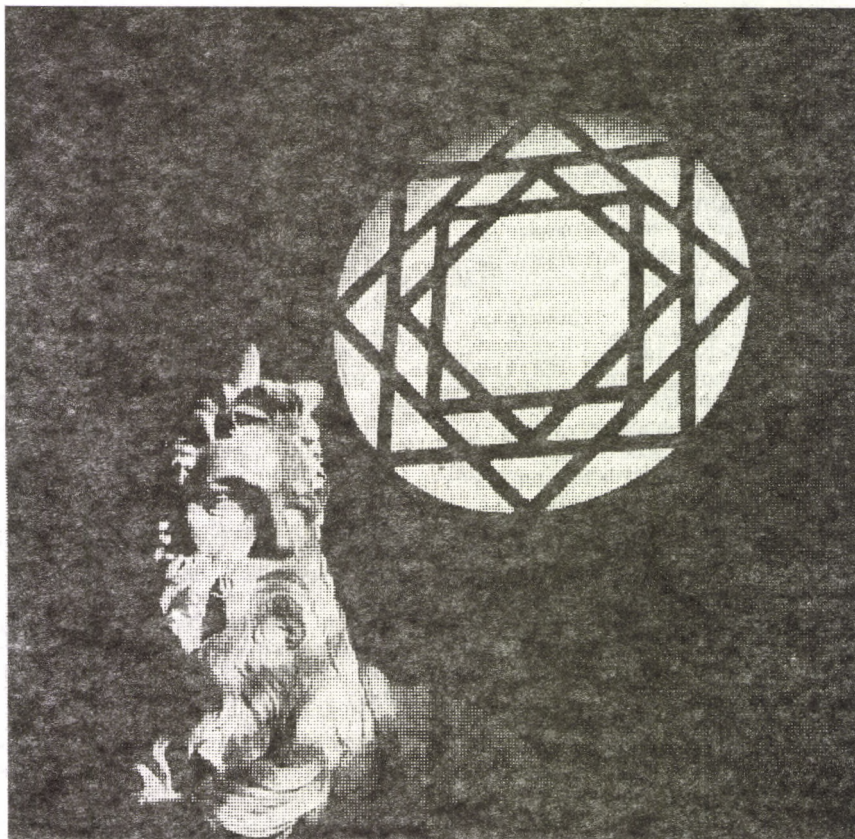
Ennek persze keresztény oldalról is vannak feltételei. Az ember néha elcsodálkozik azon, hogy a kereszténység milyen magabiztosan állítja önnön kizárólagosságát — többek közt épp azzal a néppel szemben, amelynek szellemi örökségéből él. Nem tudathasadás ez? Az evangéliumi alapokon álló keresztény közösségeknek hívó zsidókkal nem sok ellentétük lehet, mert a teológiai különbségek áthidalhatók és a morális tanítás egy törő fakad: az erőszak eredetileg mindkét gondolkodástól idegen. A cionizmus vagy Izrael állam politikája a vallásos zsidóság számára legalább akkora probléma, mint a keresztényeknek a Nagy Konstantin utáni egyház. Amikor egy vallás valamilyen hatalomhoz, politikai mozgalomhoz vagy intézményhez köti létét, sorsa megpecsételődött. A kereszténység most kezdi learatni ennek a keserű gyümölcsseit. Az evangéliumhoz való hűtlenségét nem takarhatja el a dogmatika foszladozó szövete. Kizárólagosság-igényét az teszi egyre inkább hiteltelenné, hogy a világ mind kevesebb gondjára tud megfelelni

választ adni. Szégyenkezve lehet emlekezni a klérus zsidóüldözések idején játszott szerepére. És a zsidóság és kereszténység hajdani szakításáért is terheli némi felelősség, lásd fent... Fel kellene végre számolni azt a keresztény egyoldalúságot, amely a saját határain nem akar túl látni.

Talán másként néznénk egymásra, ha jobban ismernénk egymás értékeit. Tisztába kellene jönni a különböző kultúrák eltérő gondolkodásmódjával, az életfelfogás sajátosságaival, a család (és általában a „laikusok”, az egyes ember) szerepével, szembesíteni kellene a történelemről alkotott nézeteket, világosan kellene beszélni olyan fogalmakról, mint hit, üdvösség, megváltás, kegyelem, szentségek stb. — mindezt a zsidó és keresztény hagyomány, illetve az Írások alapján, de félretéve az apologetika és a katekézis szellemét. Fel kellene ismerni, hogy az identitás megőrzésének nem az a módja, hogy görcsösen ragaszkodunk idejétmúlt megfogalmazásokhoz, hanem az, hogy minden időben kialakítjuk a másik (a másféle) emberrel, közösségekkel való hatékony együttműködést. A kereszténységnek nagy lemaradásai vannak ezen a téren. A globálissá vált világ totális kihívásaira nem lehet rész-válaszokat adni (keresztény válasz, buddhista válasz, zsidó válasz — vagy technokrata, hatalmi, netán „zöld” válasz stb.). Közös kell kimunkálni egy *emberi* választ — hitem szerint olyant, amelyben benne van Istennek az az üzenete, amely évezredek óta folyamatosan kínálta azt a sajátos szempontot, amelyet ki-ki a maga esze szerint ért és használ fel — sajnos jobbára nem a közös megoldás érdekében, hanem a másik ember ellen.

Ha zsidóság és kereszténység egymásra talál... olyan válaszok születnének, amelyek sok rossztól menthetnék meg a világot. Ehhez persze a legnagyobból kell lemondani: a saját eszme, saját fajta kizárólagos és mindenekfeletti illetékeségének igényéről. Ha jól meggondoljuk, ez a fogalom önmagában is tragikus félreértése az emberi hivatásnak. Az ember arra született (arra képes), hogy a saját életében, földrajzi és kulturális környezetében alkosson valami nagyot — minden zsenialitás a lokalitás, a „helyi” mesteri variálásából nő ki és attól lesz zseniális, hogy egyszerűen megjelenik benne valami egészen más, távoli, amiben a föld másik sarkán élő ugyanúgy magát ismeri fel... A művészetekben ez a tapasztalat mindennapos. A tudomány és a technika is globálissá kezd válni. Csak az emberi szféra legfontosabb területe, a vallás nem volna képes erre? Ki és mivé formálja a világot? A tudomány és technika már megmutatta, hogy nem tudja megoldani a gondokat; a vallás, a transzcendens gondolkodás még nem jutott szóhoz. Talán épp azért, mert egyetlen felekezet, közösség sem tudott egész-emberiség-szélességben gondolkodni úgy, hogy a saját vezető szerepét meg ne kérdőjelezte volna. Talán ez az igazi kihívás, amely a zsidóság és kereszténység felé egyaránt irányul. Talán itt és most változhatna valóra küldetését ez a történelmileg sajnálatos módon kettészakadt vallás azzal, hogy a két félben önmagára talál és kovásza lesz az egész emberiségre kiterjedő, vallásos indítatású humán-reformnak?

A lehetőségek végtelenek, de ugyanakkor reálisak; sőt, sürgetők. Ha mi nem lépünk, ki lép helyettünk?

Az úgynevezett keresztény magyar középosztály figyelmébe és Benyhéné Andi emlékének ajánlja

a fordító.

Isabella Campbell–Wesig

Egy trauma végetért?

Majd fél évszázadig tartott, amíg a Szentszék és Izrael kölcsönösen elismerték egymást. „Történelmi” lépést jelent ez a zsidó–keresztény megegyezés felé vezető úton? Ez volna a vége annak a „konkurencia-harcnak”, amely egy évezreden keresztül vért hozott a zsidó népre?

—A múlt év szeptemberében II. János Pál pápa nyári rezidenciáján, Castelgandolfóban fogadta Israel Meir Laut, Izrael askenázi főrabbiját. Izrael állam 1948-ban történt megalapítása óta ez volt az első találkozás a pápa és egy izraeli főrabbi között.

—Előző év december 30-án megegyezés jött létre a Szentszék és Izrael állam között, amelyben az államalapítás után 45 évvel elhatározták, hogy a Szentszék elismeri Izrael államot, és felveszik egymással a diplomáciai kapcsolatokat.

—Ez év februárjának első hetében Jeruzsálemben felekezeti konferenciát rendeztek, amelyen vezető keresztény és zsidó személyiségek vettek részt a világ minden részéről, hogy megvitassák a tudomány és szekularizmus hatásait a vallásra.

„Isten első szeretete”

Az „Isten első szeretete” körüli dráma már röviddel Jézus kivégzése után kezdte elfődni az atyák hitéből származó közös eredet gondolatát — ugyanis amikor a zsidókeresztények a Róma elleni felkelés (66–70) helyett a Kelet-Jordániába menekülést választották, ezzel túlságosan is világosan kimutatták, hogy ők mint az „igazi Izrael”, már nem azonos ígát húznak testvéreikkel. A végleges szétválás azonban a Bar-Kochba (132–135) révén következett be, mert a zsidókeresztények számára lehetetlen volt részt venni Bar-Kochba Róma elleni messianisztikus felkelésében. A vértanú Jusztinosz egyházatya arról tudósít, hogy testvéreik magatartását a zsidók a nemzeti egység elárulásának bélyegezték és mindenkit felhívtak a zsidókeresztények üldözésére.

„A nép tömegei a műhelyekből és fűdőkől fát és rőzsét hordtak össze; a legnagyobb szolgálatot ez ügyben önként a zsidók tették” — mondja egy tudósítás szmirnai Polükarposz mártírhaláláról (156). Szent Poiniosz aktái viszont azt mutatják, hogy a kis-ázsiai Szmírnában élő zsidók a zsinagóga védelmét ajánlották fel az üldözött keresztényeknek. De még ezek a magasatos tettek sem tudták kiváltani a korai egyházatyák jóindulatát, ők inkább azt gondolták, hogy a zsidók veszélybe akarták sodorni a keresztény hitet.

„A túlzottan érzett közelség jele volt az, hogy ennyire el kellett határolniuk magukat”, így értelmezi Günter Stemberger, a Bécsi Egyetem judaisztika professzora azokat a keresztény szövegeket, amelyeknek zsidóellenes kijelentéseire akart támaszkodni még a 19. és 20. század antiszemitizmusa is.

Három mérföldkő ez a két évezredes történelmi trauma lezárásához — vagy hiábavaló kísérlet arra, hogy megbirkózzanak a kapcsolat ósrégi terheivel?

Ha a damaszkuszi görög katolikus érsek, Francois Abou Mekh kritizálta az Izrael és a Szentszék közötti diplomáciai kapcsolat felvételét, mert a jelen pillanat e lépéshez „alkalmatlannak” tűnik;

ha egyes izraeli főrabbi, közöttük Israel Meir Lau a keresztény–zsidó párbeszéd-konferencia bojkottjára hívtak fel, mert semmi sem indokolja, hogy megbeszélést folytassanak nem-zsidókkal a jelenben helyes viselkedési formákról;

akkor önként merül fel a legegyszerűbb kérdés, ugyan mi lehet a kimenetele a zsidók és a keresztények között kétezer éve zajló „féltekenységi drámának”. Folytatódik tovább a tragédia, amely a holokauszttal, ötmillió zsidón elkövetett gyilkossággal eddig legrettenetesebb végéhez jutott el — vagy itt áll az ajtónk előtt a lehetőség a konfliktus megoldására?

„A zsinagóga a korai középkorig elkövető kihívás maradt a fiatal egyház számára”, magyarázza Stemberger, mivel „így a saját identitás keresése során a családon belül is el kellett határolniuk magukat az embereknél”. Hasonlóan Petra Heldt papnő, az Ecumenical Research Fraternity in Israel ügyvezetője sem tud csatlakozni ahhoz a véleményhez, miszerint az egyházatyáknak abszolút negatív beállítottságuk lett volna az atyák vallásával szemben. Így például Szent Jeromos zarándokútra ment Izrael országába, ahol Tibériásban egész sor beszélgetést folytatott a rabbikkal (ez lett volna az első keresztény–zsidó párbeszéd?). Ágoston a zsidó közösségek folyamatos fennmaradásában Izrael országán belül Isten hűségének jelét látta.

„Isten nevében”

Amíg tehát a keresztény egyház kezdetekor a zsidó vallást drasztikus eszközökkel írta le, hogy báránykánt a maga oldalán tartsa, „a bázison” pedig zsidók és keresztények még elfogultság nélkül bántak egymással, a fordulatot az első kereszties hadjáratok hozták meg. Miért szükséges olyan messzire keletre nézni, amikor a hitetlenek közöttünk laknak, mondták az első keresztiesek, akik meg voltak győződve arról, hogy küzdeniük kell a zsidók és a mohamedánok ellen egyaránt.

Igy a fosztogató zarándokcsapatok első állomáshelyüket már a Rajnánál felöltötték, hogy szétrombolják a kölni, mainzi és wormsi zsidó közösségeket. Zsidók ezreit ölték meg „Isten nevében”, vagy azok lettek öngyilkosok gyermekekkel együtt, félelmükben a gyilkoló bandáktól. Ez a halálos népharag még maiguknak a püspököknek is sok volt; meg-

kísérelték védelmükbe venni a zsidókat, de a speyeri János püspöktől eltekintve tehetetlennek bizonyultak. A „gonosz zsidóról” alkotott kép végérvényesen bevonult a kereszténység tudatába.

Azonban amikor a 12. században az angliai Norwichban röviddel Húsvét előtt megtalálták egy fiú holttestét, akinek haláláért minden bizonnyal saját rokonai voltak felelősek, a zsidók megrágalmazása révén megszületett a legrosszabb vád, amely mind a mai napig titkos haragtartás formájában él tovább: azzal vádolták a zsidókat, hogy kisgyermeken rituális gyilkosságokat követtek el, amivel Krisztus szenvedését akarták megismételni.

E vádaskodások mellett a szentostya meggyalázásáról merültek fel szóbeszéddek, amelyek már azért is nélkülöztek minden alapot, mert a zsidók nem hittek abban, hogy Jézus jelen van az ostyában, Úgy tűnik, a lehetetlenségek napirenden voltak, amint ezt egy kis anekdota mutatja. Stemberger professzor meséli, hogy Klosterneuburg (székeskáptalani kolostor Bécstől északra) is igényt tartott egy „vérző ostyára”, de ezt az „idegenforgalmi attrakciót” felsőbb egyházi helyről letiltották — ugyanis Klosterneuburgban már régóta nem volt egy szál zsidó sem...Egy másik vonzó turistaközpont szolgáltatott ostromállapotot Ausztriában a legutóbbi évekig, ugyanis azok, akik csak a múltat hajlandók tudomásul venni, máig sem adták fel Anderl von Rinn (Tirol) tiszteletét, aki állítólag rituális gyilkosság áldozata volt, mindaddig, amíg Reinhold Stecher megyéspüspök végérvényesen fel nem számolta ezt a legendát.

A 14. században a kereszties hadjáratok után további mélypont következett el a

diszkrimináció és a zsidóüldözések történetében. Azt állították, hogy a zsidók az okai a pestisjárványnak, amely akkor kiirtotta az európai lakosság közel egyharmadát. A 2. században élt Melito egyházatyánál felbukkant „istengyilkos” jelző, a „gyermekgyilkos” és „szentostyagyalázó” mellett a zsidókat most már „kútmérgezőknek” is minősítették, és követve az angol példát, Franciaország is az ország „hitelteleneinek” bélyegezte őket.

De lassan még ott is megvonták tőlük létalapjukat, ahol eltűrték őket, megtiltották, hogy földet birtokoljanak és elűzték őket a kézművesek közül is.

A „gonosz zsidó” képe mellé most már társult a „korrupt zsidó” képe is, hiszen amíg az egyház a keresztényeknek megtiltotta a kamatszédést a kölcsönpénz után, addig a zsidók a pénzgazdálkodásban lelték fel egyikét a számukra megtagadott kereseti forrásoknak. A „bírvagyó kamatszidó” szövege a harmadik birodalomban megtalálta megvető folytatását „Wallstreet-zsidónak”, és plutokratának nevezve gerjesztette a nemzetiszocialista propaganda a gyűlöletet az állítólagos „zsarolók” ellen — és a vetés szárba szökött. Luther Márton a római beszúrástól megtisztított evangéliuma alapján a zsidóság számára is új korszakról kezdett prédikálni. Az írás azt mondja, „hogy Jézus Krisztus született zsidó volt”, mivel a nagy reformátor mózesi hiten lévő testvérei számára kézenfekvővé tette, hogy saját biblikus hagyományaik alapján pozitív módon értékeljék Jézus Krisztust. De miután a szelíd misszionálási kísérletek semmi

gyümölcsöt nem hoztak, a zsidók egykori ügyvédjéből kifejlődött azok legekese-redebb ellensége, és csak húsz évvel az atyák vallásához írott első szöveg után, 1543-ban jött létre a második: „A zsidókról és hazugságaikról” címmel. Ennek a pamfletnek „nem is annyira saját korában, mint inkább Hitler és Himmler idejében borzalmas hatásai keletkeztek”, jegyzi meg a teológus Hans Küng a zsidóságról írott könyvében.

De végső soron a katolikus ellenreformáció sem hozott semmiféle ellenkező tendenciát a zsidók számára. IV. Pál pápa alatt (1555–1559), amikor Gian Pietro Caraffa volt a római főinkvizitor, a diaszpórában élő zsidó népre megint sötét idők következtek.

Végül mégis a protestantizmus bizonyult olyan erőnek, amely türelme és az Ószövetség szeretete révén megteremtette a feltételeket a zsidó-keresztény közeledéshez. Az európai gettók mégis tovább táplálták a keresztény dolyfőt és értetlenséget az atyák vallása iránt, míg nem II. József 1782. évi türelmi rendelete és az 1789-es, valamint az 1848-as forradalmak meg nem teremtették a külső feltételeket az emberi jogok megvalósításához. Azonban pontosan e Napóleon és Hitler közötti 130 évben, amelyben a zsidók a második évezredben először érték polgárjogaik elismerését, kutyvaszódott össze a legrosszabb bosszúérzésből, gazdasági szükségből és állítólagos tudományosságából az a keverék, amelyet 1879-ben először fogalmaztak meg mint az antiszemitizmus fogalmát.

A zsidógyűlöletől az antiszemitizmusig

Amióta a politikai felvilágosodás révén minden személy számára meg kellett volna valósulnia az emberhez méltó életnek, a bécsi izraelita kultuszközösség vezetője, Paul Gross így vonja meg az elmúlt 200 év mérlegét: „Mindaz, amit az újkor létrehozott az emancipáció erejében, azzal a megértéssel, hogy az emberek az emberi jogoknak megfelelően kezelendők, mindez tönkrement, amikor az Úristen helyére Adolf Hitlert ültették a trónra, és a nürnbergi faji törvényeket tették a Tízparancsolat helyére.” A keserű következmény: „A nemes kísérlet nyilvánvalóan kudarcot vallott, különben nem lett volna holokauszt.”

1938. november 9-ről 10-re virradó éjszaka történt, hogy az SA egységek (náci rohamkülönítmények) a Német Birodalom egész területén szinte minden zsidóingatást és zsidó üzletet leromboltak, majdnem száz zsidót meggyilkoltak és 30 000-et letartóztattak. Ez csak az Auftakt volt, az ütemelőző beintés ahhoz a végleges megoldáshoz (a szabatos német nyelv ehhez külön szót konstruált, a tapasztalati emlékekkel rendelkezők számára háborzongató „Endlösung”-ot — a fordító), amelynek létrehozói már nem vallásos eredetű zsidógyűlöletből gyilkoltak, hanem belebonyolódtak egy olyan faji-zsidóellenes ideológiába, amely keresztényellenes vonásokat mutatott. És mégis csak kevés ke-

resztény-egyházi tiltakozó felhívás kapott hangot a népirtás ellen.

— A korszerűtlen zsidóellenes keresztény ideológiát és hithirdetést,
— az egyoldalú egyházközpontúságot és
— a keresztény üzenet nacionalisztikus leszűkítését

látja Clemens Thoma svájci bibliatudós olyan lényegi kritikus pontoknak, amelyek a náci idők alatt meghatározták a keresztények és az egyházak magatartását. Így a szövegekről, azok magasáról a zsidókat továbbra is elítélték mint megvetett népet és istengyilkosokat; az egyházak egyetemes elhivatottságuk ellenére a politika, a nevelés és gazdaság területét lemondóan átengedték a nácioknak és belső egyházi problémákra koncentráltak; a zsidómentes kereszténység követelményével végső soron csak ingatag módon fordultak szembe.

Átlendülés

Az 1948. és 1980. közötti időszakban a kereszténységről és zsidóságról több mint 50 keresztény nyilatkozat látott napvilágot — ami látható jele a keresztény gondolkodás megfordulásának és ama tisztulási folyamatnak, amelyik már nem akarja elfojtani a náci borzalmakért vállalt felelősségekben részes saját bűnöket.

„A sok kiadott papírt persze mind utólag írták meg”, figyelmeztet Dr. Gross

ezen írások viszonylagosságára — egyetlen kivétellel, ugyanis „a Második Vatikáni Zsinat a zsidók és a keresztények közötti viszonyra vonatkozó nyilatkozatát nem az események után sántikálva, hanem előre gondolkodva írta meg”. Valóban vitathatatlan ugyanis a „Nostra aetate” 4. pontjának nyilatkozata, ugyanis „a szöveg sokban járult hozzá ahhoz, hogy a zsidóellenesség többé már nem hordhat keresztény álarcot manapság”, állítja Clemens Thoma. Annak hangsúlyozása, hogy az egyház szellemileg kötődik a zsidósághoz, az antiszemitizmus minden formájának elutasítása és a papoknak szóló figyelmeztetés, hogy a szószéken tartózkodjanak minden ellenséges kirohanástól a Jézus-kortárs zsidók ellen, mindezek hozzátartoznak azon egyházi eszközökhöz, amelyek először tették lehetővé a párbeszédet a zsidókkal. De a zsinati nyilatkozat mégis már keletkezéstörténetében mutatta azokat a feloldhatatlan ellentmondásokat, amelyek jellemezték az idősebb testvérrel alkalmazott bánásmódot. Így a szövegnek eredetileg az egyház és a zsidók közötti viszonyra kellett volna korlátozódnia, de annak érdekében, hogy minél nagyobb számú zsinati atya egyetértését lehessen megszerezni, a kijelentéseket az egyéb nemkeresztény vallásokról szólók közé sorolták. „Természetesen vetődik fel a kérdés, hogy miképp ítélandó meg a zsidóság végül is — anyavallásként, vagy pedig ugyanúgy, mint a hinduizmus és a buddhizmus”; ebben látja Günter Stemberger a dilemmát a zsidóság alapvető meghatározása körül. „Ma már az is sikerként könyvelhető el, hogy az Egység-ittérség foglalkozik a zsidó-keresztény párbeszéddel.”

Valójában az óvatosság látszott a legfontosabb parancsnak a pápák részéről, ha szóba kellett hozni kapcsolatukat az atyák vallásával. A Vatikán hallgatása a náci időkben, a huzavona a „Nostra aetate” végleges megfogalmazása körül tanúságai egy olyan bizonytalanságnak, amelynek kihatásai túlságosan is világossá váltak az Izrael államhoz fűződő ambivalens kapcsolat során.

Milyen útlevél jár Jézusnak?

„Ha ti, zsidók, újra be akartok települni a Szentföldre, akkor küldünk hozzátok misszionáriusokat, hogy mindnyájatokat megkereszteljenek”, nyilatkozta X. Piusz pápa 1904-ben a cionizmus megalapítójának, Theodor Herzlnek, amikor az a támogatását kérte egy zsidó állam megalapításához. „A zsidók nem akarják elismerni Jézust, így mi sem ismerhetjük el a zsidó államot”, hangzott a pápa tömör végkövetkeztetése, amely folytatódott még Izrael 1948. évi tényleges kiáltása után is. Így VI. Pál pápa szentföldi látogatása során hat beszédet mondott, de az Izrael szót egyetlen egyszer sem vette a szájára, állapította meg egy bécsi előadásában Pinchas Lapide zsidó vallás kutató. Rákérdezett arra, hogy a Szentsek miért nem ismeri el évtizedek óta Izraelt: „Milyen alapon

tölthették ki bosszújukat újra és újra a keresztények a zsidókon, amikor azokat az örök vándorlásra kárhoztatott Ahasvérként megvetették?” Ha ugyanis az egyház magát az új Izraelnek gondolja, amely öröklött módon szövetségi népe Istennek, akkor talán itt keresendő a teológiai magja annak, hogy a Vatikán évtizedeken át vonakodott elismerni Izrael államot. Így vélekedik Lapide, aki mint „zsidó újszövetség-tudós” könyveivel és előadásaival azért fáradozik, hogy előtérbe állítsa a két vallás közös szempontjait.

„A zsidók idősebb testvéreink”, nyilatkozta II. János Pál egy római zsinagógában tett látogatása alkalmával — ez volt az az irányváltás, amely egyenesen elvezetett Izrael állam elismeréséhez? Izrael és a PFSZ közötti összeházasítás nélkül a Vatikán és Izrael kölcsönös egymást elismerése nem lett volna lehetséges, mondják a hivatalos körök, ugyanis az államtitkárság bizonytalan határokkal és tartósan megszállt területekkel rendelkező országokat nem részesít elismerésben. „No de akkor mit szólunk az új Horvátország vatikáni elismeréséhez, amelynek határai még közismerten igen vitatottak, és amelynek környezetében sajnos még semmiféle békéről nem lehet beszélni?” — hívja fel figyelmünket Lapide, és egyben felteszi a kérdést, ugyan

milyen útlevelekre volna szüksége ma Jézusnak, ha ismét a Földön járkálna közöttünk vándortanítóié. „Vatikáni vagy izraeli diplomata útlevelellől kellene-e gondoskodnia?”

Günter Stemberger a kapcsolatok felvételét „szimbolikusan fontos tettek” tartja, azonban megállapítja, hogy ez a lépés egy korábbi időpontban jelentősebb lett volna: „Most, amikor az ország már szekularizált állapotban van, egyszerűen pontot tettek egy hosszú vita végére, amely X. Piusztól indult ki.” És Dr. Paul Gross sem tudja elfogadni, hogy ez az elismerés előbbre vinné a zsidó-keresztény párbeszédet, noha azt zsidó oldalról elégtétellel veszik tudomásul: „Ezzel végre egy olyan lépést tettek meg, amelyet régóta igényeltünk.”

A csatátérről a párbeszédhez

Az izraelita kultuszközösség elnöke úgy véli, ez olyan lépés, amely végeredményben megintcsak a beszélgetéshez visz közelebb, hiszen „minden erőfeszítés segítséget jelent a sikeres párbeszédhez”, azonban hangsúlyozza, hogy egy fontos alapfeltételt figyelembe kell venni: „Nem szabad elfordulnia, hogy sor kerüljön a kölcsönös lebecsülésre!” Ez a jelszó — El a csatátérről a párbeszédhez! —, és ezt követik sok helyen, de

nem mindenhol, például, amikor egyes rabbik a jeruzsálemi párbeszéd-konferencia bojkottjára hívnak fel. Az egymásnak ellentmondó kijelentéseket Paul Gross azzal indokolja, hogy „igen fáradságos dolog zsidó oldalról érvényes kijelentéseket tenni, hiszen nekünk nincs pápánk”. Ugyanis a katolikus egyháztól eltérően a zsidóságban senki sem tehet olyan nyilatkozatot, amely minden hívőre kötelező volna. Hierarchia helyett demokrácia uralja a zsidó-keresztény párbeszédet is, és ezzel együtt a véleményalkotás szabadsága.

Günter Stemberger a kölcsönös megismerésben látja az előítéletek és félelmek leépítésének legfontosabb eszközét: „Minél többet tudunk meg egy-

másról, annál inkább elérhető az egyetértés, anélkül hogy a mindenkori álláspontokat ki kellene egyenlíteni”. Az előítéletek viszont egyre inkább fokozódnak, amint ezt bizonyítja a Gallup intézet egy vizsgálata. Amíg 1980-ban a megkérdezettek 10 %-a azon a véleményen volt, hogy a házgodnokoknak és bérlőknek jogukban áll visszautasítani a zsidókat, ezt a véleményt 1991-ben már 13 % vallotta magáénak. A kérdésre: „Kell-e szabályozni és számbelileg korlátozni a zsidók befolyásos állásokba jutásának lehetőségét?”, 1980-ban 18 % igennel válaszolt, de 1991-ben már 20 % tette ezt. Amíg az osztrákok 28 %-a találja úgy, hogy a zsidóknak túlságos befolyása van országunkban, addig 31 % már „nem szívésen fogadná szomszédnak” a zsidókat. És mindenekelőtt ha arról van szó, hogy meg kell becsülni a zsidók százalékos részesedését Ausztriában, az antiszemita szívverése a magasba szökik. Ugyanis amíg a zsidók átlagos népességarányát 6,8 %-ra becsülik, Ausztriában ténylegesen már csak 7300 zsidó él, ami 0,1 %-os részarányt jelent. Ausztriában még a holokauszt előtt is csak fele annyi zsidó élt, mint azt ma becsülik: annak idején a népesség 3 %-át tették ki.

Paul Gross arra figyelmeztet, hogy „az ilyen előítéletek nem tekinthetők társadalmilag túlságosan hatékonyak, de válságos körülmények között az antiszemitizmus bizony teljesen nyilvánvalóvá válhat”, és hangot ad annak a gondjának, hogy a politika mai alakulása még a szilárd demokráciával rendelkező országokban is kevésbé járul hozzá azon félelmek megfékezéséhez, amelyek antiszemita és idegenellenes fejlődést idéznek elő. „Nálunk néhány mocskos hang miatt alaptételeket vágnak sutba”, figyelmeztet a kultuszközösség elnöke. Lásd az idegenek tartózkodására vonatkozó törvényt.

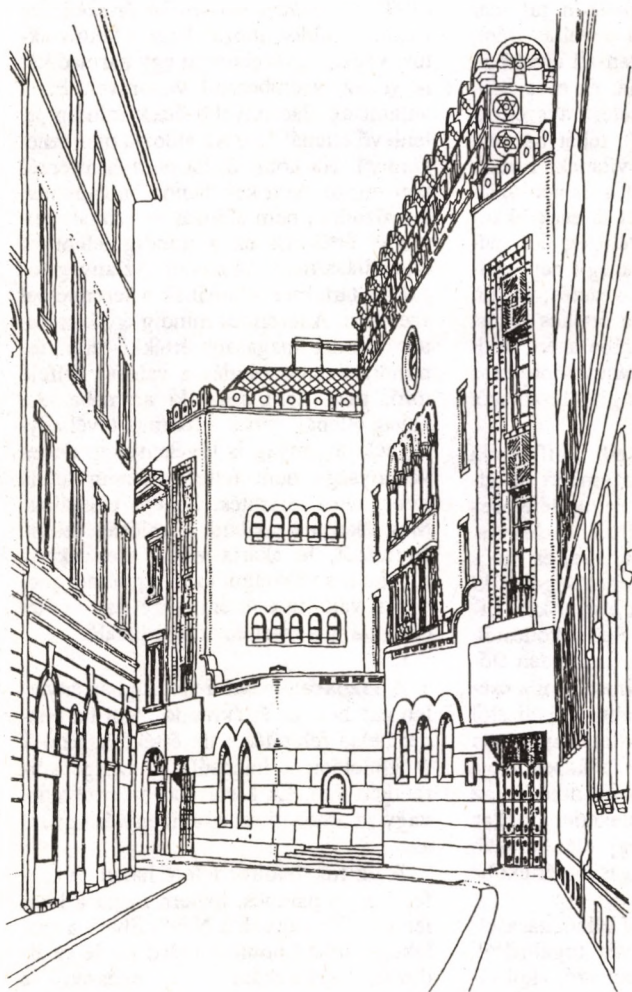
Az előítéletek ismeretek révén történő leépítésére törekvő fáradozások persze fájdalmas módon kudarcba fulladnak, ugyanis „az a dialógus, amely figyelmen kívül hagyja, hogy azt érzelmileg töltöten kell vezetni, az a párbeszéd, amely csak ismereteket közöl, képtelen előidézni a változást”. Pinchas Lapide véleménye szerint sorsdöntő változást a keresztények viszonyában a zsidókhöz ez jelent: „A keresztények a zsidókat gyűlölhetik vagy szerethetik, üldözhetik őket vagy párbeszédet folytathatnak velük, misszionálhatják vagy elfogadhatják őket — éppenszak elszakadni nem tudnak tőlük.”

Irodalom:

Hans Küng, Das Judentum, München 1991.
Clemens Thoma, Theologische Beziehungen zwischen Christentum und Judentum, Darmstadt 1989.

Forrás: Kirche Intern, 1994/3.

Fordította: (—elk—)

Tábor Béla

A zsidóság két útja

(Részletek)

A vallás nem ellensége az értelemnek; ha ellensége volna, az értelem már rég megsemmisült volna. De szélesebb, mint az értelem, és az értelemnek kell ezért önmagát kiszélesítenie, ha be akarja fogadni. Csakhogy az önállósuló értelem képtelen erre az önkiszélesítésre, mert e képességet csak a szellemmel való érintkezés adhatja neki.

A vallás több, mint etika, mert a szellem több, mint cselekedet, bár természetesen etika nélkül nincs vallás. A vallásos ember nem is veheti észre, hogy etikusan él, mint ahogy az egészséges ember nem veszi észre, hogy lélegzik. Az etika csak a vallásból merítheti tisztaságát és erejét; az etika szava: a „legyen” csak a vallás szavából: a „van”-ból sugározhat ki.

A vallás az ember leglényegesebb lehetőség. Benne érintkezik minden egyes ember az osztatlan Egy Valósággal, benne esik egybe az egyes emberben jelenlevő tiszta szellem az Egy Szellemmel — a vallásban éri el az ember személyiségét. A fajiság a végső történelmi közvetítő a személyiséghez, de a vallásban az ember átlépi, „transzcendálja” a történelem határát.

(...)

Az emberi faj szellemi közösség, azaz olyan közösség, amelyet nem emberi önkény hívott létre, hanem az egyetlen szellem tiszta akarata... a fajiságnak mint emberek szellemi közösségének tartalma és célja nem lehet más, mint hogy a tiszta szellemet közvetítse a véges emberhez, aki nem tiszta szellem, hanem a szellem, lélek és test hármas-egysége. A fajiság a végső közvetítő a történelmi ember és a szellem között.

Mit jelent ez a közvetítés? A valóság egy és gazdag... A gazdagságot nem a sok teszi, hanem a soknak az egyre való vonatkozása. Az atomizált sok, tehát az a sok, amelynek tagjai elszigetelődnek egymástól, nem gazdagság, hanem sok egymástól független szegénység. Gazdagsággá a sokat csak az teszi, hogy az egyben fú össze. A szellem és ember viszonyában ez azt jelenti: ugyanaz az egy szellem — a személyiség — osztatlanul, a maga egészében van elrejtve egymástól különböző egyéniségekben. Minden egyes ember rendeltetése, hogy ezt a rejtett személyiséget kibontsa önmagából: hogy „kibontsa saját egyéniségét”. De nem bonthatja ki elszigetelten, mert ő csak egy jel a jelek között; a jelek pedig csak úgy fejezhetik ki az egész jelzettel, hogy egymáson gyúlnak ki... Minden egyes ember rendeltetése, hogy

minden más embertől különböző egyéniség legyen, az egy szellem más és más kifejezése. De ez a különbözőség nem irányulhat elszigetelődésre, hanem csak kölcsönös kiegészítésre, egymáson való megtermékenyülésre: csak azt fejezheti ki, hogy minden egyéni szín pótolhatatlan. Csak ebből a pótolhatatlanságból táplálkozhat az egyéni öntudat és — mint látni fogjuk — a faji öntudat is.

A faj közvetítő szerepét három pontban konkretizáljuk: a faj *műlközösség*, *értékközösség* és *nyelvközösség*. A három egymással oly szétválaszthatatlanul egybe van szöve, hogy külön-külön alig tárgyalhatók.

(...)

Ha egy nép a **teológia** iránt fogékony, ez nemcsak rendkívüli, hanem aggasztó is lehet. Ha a vallás iránt fogékony, ez csak termékeny lehet, de a teológia iránti fogékonyaság bizonyos határon túl már egyáltalában nem jelenti a vallás iránti fogékonyaságot. Fokozottan áll ez akkor, ha a teológia népteológia, és ez a *népteológia* veszi át a vezetést a szellem egész területén (Talmud), tehát ha nem kivételes szellemek irányítanak, hanem ezek is alávetik magukat a népteológiának. Még a népművészet is csak akkor lehet egészséges, ha kiváló egyéni művészet egészíti ki, sőt ha egy nép szellemén belül egy elité a vezetés; akkor, de csak akkor a zseni is értékes hatást kap a népszellemtől cserébe azért, amit ő ad neki. De még parancsolóbb ez a követelmény, ha népteológiáról van szó.

(...)

Annak a sokat keresett „*differentia specifica*”-nak, amely az embert az állattól megkülönbözteti, egyik lényeges mozzanata kétségtelenül a **cselekvés**. Cselekedni csak az ember tud, és nincs ember, aki a cselekvés lehetőségéből ki volna zárva. De a cselekvést el kell határolnunk attól a vak életműködéstől, amelynek különböző formái minden élőre egyaránt jellemzők. Mi az, ami a cselekvést ettől az alacsonyabb működéstől megkülönbözteti? Közvetlen kapcsolata a valóság egészével. Ez a kapcsolat a cselekvés előfeltételében jelentkezik: az értékelésben. Minden cselekedet azzal az igénnyel lép fel, hogy egy alacsonyabb értékű állapotból egy magasabb értékűbe visz.

Az alacsonyabb értékű ellenállása elválaszthatatlan a cselekvés fogalmától. Cselekvésről csak ott lehet szó, ahol ellenállást kell leküzdeni, ahol „a sült galamb nem repül a szánkba”. A cselekvés értelme tehát: az alacsonyabb érték ellen-

állásának leküzdése és átalakítása magasabb értékűvé. Röviden: *az anyag szellemé teremtése*. Pontosan így határoztuk meg az áldozatot is. A cselekvés értelme: az áldozat.

(...)

Az **áldozat** az alacsonyabb érték alárendelése a magasabb értéknek. Az érték ebben a felfelé mutató irányban, ebben az alárendelésben nyeri tartalmát. De az érték ugyanakkor, amikor felfelé mutató irány, egyben az egész valóság igenlése is. Az alárendelés ezért nem az alárendelt megtagadása, elpusztítása, hanem teremtő átalakítása: értékteremtés. Feláldoztatás és megsemmisülés kizárják egymást. Az áldozat nem semmisül meg: létformát változtat, és amibe átmege, az magasabb létforma. Az áldozat: értékigenlés. Fogalmának kettős tartalma: *az értékkülönbségek elismerése és az alacsonyabb érték átalakítása magasabb értékűvé*. De mikor az áldozathozatal ezt a kettős akust végzi, egyszersmind egy harmadikat is végez: szembeszáll valamivel. Ez a valami az alacsonyabb érték mindig jelenlévő ellenállása. Az áldozat nem lehet könnyű. Ha könnyű, ha nem érint érzékenyen, ha nem kell benne önmagunkat legyőznünk, nem áldozat. — Az alacsonyabb értéknek ez a mindig jelenlévő ellenállása maga az anyag. Az anyag-fogalom tartalma: ellenállás a teremtéssel szemben. A teremtés mindig értékteremtés: mindig magasabb-értékű-teremtés, mindig bekapcsolódás a valóság felfelé törő, meg nem szakadó áramába. Az anyag ellenáll ennek a teremtő tevékenységnek; az anyag is tevékenység, de tevékenysége nem felfelé, hanem lefelé törés, nem teremtés, hanem ellenállás. Meg akarja szakítani a valóság felfelé áramlását, le akarja zárni, meg akarja rögzíteni a valóságot azon a ponton, ahol éppen van. ha a teremtő szellem az élet elve, az anyag-ellenállás a halálé.

(...)

A **Tízparancsolat** a valóságban egyetlen parancs: az értékrendé. Ami tíz benne: belső felépítése: tíz értékfok. Ennek megfelelően a hangsúly a tíz ige sorrendjén van. Ez a sorrend az értékrend, vagy az áldozati rend, ami egy és ugyanaz.

A tíz fok felülről lefelé halad. A legfelső nem parancs, hanem maga a kijelentés: „Én vagyok a Név”. Ebből a cselekedet-feletti pontból halad lefelé az áldozati értékskála — egészen a birtoklásvágy tilalmáig. Közben befutja az anyag szellemé-áldozásának egész útját. Mint isteni szó felülről lefelé hang-

zik. Nekünk, ha meg akarjuk érteni ezt a szót, az áldozati füst útját kell követnünk: alulról felfelé. Az utolsó ígénéll kell tehát kezdenünk s onnan az áldozatok (érték-alárendelések) emelkedő során át haladunk az elsőhöz.

A tíz ige egyetlen parancsát sem szeghetjük meg anélkül, hogy valamennyit meg ne szegjünk.

(...)

Jézus Galileában hét kenyérből négyezer embert jól lakatott. Ez a nem-gazdaság. — Minél több kenyeret igyekezni szerezni a négyezer ember számára, annyit, hogy mindenki Jézus jelenléte nélkül is jól lakhassék: ez a gazdaság.

Más megközelítésben: a gazdaság az ember és az „anyagi javak” viszonya; az anyag felé forduló ember élete. „Anyagi javak”; e kifejezésnek nincs egyes száma (v.ö. Güter, goods). Ez a csak-többes szám következetes vállalása a jelzőben kifejezett lényegnek: az anyagnak. Az anyag a Sok, a részek halmaza. Ezért érzi a nyelv még romlatlan logikája szükségét a többes számnak. Másrészt az egész kifejezés magában rejti az értékrendnek azt a feje tetejére állítását, ami a gazdaságra jellemző... Ha a magasabb jelző „jó” elé az „anyagi” jelzőt tesszük, a pozitív látunk el negatív előjellel — megfordítottuk az értékskálát. Hogy ez az érték megfordítás egyik jellemző alkotója a gazdaságnak, mindenki előtt világos, aki csak egy kicsit elgondolkodott olyan tautológiákon, mint a pénz és a korrupció, pénz és prostitúció összefüggése, vagy a bűnözés bő empirikus anyagán. Ugyanez a tény ordít a gazdaság vezérszavából: az „érdek”-ből. Különös szó ez: a legöntudatosabb materialista sem tudja olyan dicsőítőleg vagy magától értetődő „törvényszerűségként” kimondani, hogy ne keverne belé valami dehonasztáló hangsúlyt is.

A gazdasági tevékenység az anyag birtoklására irányul... Mindaz, ami a birtoklást jellemzi, jellemzi a gazdaságot is. A gazdaság tehát olyan tevékenység, amelyben az anyag anyag kell, hogy maradjon; nem az anyag legyőzésére, hanem fenntartására irányuló tevékenység. Ugyanígy, a gazdaság olyan tevékenység, amelyben az ember fut az anyag után... a „rossz végtelen” pályáján...

A gazdaság lényege nem szükségletek vagy igények kielégítése, hanem éppen ellenkezőleg: ki nem elégítése, a létművek, az igények közti feszültség társadalmakon és egyéneken belül. A fogyasztás tipikusan nem gazdasági kategória; a fogyasztásról való lemondás — ha a fogyasztás elhalasztását jelenti — sokkal inkább az; míg maga a fogyasztás a gazdaságot csak annyiban érdeklí, amennyiben már nem fogyasztás, amennyiben újabb gazdasági tevékenység forrása, eszköze, előmozdítója, anyaga.

Maga a „fogyasztás” szó szüntelenül aggodalmaskodva figyelmeztet az anyag jelentőségére, hatalmára. Ez az aggodalmaskodás nagyon súlyos szerepet ad a gazdaságnak. Itt nyeri az anyag azt a funkcióját, hogy magába szívja az emberi

egzisztencia minden kínzó kérdését és minden magasabb lehetőségét, élet és halál, egyén és világ, ember és Isten találkozásának és szétválásának minden hátrpillanatát. Gond, félelem és aggodalom a személyiség hiányérzetei; de a gazdaság valamennyit személyteleníti és önmagára irányítja — a gazdaság a lényeges élet pótléka. Funkciója nem az, hogy biztosítsa az ember fizikai létének fenntartását (egy pillantás a szükségletek fejlődéstörténetére és a mindenkori létműködés-különbségekre elég ahhoz, hogy ezt belássuk), hanem hogy leküsse az ember figyelmét, megvédje saját belső problémáival szemben, megvesztegesse az ember alkotóvágyát.

A gazdaság az anyagba vetett hit, tehát a hitelenségbe vetett hit. Ezért lételeme csak az aggodalmaskodás, a bizalmatlanság lehet. A fizikai létet nem a szükséghez mérten reprodukálnia, hanem szászorososan és ezerszeresen körülbástyáznia, biztosítania kell. A biztosítási üzlet kifejlődése jelenti a gazdaság fejlődésének csúcspontját.

A gazdaság egész léte azt hirdeti, amit a materializmus politikai formája: hogy az emberen csak kívülről lehet segíteni. Ezért nem is állhat meg addig, míg ennek a „kívülnak” összes lehetőségeit ki nem merítette. Csakhogy a „kívül”: a Sok rossz végtelenje, a végtelen sor. A homo oeconomicus nem veszi észre, hogy addig van „kívül”, amíg az ember nem helyezkedik el a maga helyén, tehát „belül”; addig van „sok”, amíg az ember egy pontban nem egyesíti a „sokat”. Az anyag, a Sok éppen az útvesztő, az örök diszkontinuitás. *Bármelyik* útján el lehet jutni a célhoz; *valamennyin* soha.

A gazdaság tevékenység, de nem „valamire szolgáló”; maga az elszabadult, izolált, magánvaló tevékenység. Nem „valamire szolgál”, mert a gazdaság mindig törekvés az öncélúságra. Ezt a mozzanatot belőle eltávolítani nem lehet. A történelmi materializmus ezt úgy fogalmazza át saját használatára, hogy a gazdasági öncélúság az egyetlen emberi lehetőség, tehát „adottság”, „szükségyszerűség”. A gazdaság síkján *belül* ez a fogalmazás valóban megtámadhatatlan. De a *valóság* nincs ebbe a síkba zárva: a valóság az, hogy emberi lehetőség csak ezen a síkon kívül van — és elsősorban éppen a gazdasági primátus megszüntetésének, tehát a gazdasági ember szellemi emberré emelésének lehetősége.

Amíg az ember ezzel a lehetőséggel nem él, a gazdaság feloldatlan marad, tehát az az ellentmondás marad, ami ma: az önállósult eszköz, az anyag primátusa, az alárendelés tagadása. A valóság egy szegmentjének lezárta, merev egyensúly-rendszere, ahol adni és kapni csak egymást kiegyenlítő, megsemmisítő mozzanatok lehetnek, s az egyensúly az adás, a teremtés, az áldozat javára soha nem bomolhat fel. A gazdasággal való elmerülés az áldozat tagadása.

De különbséget kell tennünk gazdaság és munka között. A gazdaság az ember engedelmes alárendelése az anyag hip-

notikus erejének. A *munka* az anyag alárendelése az embernek. Ami a munkát a gazdaságtól megkülönbözteti, az az alárendelés jelenléte vagy hiánya.

(...)

A nyomort vállalni Istenért: ez még távolról sem az áldozat legmagasabb fok.

Az igazi áldozat önmaga jutalma, és nem jutott magasra az áldozatkészség létráján, aki ezt a fokot még el nem érte.

Az anyagi javakból hozott áldozat, bármilyen nagy is legyen, nem a legnagyobb, hanem a legkisebb áldozat. Ezért ezen a téren nagyon messzire kell menni, hogy az áldozatnak egyáltalában értéke legyen. De ez az érték nem a hozott áldozat absztrakt nagyságától függ, hanem az erőfeszítés arányától és tisztaságától (a nehezen és önként hozott áldozatról van tehát szó).

Másokat az áldozat vállalására csak saját példájával kényszeríthet valaki. Ez a leghatékonyabb kényszer és egyben az egyetlen, amely kényszer-jellegét önmagából feloldja.

(...)

A **kiválasztottság**: kiválasztottság az áldozatra, tehát nem kiváltságokra, hanem kötelezettségekre... Azaz nem ígéret különös isteni oltalomra vagy jogcím üres gögre és a történelmi feladatok elmulasztására... Miféle kiválasztottság az, amelynek tartalma nem egyéb, mint a felelősséget, akaratot és cselekvést megkerülő „isteni oltalom”? Valóban, ilyen is van: ez a tárgyak kiválasztottsága.

(...)

Halálra ítélt **nép** nincs; de vannak öngyilkos népek. Másképp, mint öngyilkosság által soha egyetlen nép sem tűnt el a történelem színteréről. Egy nép úgy lesz öngyilkos, hogy elfelejti önmagát: elmosódik előtte saját egyéni rendeltetése, elfakulnak egyéni értékei, lassan kiszikkadnak teremtő forrásai. Mikor már minden értéklehetőségét betemette, megszűnik népi létének minden értelme, és a történelem első szélfúvására lehull a népek fájáról.

(...)

A **történelem** nem autonóm. A történelem autonómiájába vetett hitből táplálkozik minden ateizmus, és ezért az első ige az ateizmus tilalma volna, ha ilyen tilalom egyáltalán lehetséges volna. De ilyen tilalom nem létezhetik; ezen a szakadékon az embernek önmagától kell átjutnia minden irányító parancs és tilalom nélkül — ez az ő végső próbatétele. Isten itt csak azzal segít neki, hogy van; és azzal, hogy ezt a „van”-t kijelenti: „Én vagyok a Név, a te Istened!”

(...)

Két út áll nyitva: Az egyik a *megváltás* útja. A másik a *katasztrófa* útja. Az első példátlan erőfeszítést kíván: kíméletlen önvizsgálatot, heroikus áldozatkészséget, feltétlen alárendelést a tiszta szellemnek. A második nem kíván semmit: az a halálba-ájulás könnyű útja.

Antiszemitizmusom rövid emlékezete

Keresztény vagyok és nem zsidó. Szó sincs tautológiáról; vannak zsidó származású keresztények is. A XVII. század végétől ismerem a családfámat, csallóközi és dunántúli parasztok, erdélyi és felvidéki nemesek az őseim, ezért a ki-egészítés; nem zsidó származású keresztényként gondolom végig viszonyomat a zsidókhoz. Mindez nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy mégis csak volt(ak) zsidó(k) az őseim között; minden származására büszke nem-zsidónak figyelmebe ajánlom azt a tényt, hogy nincs Európában még egy nép, amely annyi nemzetiséget olvasztott volna magába mint a magyar, ezért én származásról szólva mindig kiegészítem a mondatot: ha nem tévedek, ha jól tudom, ameddig visszanezhetek a múltba.

Azt a szót, hogy zsidó, először 1956-ban hallottam a szüleimtől, amikor megkérdeztem tőlük, hogy miért vándorol ki egyik osztálytársam a családjával együtt? Azt a választ kaptam, hogy Izraelbe mennek, mert zsidók, és félnek attól, hogy bántani fogják őket. Az októberi forradalomból akkor még csak annyit fogtam föl, hogy hosszú ideig nem kellett iskolába menni, nem tudom, hogy valóban érték-e őket olyan antiszemita megnyilvánulások, amelyek hatására jobbnak látták, ha távoznak. Utólag inkább azt hiszem, hogy a határok ideiglenes megnyitását használták ki régebbi kivándorlási szándékuk megvalósítására. Szüleimtől azt is megkérdeztem, hogy a tanító néni (akit nagyon szépnek láttam), miért ölelgeti, simogatja ezt a fiút, és miért búcsúzik tőle és a szüleitől könnyes szemmel? A válasz rövid volt és tömör: mert ő is zsidó.

Hét esztendő voltam ekkor, és ez volt az első találkozásom a zsidókkal. Megtudtam róluk, hogy félnek a pogromtól, ha tehetik, inkább Izraelben élnek, mint a Magyar Népköztársaságban, és akkor is szeretik egymást, ha nem rokonok. Az utóbbi új volt a számomra, és nem is nagyon értettem meg, amíg föl nem fogtam a Szövetség gondolatát. Ez azonban jóval később történt, akkor, hétévesen, logikus volt a következő kérdésem: Mit jelent az, hogy zsidó? Szüleim válasza ismét lényegretörő volt: a Földközi-tenger mellékéről származó, idegen nép. Az idegen azt jelentette, hogy nem magyar. Az is érdekelt, honnan lehet megtudni, hogy ki a zsidó és a nem zsidó?

Külső antropológiai jegyeket soroltak föl, és azt hiszem ezzel ültették el bennem az előítélet csíráját. Attól kezdve szinte minden embert megvizsgáltam titokban, és ha ívelt orra, vagy lenőtt fülcimpája volt, nem kerülhette el gyanakvásomat: talán ő is zsidó. Ez azonban későbbi hatás volt, akkor, hétévesen a tükörhöz szaladtam, és naivan megkérdeztem, ugye mi is zsidók vagyunk, hiszen apámnak sasorra van, és nekem is alig van fülcimpám. Anyám fölvilágosított, hogy a sasor

sét maga köré gyűjti, sokszor azokat is, akik nem alkalmasak a nekik szánt feladatra. Vannak olyan tehetséges zsidók is, akik nem szeretnek dolgozni, másokkal, (velünk, keresztényekkel) végeztetik el a munka nehezét, ők csak az eredményekkel kérkednek. Érdekelt, hogy minden zsidó ilyen, vagy vannak jó zsidók is? Válaszul néhány barátjukat sorolták föl, akik zsidók, és nagyon rendes emberek, de, amint mondták, ez inkább kivétel. Érdekelt, hogy a magyarok jobbak-e. A válasz lesújtó volt, a magyarok még sokkal rosszabbak, mert ha valamelyikük vezető pozícióba kerül, akkor igyekszik megakadályozni, hogy más magyar a közelébe jusson, nehogy kitúrja őt onnét. A magyarok, a keresztények egymást sem szeretik, és nem is segítik, de egyénileg küzdenek a zsidók túlsúlya ellen. Ez kötelességük is, mert ez az ország az övék, és nem engedhetik, hogy a zsidók teljesen a kezükbe vegyék a dolgok irányítását. Ezért kell jól tanulni, és egy jeggyel mindig jobbat szerezni, mint a többiek, mert másként nem állhatjuk a versenyt a zsidókkal.

Ez az életfölgógás segített abban, hogy szorgalmasan tanuljak, és fölkészítettem arra, hogy nekem is a keresztények védelmezőjévé kell majd lennem, miként apám, aki kutatóintézeti igazgatóként csak munkabíró keresztény kollégákat vett föl, és olyan iramot diktált, amely elől az ötvenes években elkényelmesedett (többnyire zsidó) munkatársak menekültek. Sajátos munkastílusa nem is maradt észrevétlen, néhány év után a minisztérium leváltotta, s ettől kezdve nemzetközi tudományos kapcsolatainak ápolása igen nagy nehézségekbe ütközött, jó néhány ENSZ meghívása maradt bizonyos asztalfiókokban, s mivel némelyik már Bécsben elakadt, föltételezte, hogy szó sincs a pártállam diszkriminatív intézkedéseiről, ezt a nemzetközi zsidóság szervezi ellene.

Én ezekben az években ismerkedtem a názáreti Jézus tanításával, és bár a zsidóság ügyében nem láttam világosan, úgy éreztem, apámat mint keresztényt rá kell vennem, hogy ha már ellenségeinek tekinti a zsidókat, legalább próbáljon megbocsátani nekik, a Miatyánk szellemében. Azt hiszem el is jutott idáig, de érzelmileg soha nem békült ki velük.

Vasko Popa

Bogumil síremlék

*Úttalan pusztaságban
égnek tartott kéz,
tenyerén lázadás, s ujjai
sugárként futnak szét.*

*Ez szabadította meg egykor
ősi napunkat,
melyet gonoszok hozzákötöttek
idegen lovak farkához.*

*És ma feldúlja
a titok-barlangot,
melyet sötétség vájt bele
lelkem kő-szövetébe.*

*Égnek tartott kéz,
úttalan pusztaságban
szótlanul köszöntjük egymást,
s te mutatod nekem az utat.*

Bán Ervin fordítása

(A bogumil mozgalom a keleti-ortodox kereszténység egyetlen „eretnek”-mozgalma volt. A Balkánon terjedt el a középkorban. Híveit üldözték.)

nem a zsidók, hanem a magyar nemesek sajátja és a fülcimpák mérete sem perdöntő jegy. Az egész beszélgetésből azt éreztem, hogy nem igazán örülnének, ha kiderülne: mi is zsidók vagyunk, de ekkor még nem kaptam magyarázatot a miértre.

Néhány évvel később már jelen lehettem, amikor szüleim munkahelyi problémáikról beszélgettek, és ekkor hallottam először azt, hogy valaki azért érvényesül mert zsidó. Érdekelt, hogy miként maradhat meg valaki fontos besorolásban, ha nem ért ahhoz, amit csinál, és megtudtam, hogy a zsidók összetartanak, és ha valamelyikük vezető lesz, akkor minden zsidó ismerő-

Időközben sok mindent megtanultam a zsidó nép történetéből, a teremtéstől kezdve a holocaustig, és lassan megsejtettem, hogy sajátos történelmi körülmények (Toynbee szavával élve kihívások) következtében vált olyan tehetséges, igyekvő és összetartó közösséggé, amilyenek tapasztaljuk. Ami taszított a viselkedésükben, az minden nép körében előfordul, de a zsidók esetében számomra különösen botrányos volt. A materializmus, a hedonizmus, a gátlástalan karrierizmus igazán nem illett azokhoz, akikről úgy tudtam, hogy hivatásuk: tanúságot tenni az egyetlen igaz Istenről a történelemben. Azt is fájaltam, hogy Jézus tanításából elvetik az erőszakmentességet, és fegyveres harcban akarják helyreállítani Izrael országát. Már azt gondoltam, hogy életem végéig megmaradok ebben a barátokozásra kész, messziről irigykedő, de kissé csalódott alapállásban, amikor különös dolog történt: beleszerettem egy zsidó lányba.

Ahhoz, hogy érthető legyen a dolog, néhány előzményt el kell mondanom. Huszonhárom éves voltam, kerestem a páromat, és józanul meg kellett állapítanom, hogy ha magamhoz hasonló feleséget találok, akkor a gyermekeink talán még beszélni sem fognak, annyira visszafogottak lesznek. Egyszer társaságban azt találtam mondani, hogy nekem zsidó lányt kellene feleségül vennem, hogy valami történjen az életemben. Néhány hónappal később e baráti társaságból az egyik házaspár meghívott egy kisközösségi imára, ekkor ismerkedtem meg vele. Nem látszott rajta, hogy zsidó, nem is találtam különösen vonzónak, inkább csak udvariasságból kísértem haza, és azt hittem, hamarosan elfelejtem. A következő napokban különös dolog történt. Életre kelt bennem az arca, pontosabban: nem tudtam szabadulni egyes részletektől, amelyeket sehogyan sem tudtam összeállítani az emlékeimben megőrzött egészszé, és ezáltal folytonosan alakulva, de valahogyan megtartva sajátos vonásait egyre több új arcot varázsoltak elem, amelyek egytől egyig mosolyogtak rám. Minden arc más volt, és mégis mindegyikből ugyanaz a türkizes pöttyekkel tarkított világosszürke szem villant felém apró ráncok hunyorgó erdejéből. Két hét múlva nem bírtam tovább, megkerestem az arc gazdáját, hogy lássam, tényleg olyan vonzó-e, mint amilyenek a képzeletemben mutatta magát. Tényleg olyan volt, sőt egész lénye minden apró kis mozdulatában benne volt az a játékoság, amelyet az első este kissé hivatalos körülményei mélyen elrejtettek. A folytatással nem untatok senkit.

Apránként kiderült, hogy mindkét szülője katolikus vallású, de zsidó származású, barátai szintén katolikus val-

lású értelmiségi zsidók, és ebbe a körbe a legkevésbé illik bele egy magamfajta gőj. Anyám akkor már nem élt, apám pedig minden személyes ellenszenvét visszafojtva úriemberként viselkedett, de ennek ellenére, vagy éppen ezért, a lány megérezte, hogy ő sem találna otthonra az én családomban. Végül is nem ezek, hanem más, súlyosabb indokok alapján döntött úgy, hogy szakít velem. A dolog nagyon megviselt, ami egy szokásos szerelem esetében érthetetlen lenne, de ez a történet nem volt egészen hétköznapi.

Ez a lány ugyanis olyasmit tett, amit senki más az életem során: Isten-élményt adott, megjelenítette, jelenlévővé tette számomra Isten szeretetét itt a földön. Nincs tehetségem ahhoz, hogy elmondjam, milyen sokféle módon vett körül a szerelmével, mennyi ötlettel, figyelemmel, kitartással próbálta egyéniségem önvédelmi burkait lebontani, szinte észrevétlenül, finoman vezetett a szellemi élet, a belső ima világa felé, hogyan csiszolta bárbár szokásaimat, mit ki nem talált, hogy kihozza belőlem azt, amit Isten terveket meglátott bennem. És én mindezt nem fogtam föl, vagy csak alig-alig, nagyon halványan, és azt hiszem, végül is ezért adta föl, mert látta, hogy más világban élünk, hogy soha nem érem föl őt érettségben, kultúrában, Isten-keresésben.

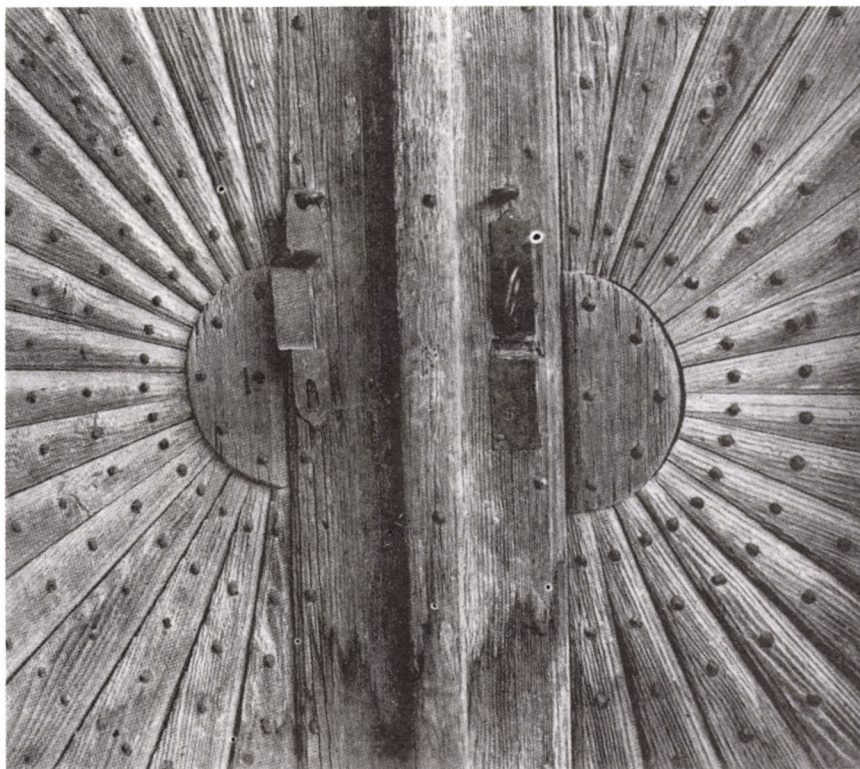
Azt hiszem, ez volt az a pillanat az életemben, amikor megtört bennem minden előző antiszemita beidegződés, amikor nemcsak beláttam, de átéreztem, hogy értelmetlen és ostoba dolog bárkiről is bármit föltételezni, amíg

nem ismerem őt személyesen, közelről. Meg kellett érnem, hogy egy zsidó lány elérhetetlenül többnek bizonyult nálam, éppen azokban a fontos dimenziókban, amelyekben előítéleteimet jogosnak éreztem.

Nem mondom, hogy filozofemita lettem, de néha tetten érem magamban az igyekezetet, hogy számomra ellen-szenves zsidó emberekben fölfedezem azokat a pozitív lehetőségeket, amelyek olyan egyedülállóan fontosá tették számomra a vele töltött időt. Sokszor megtörténik, hogy az ő vonásait vélem fölfedezni valaki másnak az arcán, az alakján, a mozgásán, az ő hangját vélem hallani, és sokszor nem tudom megállni, hogy ne érezzek önkéntelen szimpátiát vadidegen zsidók iránt, akik rá emlékeztetnek, hiszen tudom, hogy az Írás szavával élve: testvérei.

Konrád György azt javasolja „Az autonómia kísértése” c. esszéjében, hogy akik nagyon utálják egymást, azok utazzanak egymás országába, és szöjjenek minél több személyes ismeretséget, barátságot. Olcsóbb és eredményesebb, mint a magas diplomácia, és csak így lehet előítéleteket és gyűlöleteket eloszlatni. Nekünk ehhez nem kell Izraelbe mennünk, elkezdhetjük itt és most. Ha jól értem a názáreti Jézus szavait, akkor a kapcsolatainkba beengedett Isten az, aki segíthet rajtunk. Ha jól értem az Írást, a szeretet Istene összekötheti azt, amit a gyűlölet történelme olyan tragikusan elszakított.

D.J.

Kurt Koch

Új istenképek után kutatva

Hogyan beszélünk ma a teológia nyelvén Istenről? Először is ez a kérdés természetesen az elé a probléma elé állít minket, egyáltalán *hogyan is áll a mai társadalomban az istenkeresés*. Aki kb. 20 évvel ezelőtt azt a kérdést tette fel, hogy az istenkeresésnek, a vallásnak általában, és különösképpen a kereszténységnek van-e jövője, azt nagyon hamar fantasztának tartották — legalábbis a vallásszociológusok házatáján. Ugyanis a vallásszociológusok között akkoriban szinte egyhangúan vitathatatlan volt az a nézet, hogy a szekularizáció folyamata előrehalad, és a vallás mindinkább a társadalmi élet peremére szorul. Ma, 20 évvel később ezt a felfogást felváltotta az a meggyőződés, hogy a vallásnak éppen a mai társadalomban van *tántoríthatatlanul megmaradó ereje*.

Jellemző volt a vallásszociológusok körében végbement szemléletváltozásra az osztrák, de Amerikában tevékenykedő vallásszociológus, Peter Berger „Der heimtlose Geist” (A hontalan szellem) című könyve. Ebben a könyvben Berger kimutatta, hogy éppen a szekularizáció folyamata, miközben értelmi korlátokba ütközik, értelmi vákuumot teremt, és új vallási igényeket ébreszt.

Ehhez a feltevéshez a tényszerű bizonyítást abban találhatjuk meg, hogy az istenkeresés a mai társadalomban széles kiterjedtségű, ahogyan ezt az ezoterikus mozgalom is mutatja. Az ezoterikus tan vallásyanús. Az ezoterikus mozgalomban ma napvilágra kerülő istenkép nagyon erősen különbözik attól az istenképtől, amely az újkori teológiát meghatározta. Ugyanis az *újkori teológia istenképe messzemenően deista jellegű* istenképpé vált, mivel az újkorban Isten mindenekelőtt mint a világtól távoli létezőt, a Transzcendenszt szemlélték. Nagyon erősen megkülönböztették egymástól Isten és a világot, a teremtőt és a teremtményt, a transzcendenciát és az immanenciát. Olyannyira, hogy már alig volt valóságosan elgondolható Isten jelenléte a világban, és a világ jelenléte Istenben. És aki itt csak néhány lépést is tapogatózott előre, rögtön a panteizmus ösbűnébe esett. Mindenesetre a panteizmus elleni védekezéssel aztán annak igazságmozzanatait is megtagadták. Nevezetesen Isten jelenlétét a teremtett világban, és a teremtett világ jelenlétét Istenben. Ezzel szemben ma az ezoterikus mozgalomban az inga a másik irányba lendült ki. Itt olyannyira hangsúlyozzák Isten jelenlétét a világban és a világ — mindenekelőtt az ember — jelenlétét Istenben, hogy szinte azonosság jött létre Isten és a világ, teremtett valóság és teremtő, transzcendencia és immanencia között. És ezért gondolom azt, hogy a *hagyományos teológia istenképei és az ezoterikus istenkép ugyanabban a kórházban betegeskednek*, de persze teljesen más osztályon.

Ha a teológia istenképe ma hiteles választ akar adni az emberek kérdéseire, akkor a követelmény vele szemben az, hogy ezt az ezoterikus kihívást elfogadja és magáévá tegye. Mégpedig úgy, ahogyan a nagy keresztény hagyomány tulajdonképpen mindig is tette. A különböző istenképek mindig az emberek egzisztenciális alap kérdéseire válaszoltak. Ma a lét értelmével kapcsolatos kérdés dominál, és erre keresi a választ a mai teológia. Bár világossá vált, hogy ezzel csak az egyes emberek individuális személyét veszi figyelembe, de azokat a külső társadalmi vonatkozásokat nem, amelyek ezt az újkori személyt alakítják. És ezért ha ma az istenkép iránt érdeklődünk, akkor ez már nemcsak az ember individuális értelmi kérdésére irányul, hanem az egyetemes igazságosság kérdéseire is. Ezért követelte mindenekelőtt Johann Baptist Metz Münster-i teológus, hogy fel kellene dolgozni azt a teológiai igazságfogalom elleni merényletet, amely a teológiát a marxizmus részéről érte. Ugyanis ha ezt a merényletet komolyan vesszük, akkor többé nem létezhetik személytelen és szituációmentes teológia. A teológiának és az istenkép keresésének sokkal inkább praktikus alapokkal kell rendelkeznie, és ezért az istenkérdés ma az univerzális igazságosságra vonatkozó kérdés szövegösszefüggésében jelentkezik. Az érdeklődés csak abban az esetben képes felismerni az igazságot, ha univerzális. A leguniverzálisabb érdeklődés azonban csak az lehet, amely a minden embert megillető igazságosságra irányul, élőkére és holtakéra, jelen és elmúlt szenvedésekre. Itt találjuk legmélyebb megalapozását annak, hogy a politikai teológia fogalma tulajdonképpen miért nem más, mint teológia: a teológia mindig politikai, mivel egyetlen politikai szó sincs, mint az Isten szó. Ez egészen egyszerűen megvilágítható ezzel a ténnyel: Alapvetően más az, ha egy tábori lelkész veszi szája az Isten szót 100 ágyú megáldásakor vagy egy ifjúsági lelkipásztor teszi ezt egy demonstráció alkalmával. Mindkét esetben ugyanaz az Isten szó hangzik el — és ennek ellenére az Istenről szóló beszéd — politikai következményeit egy egész világ választja el egymástól. Magához a teológiai beszédhez elengedhetetlenül hozzátartozik az Istenről szóló beszéd politikai következményeinek átgondolása. Innen önnagától adódik egy további lépés, mely elvezet a különböző istenképek kialakulásának gyökereihez.

A *különböző istenképek kialakulásának egyik gyökere a teológia címzettjeiben rejlik*. Az élenjáró, felvilágosult európai teológia eiónyben részesített beszélgetőpartnere világi kortársa, a társadalmi élet reflektáló vagy problémamentes polgára; pontosabban a többé-kevésbé hitetlen, szkeptikus polgár. Neki próbálja meg az újkori európai teo-

lógia bebizonyítani, hogy éppenséggel úgy is lehetünk modern, felvilágosult polgárai az újkori világnak, ha hiszünk Istenben. Ennek megfelelően az újkori európai teológia istenkeresése mindenekelőtt a szekularizált ember modern világgal folytatott vitában fásztja agyon magát. A modern polgári társadalom igényeire koncentrál, és megpróbál alkalmazkodni is hozzájuk. Végül arra is kész, hogy engedje magát a mai társadalomtól oda utasítani, ahol számára ma még helyet engedélyeznek: azaz az egyes polgár magánéletébe. Ugyanis az újkori társadalomban az a tipikus ismertetőjele a vallásnak, hogy a nyilvánosság világából a magánéletbe szorult. Ebből a szempontból a *vallás hasonló sorsot élt át, mint a nők*. Ugyanis a *nőket is kiszorították a nyilvános életből, a férfiak uralta három területről (gazdaság, tudomány, világért vállalt felelősség) a nő három területére (templom, gyerekek, konyha), úgyhogy a vallás privatizálása (a magánéletbe szorítása) és elnőiesedése ugyanannak az éremnek két oldala*. A *katolikus Egyház tanítóhivatala nagyon hevesen fájjalja a vallás privatizálását, de ezt a másik folyamatról nem mondhatjuk el minden további nélkül*.

Ezzel szemben a *latin-amerikai* ú.n. felszabadítási teológia nem elsősorban a nemhívók és a szekularizált emberek között keresi címzettjeit, hanem sokkal radikálisabban azok között, akik a történelemben sehoh sem, vagy legfeljebb a peremben kerülnek elő, akiknek azonban segíteni akar a keresztény remény megélevenítesének útján, hogy a halál e kegyetlen világában is szerezsek embertársait, és emberré váljanak. Emiatt magától értetődő, hogy a latin-amerikai felszabadítási teológiának a latin-amerikai társadalom nyomorúságos helyzetére kell irányítania istenképét, hogy a bibliáusan megnyilatkozó Isten igazságosságából, szolidaritást formáló erejéből indul ki, és hogy tulajdonképpen egy ősi kérdés kerül elő egészen új módon, a teodicea kérdése: Hogyan lehet egyáltalán összeegyeztetni a mindenható, jóságos Istenbe vetett keresztény hitet Latin-Amerika e nyomorúságos helyzetével.

A teodicea kérdés látszik ma számomra a legvirulensebbnek az összes kérdések közül, akkor is, ha a teológián belül nem tárgyalják súlyának megfelelően, a filozófiában viszont egészen új módon megtörténik ez. A teológia számomra ma még túlságosan teodicea-rezisztensnek látszik. A teológia itt újra ugyanabban a kórházban betegeskedik, mint az ezoterikus mozgalom. A mai embert nem túlságosan aggasztja Isten létének ateista, tudományelméleti vitatása, sokkal inkább a szenvedés kérdése.

A mai teológiában az *istenkép megszorozódásának további oka ott van, ahol ezt a teológiát űzik*. Alapvető különbséget jelent az, hogy hol érdeklődnek

Isten iránt — Európában, Ázsiában, Afrikában vagy Latin-Amerikában. Hiszen a kultúrák oly különbözőek, hogy az Istenről való beszédnek is különböznie kell. És hogy a kultúrák mennyire különböznek, azt talán egy banális példával tudnám megvilágítani. Ha II. János Pál pápa egyszer mégis Kínába utazna, a szerencsétlenség már a repülőgép elhagyásakor előrelátható lenne. Ugyanis a fehér szín Kínában a gyász színe. Ha ezenkívül még két kardinális is kíséri, a kínai lakosság számára ez azt jelzi: a katolikus egyház most mégiscsak érvényteleníti a cölibátus törvényét, és a két, már idősebb úr az első azok közül, akik nőszülni akarnak — ugyanis a piros szín Kínában az esküvő színe. A pápa és a bíborosok persze nem tehetnek erről, Kína sem, egyszerűen más a kulturális színekontextus. Ha azonban már a színekontextust ennyire meghatározza a kultúra, belátható, hogy a teológia kontextusát, az egyház kontextusát és az istenkép kontextusát egészen különbözően kell, hogy meghatározza a kultúra. Walbert Bühlmann, a nagy misszióteológus ezért kívánta azt, hogy létezzen olyasmí, mint a helyi egyházban gyökerező teológia. Azaz, amint mondta, a *mysterium salutis* (az üdvösség titka) kidolgozása Európában, a *mysterium liberationis* (a felszabadítás titka) kidolgozása Latin-Amerikában, és a *mysterium incarnationis* (a megbecsülés titka) kidolgozása Ázsiában. Végére is csak így valósítjuk meg komolyan a II. Vatikáni zsinat szándékát, ha a teológiában egészen a liturgiáig terjedően új inkulturációkra kerül sor.

A mai istenképek sokféleségének továbbgyökere abban van, hogy mind több teológiai alany műveli a teológiát. Az, hogy milyen teológiát művel valaki attól függ, hogy milyen ember az illető. Ezért az istenkép keresésekor rendkívüli módon forradalmasodik a teológia, ha új személyeket vonnak be a teológiai munkába. Ugyanis eleve várható, hogy a teológiai gondolkodás alapvetően megváltozik, ha először is nők művelik a teológiát, és nemcsak a férfiak, ha másodszor a szegények és elnyomottak is művelik a teológiát és nemcsak a gazdagok; és végül harmadszor, ha a kulturális idegenek és peremre szorítottak is a teológiai alanyok rangjára emelkedhetnek, és nemcsak az őshonosok. Ez a feltevés rögtön beigazolódik, mihelyt azokra a mai legfontosabb teológiai kezdeményezésekre tekintünk, amelyek mind a felszabadítási teológiai gondolkodás variációi; és ez azért van így, mivel mind azon fáradoznak, hogy teológiailag legyőzzék az emberiség három döntő ősbűnét — az imperializmust, a rasszizmust és a szexizmust.

Az emberiség első ősbűne az *imperializmus*. Ez a szociológiai síkján találja meg kibontakozási területét, és meghatározott társadalmi rétegek diszkriminálásaként jelenik meg — az európai társadalmakban például a bérből és fizetésből élők diszkriminálásaként, vagy a Harmadik Világban egész népek diszkriminálásaként. Ez az ősbűn egyidős az emberiséggel. Az ellene való keresztény teológiai harc megnyilvánulásaként ala-

kul ki az előbb már említett latin-amerikai *felszabadítási teológia*. E teológia istenképe a Kivonulás könyve 3. fejezetéé, ahol Jahve így szól: „Láttam népem nyomorúságát, és láttam elnyomatását.” Szinte lehetetlen lefordítani azt, ami a héberben áll: „láttam”, ez ugyanaz a szó, amit a Teremtés könyvében is használ, ahol azt jelenti: Ádám megismerte Évát. És a megismerni szó a héberben egyúttal intim nemi kapcsolatot is jelent. Tehát tulajdonképpen kőkeményen így kellene fordítani: nemi kapcsolatom van népem nyomorával. Ilyen intim módon vagyok együtt népem nyomorúságával, és harcolok népem megszabadításáért.

Az emberiség második ősbűne *araszizmus*, mely etnikai síkon grasszál. Meghatározott emberi fajok megkülönböztetését jelenti, például a feketékét, és egyáltalán az idegenekét és a külföldiekét. A saját faj javát keresi — mégpedig egyedül és kizárólag a bioetikai leszámazás alapján. Ennek az emberiséggel egyidős bűnnek a legyőzésére koncentrálni teljes figyelemmel az úgynevezett *interkulturális teológia*. Ez egészen különös mértékben vonatkozik Dél-Afrika és Észak-Amerika úgynevezett fekete teológiáira, melyek a feketék felszabadítása mellett keresztény elkötelezettségéből keletkeztek. A fehérek minden rasszista előítéletével szemben ellenpontként nemcsak a fekete ember különleges méltóságát állítják, hanem az a nyugaltató kérdés is izgatja őket, hogy mi közik van az evangéliumhoz a feketék felszabadítási harcainak Dél-Afrikában és Észak-Amerikában. És ha szemünk előtt tartjuk Afrika kolonializálásának történetét, rendkívül nehéz, hogy a számunkra oly megszokott és hagyományos istenképet Afrika számára alkalmazzuk. Ez az Isten atyaképére is érvényes, sőt főleg arra. Ugyanis az afrikai, kolonializált ember számára az atya az európai, gazdag, uralkodó ember. És ha a teológia szentháromságos módon Istenről atyaként beszél, akkor ez az Isten európai zsarnok, fehér Isten, olyan valaki, aki elnyom bennünket. És ezért kényszerülnek az afrikai teológusok arra, hogy új istenképet alkítsanak ki, olyat, amely a feketék felszabadítását szolgálja.

Az emberiség harmadik ősbűne a biológia síkján tombol, és szexizmusként ragadható meg. A *szexizmus* ezen emberiségmértetű ősbűne ellen az úgynevezett *feminista teológia* indít harcot. Még az előbb említett felszabadítási teológiáknál is radikálisabban küzd, saját önértelmezésének megfelelően. Russel amerikai teológusnő szerint ez a teológia az emberiség összes bűneinek a tulajdonképeni gyökerére akar rátapintani, ugyanis azt juttatja kifejezésre, ami a szegények, az elnyomottak férfias védelmezésekor figyelmen kívül maradt, t. i. hogy a felszabadításnak az elnyomottaknál kell kezdődnie, nevezetesen a nőknél. Következtesen törekszik a feminista teológia arra, hogy az eddigi, felszabadító prófétai látomásokat elmélyítse és átalakítsa.

Remélem, hogy világossá vált: a mai teológiában az istenképek további fejlődésére nézve az erőteljes és jövőben is hatékony ösztönzés új teológiai alanyok

fellépésében van. Ez a háromféle felszabadítási teológia igazi tisztítóúz egy középosztálybeli, teológiát művelő, európai férfi számára. Ugyanis késztetetű érez arra, hogy reflektáljon saját teológiájára és saját istenképe azon vonásaira, amelyek csak azért olyanok, mivel először is ő férfi és nem nő, másodszor európai és nem fekete, és harmadszor középosztálybeli és nem szegény.

Újból és újból szükségünk van tehát arra a felismerésre, hogy *amikor új istenképek után kutatunk, nagyon relatív képekre találunk*. Nagyon határozottan korszerű, a mai ember kérdéseire válaszolni tudó istenképeket kell kialakítanunk, — de mindig tudatában kell lennünk, hogy ezek Isten valóságával még nem azonosak. Az Istenről való beszéd csak Isten dicséretében válik nagykorúvá. Úgy gondolom, hogy ez a teológiában hasonlóan van, mint az emberek közötti kapcsolatokban. Ha két ember csak egymásról beszél már, és nem egymással és egymáshoz, akkor ez a beszéd katasztrófához vezethet. Pontosan így van ez a teológiában is. Ezért nézetem szerint az istenkép ellenőrzéséhez a legjobb igazolást az imádság adja. A doxológiában ugyanis végtelenül több lehetőség van, mint a teológiában. Ezt bizonyította számomra az Assisi-beli találkozó, amelyet II. János Pál pápa kezdeményezett, s amely azért volt sikeres, mert előbb imádkoztak. Ha először arra reflektáltak volna teológiailag, hogy kihez is fordulunk most imádságunkban, ha itt még buddhisták, hinduk és mohamedánok is vannak, akkor az Assisi-találkozó sohasem jött volna létre. De ha az ember doxológiában fordul Istenhez, utólag képes teológiailag is reflektálni arra, hogy milyen istenkép áll az előtérben.

Úgy gondolom, hogy erre vonatkozóan adott is egy fontos beszélgetési híd a keresztény teológiai beszéd és az ezotérikus mozgalom mai tapasztalatának megfogalmazása között. A mai világ szerintem éhezik Isten után, de olyan éhséggel, amely nem hagyja magát valamelyik istenképbe bezárni, hanem nyitott. *Emiatt lenne szükséges ma egy misztikusabb, misztagogikus teológia, mely ismeri az alapvető különbséget Isten végtelen titokzatossága és a da-dogó teológiai beszéd között*. És akkor a teológusok számára újra világos lesz, hogy a teológia tulajdonképpen olyan lehetetlen vállalkozás, amely mégis lehetséges. Ugyanis lehetetlen véges emberként Istenről beszélni, mégis szükséges, mivel a mai világ számára is fel kell kínálni Isten felszabadító titkát.

Fordította: Csiky Lajos

(Dr. Kurt Koch 1950-ben született, a dogmatika és a liturgia professzora a luzerni katolikus teológiai karon. — A cikk a svájci Engelbergben, a katolikus filmkritikusok 1993. szeptember 16–19. között megtartott szemináriumán elhangzott előadás kivonata.)

Forrás: Denken + Glauben
NR. 66/1993. október; 3–6. old.

Király Ignác

Jézus és a család

A kérdéskörrel foglalkozó hívő ember kétféleképpen is átfuthatna ezen a témán. Az egyikben megállapíthatja, hogy Jézus érdemben nem foglalkozik ezzel: a válás-elbocsátás problémájával kapcsolatban nyilatkozik, a magányos életformát el tudja képzelni az Isten Országá érdekében és maga is ezt az életformát éli és kész. A másikban kegyes lelkülettől vezérelve a „Szentcsalád” üdvös példájára mutatna rá és lelki olvasmányokat ajánlana annak, akinek elegendő ez a leegyszerűsített lelkiség. A magam részéről ennél többre kell vállalkoznom, mert túl sok kérdés merül fel a családdal kapcsolatban. Miért ilyen szűkszavú a jézusi anyag ebben a témában? Talán Ő volt ilyen, vagy a Róla író övéi szűrték át az anyagot, hiszen Isten Fia nem foglalkozhatott ilyen földi dologgal? Ha Ő volt ilyen, akkor a saját családjával való összeütközések tették ilyenné, vagy karakterbeli adottsága, elhivatottságának minden mást háttérbe szorító ereje? És itt van a „szentcsalád” lelkisége. Óhatatlanul alapkérdések törnek elő, melyeket nem a tiszteletlenség, hanem a tények

tudomásul vétele irat le velem: Milyen család az, ahol az apa nem is apa, ahol a feleség csak papíron hitves, az édesanya magasabb erőknél eszköze? Mennyire szent az a család, ahol az egykezés természetes, és az anya inkább akadályozza az elhívott fiút hivatása kibontakozásában és teljesítésében, mint-hogy segítené (v.ö. templomi zárándoklat utáni elveszések, kánai menyegzők és amikor bolondként haza akarják vinni)? Mindez így illik az Isten Fiához? Miért ne merülhetne fel bennem ilyen és ehhez hasonló kérdéssor, amikor tizennégy-gyermekes édesapaként és férjként a családot Isten csodálatos akaratának és az emberi megszentülés természetés és normális módjának tapasztalom. Istennek tetszőbbnek gondolnám, ha pl. Jézus testeire nem unokatestvének és közeli rokonnak értékelné az istenfiúságot ilyen formával erősíteni akaró bibliakommentár, hanem szóba állna azzal, hogy Jézus egy szép, hétgyermekes zsidó család tagja. Csorbulna Jézus tekintélye és Messias-volta? A családosok számára nem valószínű.

1. Jézus és az Őt értelmezők

A jobb érthetőség elősegítésére néhány megállapítást kell tennünk arra nézve, hogy milyen férfi–nő morál volt Jézus idejében. A zsidó házasságjog történeti előfeltétele az ótestamentumi többnejűség. A régi Izraelben a férfinak joga volt több hivatalos feleséget tartani, sőt akinek volt rá pénze, az ágyasokat is tarthatott, és senki nem ítélte el, ha rabszolgákkal és kéjnökökkel is kapcsolatban tartott. Nagyobb utazás esetén még azt is megtehetette, hogy megrendelt egy feleséget éjszakára, és reggel előírászerűen válólevéllel küldte el a nőt. A többnejűség megoldja ugyan a „nőkérdést”, a nőfőlöseget elhelyezi az életben, de milyen elhelyezés ez?! A zsidó házasságjogban a nő tárgyi, dologi jellegű, adásvételi objektum, munkaerő és törvényes utódok (elsősorban fiúk!) létrejövésének eszköze. Nem véletlen, hogy van egy ilyen ima is a zsidó férfiak imakönyvében: „Dicsőség legyen az Őrnak, hogy engem nem nőnek teremtett!” A kisémberek Jézus idejében is általában csak egy feleségre tellett. A nagy többség így élt és ennek a formának dicséretétől idézték 1 Móz 2,24-et az egy testté levésről és 1 Móz 1,27-et a férfi és nő egynek teremtettségéről. A korabeli rabbik, pl. Juda ben Bathya innen vezeteli le az egynejűség Istentől való eredetét. Jézus idejében egyesek elvetik a többnejűséget, elvetik magát a házasságot is, pl. az esszénusok, a terapeuták és egyes válástörténészek szerint Keresztelő János és köre is. A zsinagóga a házasságot

helyeselte és meg is követelte, és szabályokkal igyekezett rendet tartani.

Nagy vita volt a nő elbocsátásáról illetően. Nem az volt a kérdés, hogy szabad-e elbocsátani, hanem hogy milyen bűnök, hibák esetén történjen. A keményebb vonal (Sammai rabbi) csak a házasságtörés (eljegyzett nővel hálás) és fajtalankodás (szexuális kapcsolat el nem jegyzett nővel) esetén engedi meg. Az engedékenyebbek (Hillel rabbi) a külső, a viselkedés, a főzéstudomány, a meddőség esetén is megengedi. Ez az irányzat uralta a kor valóperes gyakorlatát. Igen kivételes esetben „a férj visszataszító betegsége miatt a nő is kezdeményezhette a válást”. A Hilleliskola gyakorlatát a komolyan gondolkodók azért felülbírálták: ilyen volt József, aki „igaz” (caddik), amennyiben nem megkövetelt a megesettnél vélt Máriát (5 Móz 22), hanem csak válólevelet akar adni neki és elbocsátani őt. A két nagy iskola vitájába szervesen illeszkedik a Jézusnak szegezt kérdés: Szabad-e a házasságnak elválni? (Mt 19,1–11; Mk 10,1–12). Az előzőekben illusztrált környezetben kiemelkedik a jézusi NEM! Ez a tiltás azonban ellentmondásosan maradt ránk. Az 1 Kor 7,10-ben Pál az Úr parancsának tiltja a válást („nem én parancsolom, hanem az Úr”); időben ez a legrégebbi szövegünk, jézusi mondásként olvashatjuk. Márk 10,9 ezt a tételt ismétli. Ez a tiltás a palesztinai zsidóságtól teljesen idegen. Annyira az, hogy a 10,10-től már Márk is hellenisztikus kiegészítést tesz hozzá, mely szerint ha már mindenképpen válnak

(asszony is teheti), akkor újra ne házasodjanak. A Lukács 16,18 ugyanezen a talajon értelmezi a jézusi kemény szót, amint Pál (1 Kor 7,11) is teszi. Akárhogyan is vesszük, oda a jézusi feltétel nélküli válási tilalom. A zsidóknak fró Máténál még inkább tetten érhető (5,31) az, hogy az ősegyház a kezdetektől sem tudott a korszellem fölül emelkedni: Sammai vonalában lévén, Máté az asszonyt erkölcsatlenség esetén eltaszítja. A jézusi hagyományba benyomul tehát a hellenista és a Sammai-féle értelmezés. A Máté 19,9 Jézusa már úgy felel, mint egy jó Sammai-tanítvány; csak fajtalanság esetén lehet válni. Tetten érhető tehát a Jézus-tradíció rejudaizálása; lám még a korlátozással fellazított jézusi tanítást is kétségesbeesve tekintik a tanítványok (19,10).

Ezek után mit és hogyan taníthatott Jézus a családról, mit és hogyan formáltak át naivul a tanítványok és az ősegyház? Az ő megnyugtatójukra (?) Máté Jézus szájába ad egy esszénus ízű-tartalmú mondatot az „eunuch”-ról, aki Isten Országáért megfosztja magát nemi jellegétől. Ez ugyan nem felszólítás, de a házasságellenesek (gnosztikusok, esszénusok) a maguk nagyobb bizonyosságát olvassák ki belőle, és a cölibátus is erre épül majd fel.

Lélektani szempontból is nyilvánvaló Jézus mássága mind gyökereiben, mind környezetében, és sajnos az Őt értelmező követőihez képest is. Férfiközpontú és patriarchális világban az Ő mássága az, hogy spontán magától értetődőséggel érintkezik a nővel, harag vagy titkos nehezettel nélkül; ellenkezőleg, partneri tárgyilagossággal. Egy magára valamit is adó rabbinak nem voltak nőtanítványai, Jézusnak voltak (v.ö. Lk 8,1–3; 23,40; Mk 13,40). A hangsúlyozott 12-ben érezhető a zsidó jelképes szerkesztés is, a vallásalapítókhoz illő módszerek Jézusra alkalmazása is (Buddha is 12 főből álló belső tanítványi kört tartott). A mi szempontunkból az a lényeges, hogy a tanítványok mindvégig „animózus” (= az a férfi, aki nem integrálta önmagában a nőiességet, és ezért lenézi a nőt) viselkedésűek, a kezdetektől Jézus eltávolítása után is (Jn 4,27; Mt 15,23; 1 Kor 15,1–8; Jn 8,1–11). Jézus egyenrangúan szereti a nőt, a tanítványok lenézik őket. Így érthető, hogy mind szóbeli, mind az írásbeli áthagyományozók többet mondtak, mint amit megértettek.

Hol vannak tehát a családra vonatkozó anyagok? Egy részüket elnyelte a Jézus követők Jézust átforgató tudata, más részüket azonban felfedezhetjük Jézus Jóhírének szemléletében, mely minden alkalul ellenére átsüt az evangéliumokon.

2. A Szentháromság mintájú házasság

Az evangéliumok jézusa a szentháromságos szeretet alapján értelmezi a közösségeket, az Egyházat is, a házasságot is. Az Isten által megkötött, a maga belső isteni erejéből táplálkozó és így fel nem boruló házasság a szeretetre épül. A szeretetre épülés olyan általános emberi feladat, hogy akkor is érvényesülnie kell, amikor baj történt: Jézus megakadályozza a házasságtörő asszony kivégzését (J 8,1–11), és a fiatal házasságtörő nő új teremtként hagyja el a bíróságot. Mózes segíteni akart, amikor a válólevelet bevezette, segíteni a kérges szívűeknek — de Jézus szerint az ember szeretőképessége fel kell, hogy zárkózzék a Teremtőjéhez. Az istenadta, de elsősorban természetes-egocentrikus erotikát túlhaladva, az embernek meg kell érnie Isten magas éroszára, az önzetlen szeretetre, mely sohasem fárad el, mely a bűnt megbocsátja, ahelyett hogy megbosszulná, mely csak szolgálni és gyógyítani akar, anélkül hogy megkérdőzné, érdemes-e rá a partner. Az odaíért szeretetünket nem mondhatjuk fel. A házasság tehát „berit”, azaz életszövetség, mely az emberek szabad akaratából fakad, de Istenre épül.

Ez a szövetség eggyé tesz; amint egy az Isten és Jézus (Mt 19,17), egy az „akol” és a jó Pásztor (Jn 17,11), úgy egy az egymáshoz szabad szeretettel kapcsolódó férfi és nő (Mt 19,5–6).

Jézus ezt a biológiai alapú családi közösséget osztálybeli szeretetközösséggé

akarja alakítani. Minden szeretetközösségnek alapja a szeretet magatartását gyakorló ember közössége az Istennel! Nem véletlen, hogy a Hegyi beszéd hat őszövegségi gyakorlatot ellenpontozó tételéből kettő ezt az új férfi–nő kapcsolatot tárgyalja. Az a Messiás, Aki az ellenségszeretetet tanítja, az nyilvánvalóan állítja a legalapvetőbb szeretet-kapcsolatokat is. A szeretet ugyanis csak összekötni képes, szétválasztani nem. Az ember azonban bűnököt követhet el, ölhet is, lophat is, házasságot is törhet. Jézus ezek megoldására a megtérést (metanoíát) tanítja és nem a kivégzést, a bilincset, a válast. „És a kettő egy emberré lesz, tehát már nem ketten vannak, hanem egy emberként” — olvassuk Máténál (19,5–6), és a „test” (szarksz) szót az egzegeták helyeslésével méltán írjuk ezen a helyen „ember”-nek. Ebben a csodálatos egységben Isten megteremt a házások számára már itt a földi létben a bepillantást a mértéket nem ismerő szeretetközösség, a Szentháromság örömébe.

3. Jézus nőtlensége

Amint nekünk, úgy Jézus kortársainak is feltűnt Jézus életformája. Máté 19,12-ben kiderül, hogy a zsidók körében használt súlyos gúnyszóval illetik: eunuch; Jézus szokása szerint kezeli ezt a gúnyt: elkapja a sottogást, és ügyének szolgálatába állítja. Ezt teszi, mikor iszákosnak, utcanők barátjának, idiotának mondják.

Eunuch lehet valaki úgy, hogy magát azzá teszi, vagy hogy az emberek teszik azzá. Jézust az emberek közül is csúfolhatták így, és Ő vállalja ezt, és az Isten Országáért odaadott életre mutat rá. Biztosan nem szó szerint értette ezt, mint a II. században szegény Origenész, aki kasztrálta magát. A tudatosan még csak nem is böjtölő Jézus nem ilyen eszközöket ajánl és gyakorol az üdvözülés érdekében. Az eunuch ugyanis nem lemond a házasságról, hanem képtelen rá. Képtelen lehet testileg, de lehet egész szívvel is. Az odaadottság, a megszállott elköteleződés is tehet képtelenné. A nemi szeretet gyökerében megkívánó: Isten érosza ezzel szemben anyai ajándékozó szeretet. Az Isten uralmát úgy fogadják el, mint Jézus... azaz olyan lesz, mint Isten: Ő elajándékozta önmagát mindenkinek.

Jézus nem nők nélkül élt. Kíséretében lévő nőkről bőszegesen ír Lukács evangéliuma (Lk 8,1–3; 10,38–42). Ez a zsidóktól idegen nőkre is figyelése és a velük való természetes viselkedése környezetét és közvetlen tanítványait is zavarja. A zsidó templomban külön udvaruk volt a nőknek, a zsinagógában külön voltak, alapvetően lenézték és reménytelenül butáknak tartották őket: „A lányát aki Tórára (a törvényre) oktatja, időtlenségre oktatja” — járta a mondás. A bíróságon nem tanúskodhattak, sőt még a saját feleséggel való túl sok beszélgetés is veszélyes: „Ne beszélj sokat az aszszonnyal; a férfinek az ő asszonyával folytatott szükségtelen beszélgetés miatt számon fogják kérni a férfit halála óráján” (Abot 15). Jézus alaposan felrúgja ezt, és Isten személyválogatás nélküli szeretetének tanúja. Környezetében a nők rendszeresen kísérik, kiszolgálják Őt és övéit, vagyonukkal támogatják, még a kereszt alatt is kitaranak és a feltámasztásról szóló híreket úgy viszik, hogy a tanítványok lenézésével kell számolniuk. Ha nem olyan a zsidó milió, lehet, hogy küldöttként (apostolként) is küldte volna őket Jézus? Ahol ugyanis belsőleg elfogadják a szolgálat jézusi elvét, ott magától feloldódik a nemek közötti hatalmi kérdés.

4. Jézus és családja

Jézus örögi megszállottságát valószínűleg hivatalosan terjesztették, hogy előkészítsék bukását. A rokonok, Jézus anyja és testvérei mennek, hogy megelőzzék a bajt, és az esztét vesztett Jézust gyógyulni hazavigyék. Jézus átlát ezen a jó szándékú törekvésen és úgy látja, hogy az Atya akarata nem egyezik családjával (Mk 3,21–35; Mt 12,46–50; Lk 8,19–20). Következmény: csak az az anyja, nővére, fivére, aki az Isten akaratát teszi. Jézus azért, hogy az Atyjához kötődik, valakiktől elszakad. Több jó szándékúval is összeütközik: a mégiscsak Neki is szálást kereső tanítványokkal a be nem fogadó számáriai falu miatt, a jámborul Őt féltő Péterrel a szenvedés elkerülése miatt, az Őt csodadoktorként reklámozni akaróknak pedig hallgatást parancsol. A maguk módján jót akarók tehát esetenként feszültség forrásai, mert az Atya mást akar Jézus szerint. Valószínűleg a legtöbbet Mária szenvedhetett emiatt, hiszen ki állhatna olyan szívközelben, mint

egy édesanya. Ő szenvedett a legjobban Jézustól, amíg verrokonából szellemi rokonává válhatott. A kánai menyegző a türelmetlen édesanya és öntudatos fia között mutat feszültséget (Lk 1,26–38; Jn 2,4): „Mi közünk van nekünk egymáshoz...” Az élességet kiemeli, hogy ugyanazt mondja majd a zsinagógabeli idegbeteg is Jézusnak (Mk 1,24). A kánai menyegzőn történtek korai bizonyosságot szolgáltatnak arról, hogy Jézusnak függetlenítenie kell magát az októl a szándéktól, amelyek a názáreti rokonokban kialakultak és megfogalmazódtak. A kezdeti családi-rokonai ambíciók végképp megtörnek (Mk 3,21) az elmeháborodott-

nak gondolt Jézus rajtuk túllépő magatartásán. A távolság nő, szülőföldje hitetlensége Illés és Elizeus korát juttatja Jézus eszébe (Mk 6,1–6). A kereszttalálkozónak érdemben újra, mikor Jánosra bízta anyját (Jn 19,26–27). A mennybemenetel után Mária is a Tizenkettővel van a felső teremben, ott vannak testvérei és rokonai is (ApCsel 1,14). Az ősegházban így megtisztelő szerep jut az „Úr testvéreinek” (1Kor 9,5). Végül is Jézus családjának nem sikerült Jézust a maguk terveihez kapcsolni, és voltak, akik ezt belátták, és maguk csatlakoztak Jézus köreiből. Így lettek vérségi testvérekből szellemi-lelki testvérekké.

mindent beleérthetett, de feleségét nem kellett elhagynia, jöhetett ő is, ha akart. És hogy akart, ezt mutatja, hogy Pál mindenki számára hangsúlyozza azt a jogot, hogy aki apostol, az magával vihesse feleségét a missziós utakra a közösség költségén (1Kor 9,5), amint azt Péter is teszi. Jézus válogatott köre alapvetően házaspáros, családostól áll.

Amikor Jézus tanít, feltűnően sokszor használja a lakoma, a menyegző képét az Isten Országára illusztrálására. Ebben a próféták vonalát követi, akik Isten és az Ő népe kapcsolatának illusztrálására használták a menyegző képét (v.ö. Iz 57,3–9; Jer 9,2). A Máté által adott lakomán Jézus önmagát vőlegénynek mondja, övéit pedig menyasszonynak (Mt 9,15; Mk 2,19–20). Szövetséget újít a Messiás, és azt a házasság analógiájára gondolja el. Istent menyegzőre hívó édesapához hasonlítja, aki fia ünnepét tervezi (Mt 22,2–4). A tíz szűz dolga a Vőlegény illő fogadása lenne (Mt 25,1–10), és egy lukácsi történetben (12,36) a Messiás mint menyegzőről jövő vőlegény jelenik meg.

A jó Teremtő Isten férfivá és nővé formálta az embereket. Ő maga és nem valami ördög tette oly erőssé az élvezet-hangsúlyú szexuális ösztönt, hogy a férfi és nő képes elszakítani a szüleihez kapcsolódó fészek kötődést, hogy egyesüljenek. Jézus totálisnak látja ezt az istenakarta egyesülést: mostantól kezdve ők egy test, egy ember.

Felhasznált irodalom

Alszegey Zs.: A házasság
Bauer, J.: A cölibátus kialakulása
Bulányi Gy.: Keressétek az Isten Országát!
Bulányi Gy.: Erény-e az engedelmesség?
Herbst, K.: A valódi Jézus
Stauffer, E.: Jézus üzenete egykor és ma
Wolff, H.: Jézus, a férfi

5. A szexualitás és a család Jézus tudatában

Az Újszövetség Jézus nyomán mindenképpen elismeri a házasságot, a családot, és mint a teremtő Isten rendjének alappilléret mutatja be. Csak az apostolokat követő kor értékeli le a házasságot, amely korban az önmegtartózkodás aszketikus követelménye tért hódított. Hozzátehetjük, hogy ebben a leértékelésben nagy szerepe volt a gnoszticizmusnak és a Jézus életművéből kultikus vallást csinálóknak, akik szerint a szent papi cselekmények nem végezhetőek egy napon a házassággal, a szexualitás gyakorlásával.

Jézus a szadduceusok kérdésére válaszolva kétségbe vonja, hogy a feltámadás után is lenne házasság. A Mk 12,18–27 és Mt 22,23–32 szerint azonban Jézus az angyali életet csak a feltámadás utáni időre tanította. Lukács Jézusa gnosztikusabb fogalmaz (Lk 20,27–40), és a házasságot az evilághoz tartozó jelként tanítja mintegy negatív előjellel, míg a „feltámadás fiai” nem házasodnak. Ez az átértelmezés odáig fajul majd, hogy Ágoston szerint a mennyországban csak

férfiak lesznek, nők nem, mert csak a férfit teremtette önállóan az Isten, a nőt csak a férfiből (De Civitate Dei 22,17). A mai egyházjog szerint is mindenhol lehet engedéllyel misézni, ahol nem illetlenség, csak hálószerében nem. Szerencsére kezdetben — Jézusnál — nem így volt! Számára az ószövetségi tisztasági törvények, rituális előírások gúny tárgyai különöségeik miatt, Ő egyféle tisztaságot ismer el, a „szív tisztaságát” (Mk 5,8). Nem az a tisztátalan, aki nemi életet él Isten akaratával harmóniában, hanem aki „áruló” (Jn 13,11), aki bűnt követ el (1 Jn 1,7,9). A Márk és Máté által hozott vitabeszédben félreérthetetlenül leszögezi: csak a szívünkben származó szavak és tettek minősítenek bennünket tisztának vagy tisztátalannak (Mk 7,1–23; Mt 15,1–20). Tanítványairól tudjuk, hogy Péter házasember volt, mint „a többi apostol és az Úr testvérei” (1 Kor 9,5). Mikor Péter az ő mindent elhagyó áldozatokról beszél Jézusnak (Mk 10,28; Mt 19,27), abba a halászhálótlól kezdve az otthon nyugalmáig sok

Johann Baptist Metz

Kritikus szabadság

A plurális, kritikus nyilvánosság, a nagy szavakkal magasztalt szabadságból az alkotmányos szabadságba történő átmenetet, és egyáltalán az egyházon belüli „szabadság kultúrájának” az egyházon belül már előkészített folyamatait bátran és építően tovább kell vinni. Az egyházon belüli kritikus szabadságot azonban nem szabad pusztán pszichológiai vagy szociológiai motívumokkal alulértelmezni, vagy tehetetlenül tiltakozó zsargonná kocsonyásítani. Az egyház gyökereig hatoló kérdés, hogy kész-e és sikerül-e neki a kritikus szabadság konfliktusaival együttélni, és e szabadságot önmagában vett mozzanatként felfogni. Ez éppenséggel nem csupán az egyházi értelmiségiek elit és nyenyec kisebbségének kívánalma. Ugy tűnik, és egyre inkább az egyház legszélesebb értelemben vett népének létkérdése. A holnap egyházának problémáját ugyanis elsődlegesen egyáltalán nem a kritikus értelmiségiek jelentik majd, hanem sokkal inkább az ún. egyszerű emberek, a sokat emlegetett „Krisztus nyája”, amely ma mélysegesen nyugtalannak tűnik — és pedig elsősorban nem a kritikus teológusok miatt, hanem az intézményi egyház miatt. Az egyház tényleges változása az, ami itt zűrzavart és identitásválságokat váltott ki.

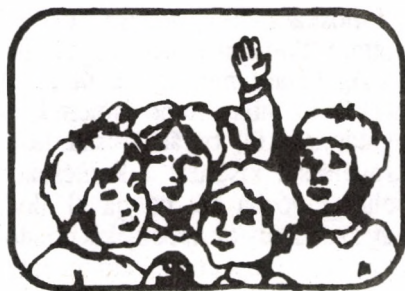
A hívők közötti, gyakran emlegetett zűrzavar attól jön létre, hogy az egyházi vezetés szeretetlen-tétkintélyi módon változtatásoknak teszi ki a keresztényeket anélkül, hogy megnyitotta volna számukra az egyház reformálhatóságának és reformálódásának kritikus értelmezését. Hogy fogják fel az „egyszerű hívők” az egy egyház identitásának annak változásaiban, hogy ne érezzék becsapva magukat, ha nem fűzi őket kritikus viszony egyházukhoz, az a viszony, amely egyedül képes meglátni a folyamatosságot a változásban is, amely végül is tudja, hogy ez a változás éppenséggel beletartozik ennek az egy „ecclesia semper reformanda”-nak az identitásába? Az egyház mai válságának egyik oka nem az, hogy túl sok benne a kritika, hanem az, hogy katasztrofálisan hiányzik az egyházból az alapvető és begyakorolt kritikus szabadság. És ez a hiány éppen „Krisztus nyáját” teszi a jövő egyházának központi válsággócává. A „hallgató többség” az egyházban is igen kérdéses fórum. Ne becsüljük le tehát az „egyszerű emberek” vallási identitásválságát! Ki menti meg őket a végén a veszélyes közömbösségtől vagy a szkeptikus rezignációtól, melyek révén mind nagyobb hajálsávok keletkeznek az egyházi intézmény és a hívők között?

Igy azoknak a száma, akik egyháznak érzik magukat, egyre kisebb lesz — minden beszéd ellenére a hívők általános papságáról, az egyházzal mint Isten népéről, és a laikusok egyházbeli jelentőségének minden emlegetése ellenére. Ahol összetörnek a kollektív azonosulások, ott könnyen pánik tör ki. Aki csak azok között keresi a felelőst, akiknek azonosulási nehézségeik vannak, és közben elszökte az egyházra mint „kisdéd nyájra” hivatkozik, az nem mutat utat magának az egyháznak — hacsak a szektákba vezető utat nem.

Fordította: G.G.A.

Forrás: Johann B. Metz: Glaube in Geschichte und Gesellschaft, Mainz 1978, 84–85. o.

Leszkay András bácsi Moha-meséje

Testvéri kötelesség

Egy szép nyári délután, amikor olyan nyolc–kilenc esztendőös voltam, eljött hozzám golyózni a játszótársam: Fújóska. Törpe gyerek volt ő is, Törpeházában lakott, akár csak magam, nekik azonban a falucska másik végén állt a házikójuk, Fújóska fiatalabb volt mint én, öt–hat esztendőös lehetett akkoriban, de nagyon szerettem játszani vele, mert igen jóindulatú kisfiú volt, nem volt benne semmi hamisság. Tulajdonképpen Jóska volt a neve, mi gyerekek azonban Fújóska-nak szólítottuk. Az volt ugyanis a szokása, hogy ha töprengett valamin, például azon, hogy melyik golyót célozza meg, gömbölyűre puffasztotta az arcoskáját, aztán kifújta a levegőt.

Eljött hát hozzám Fújóska azon a szép nyári délutánon is és vidáman csörgette vászon zsákocskájában a sok fém- meg üveggolyót. Mi ugyanis — törpeházi gyerekek, — nem agyaggolyókkal meg kőgolyókkal játszottunk. Majdnem mindenikünknek ötvösmester volt az édesapja, kunyorálgattunk hát, s az édesapák színes fémgolyókat öntöttek vagy esztergályoztak nekünk. Gyakran kerül édesapánk munkasztalára a kék, sárga, piros meg zöld üveggolyó is. Ezeknek az volt a rendeltetésük, hogy valamely díszkelyhet, ezüsttálat ékesítsenek. Mi azonban gondoskodtunk róla, hogy egyikük-másikuk inkább a mi golyóállományunkat ékesítse, s e célból minden este négykézláb szemlét tartottunk édesapánk munkasztala alatt, nem gurult-e el valamelyik. Az elgurulást ugyanis — édesapánk hallgatólagos beleegyezésével — úgy értelmeztük, hogy az a golyó nem óhajt ötvösműben hivalkodni, hanem a mi egyszerű vászon zsákocskánkba kívánczik.

Gurítottam hát Fújóskaival ezeket a gyönyörű fém- és üveggolyókat azon a bizonyos nyári délutá-

non is a házuk falával mellett. Már több játszmát lejátszottunk, s Fújóska már emlegette is, hogy nemsokára haza kell mennie. Ekkor Gyopár, a bátyám kihajolt szobácskánk ablakán és nézni kezdte játékunkat. Csak két esztendővel volt idősebb, mint én, de már nagy fiúnak tartotta magát. Azt hitte, ártana a tekintélyének, ha ő is golyózná. Érdekelte ugyan a golyózás, arcára mégis fitymálós mo-

solyt erőltetett s időnként másfelé is pillantgatott. Mutatni akarta, hogy ő nem éppen a golyózást nézi, hanem csak kinéz az ablakon. Egyszerre csak felkiáltott és fölmutatott az égre: „Nini, a sas!” Azért kiáltotta, hogy „a” sas, nem pedig, hogy „egy” sas, mert azt a sást már ismerte egész Törpeháza. Már többször is ellátogatott hozzánk, s noha senki se kínálta útravalóval, távozáskor hol egy csirkét, hol egy kislibát vitt el karmai közt a Börzsöny magasabb bércei felé. Fújóska is, én is abbahagytuk egy percre a golyózást, néztük a sást, és Fújóska halkán mondotta: „Mindjárt lőni fog az erdész bácsi. Amikor idejöttem, találkoztam vele, és mondta, hogy lesi a sást.” Minthogy azonban a durranás nem hangzott el, köröző sást pedig már sokszor láttunk, folytattuk a golyózást. Az új játszma amúgy is perc-

ről-percre izgatóbb lett. Még egyikünk se talált, s már majdnem az összes golyóink ott voltak a házfal tövében. Nemsokára Fújóska már az utolsó, úgynevezett „legbiztosabb” golyóját húzta elő a vászonzsákából, egy nagy sötétkék üveggolyót. Gömbölyűre puffasztotta gondterhelt arcoskáját, töprengett, aztán kifújta a levegőt, és nagyon figyelmesen megcélozta a legnagyobb fémgolyót. Abban a pillanatban, amikor már gurult a sötétkék üveggolyó, lövés dörrent a közelben. Mindketten önkéntelenül felkaptuk a fejünket és néztük a sást, eltalálta-e az erdész bácsi, lezuhan-e. A sas azonban — eddigi méltóságához csöppet se illően, — gyors szárnycsapásokkal emelkedett és távolodott. Fújóska így szól: „Magasan volt. Nem találta el.” Én pedig azt mondtam: „Te azonban eltaláltad a fémgolyót. Hallottam a csattanást.” Fújóska boldogan elmosolyodott: „Én is hallottam.” Már le is kuksolt, hogy zsákocskájába szedje a rengeteg golyót. Ekkor azonban megszólalt az ablakban Gyopár: „Hadd csak azokat a golyókat. Nem találta el. A falon csattant a golyód, azt hallottátok.” Nekem azonban még a fülemben csengett az üveggolyó meg a fémgolyó ütközésének jól ismert hangja, és megkérdeztem a bátyámtól: „Láttad, hogy nem találta el? Te nem nézted a sást?” Gyopár sértődötten felelt: „Persze, hogy láttam. Különben nem mondanám. Guríts csak nyugodtan, te következel.” Gurítottam, és találtam. Persze rögtön felajánlottam Fújóska-nak, hogy adok kölcsön neki néhány golyót, játszunk még egy játszmát, de megmérte az árnyékát: már háromszor akkora volt, mint ő maga, akkor pedig már indulnia kellett hazafelé, így kívánta az édesanyja.

Gyopárnak meg nekem külön szobácskánk volt. Amikor aznap

este lefeküdtünk, s én még néztem egy kicsit ágyamból a nyitott ablakon át a Holdat, Gyopár egyszerre csak megszólalt. Ezt motyogta: „Illeik, hogy legalább megköszönd nekem azt a sok golyót...” Azzal szusszantott egy nagyot, és hallottam, hogy gyömszőli a párnát a feje alá, jól elhelyezkedik alváásra. Az első percekben nem hökkentett meg a szava. Úgy éreztem, megjegyzését így értelmezhetem: azért köszönhetem neki a győzelmet, mert nem nézte a sást, hanem látta és igazolhatta, hogy Fújóska golyója nem talált. Később azonban, amikor már magam is alváásra helyezkedtem, hirtelen ismét a fülemben csendült Gyopár hangjának az emléke, és most már meghökkenem: ha csupán erre gondolt... akkor miért volt olyan ravasz a hangja? Miért volt olyan, mintha valami csalafintaságot követtünk volna el együtt? Tüstént megszünt az álmoságom, és ijedten szóltam: „Gyopár... Kérdezni szeretnék valamit...” Már aludt, s most felriadt: „Tessék? Mit akarsz?” „Ne haragudjál, hogy felébresztetted. Te, ugye...?” Nehéz volt kimondanom a kérdést, tudtam, mekkora sértés a gyanú, de kinyögtem valahogy: „Ugye, te...csakugyan láttad, hogy nem talált Fújóska?” Gyopár azonban nem sértődött meg. Almosan felkönyökölt párnájára, és ámuldozva kérdezte: „Micsoda?! Hát te nem tudod, hogy talált a kék golyó? Azt hittem, te is tudod.” Felültem az ágyban és hosszú ideig szóltanul bámultam Gyopárra a holdfényben. Aztán rémülten kérdeztem: „De hát, de hát akkor...miért mondtad, hogy nem talált?” Gyopár erre valami nagyon furcsát válaszolt. Ünnepelesen mondta: „Testvéri kötelességem volt. Ez olyasmi, amivel tartoznak egymásnak a testvérek.” Aztán a jobb oldalára vetette magát: „De most már hagyj aludni!”

Néhány perc múlva ismét hallottam egyenletes, mély lélegzését, és megdöbbenett, hogy tud aludni, hogy nem tartja ébren a lelkiismeretfurdalása. Úgy magyaráztam ezt meg magamnak, hogy alváásra kényszeríti ugyan a fáradtság, de álma bizonyára nyugtalan, zavaros. Ültem az ágyban, néztem alvó bátyámat és olyasfélét éreztem,

hogy ő tulajdonképpen beteg. Beteg, de nem törődik betegségével, nem tudja, hogy ki lehet gyógyulni belőle, és nem tudja, mennyire fontos, hogy minél előbb kigyógyuljon. Ismét átszóltam hozzá csöndesen: „Gyopár...” Most már dühösen riadt fel: „Mit akarsz már megint?!” „Ne haragudjál, hogy újból felébresztetted, de... jóvá kell tenni ezt a golyóügyet...” Most már ő is felült, úgy kiabált át hozzám: „Hát tedd jóvá, add vissza neki holnap a golyóit, bánom is én, de ha még egyszer felébresztesz, megpofozlak!” Még sok egyebet is szerettem volna mondani neki, hogy nem a golyók visszaadása a legfontosabb, hanem az, hogy ő maga még ma megmondja Fújóska-nak, mit követett el ellene. Gyopár azonban fejére húzta a takarót,

s én nem mertem folytatni a beszédet. Gondoltam: jobb is lesz, ha majd csak akkor szólok újból, amikor már útra készen állok, abból legalább azt is láthatja, mennyire fontos, hogy ezt az ügyet még ma elintézzük, s talán kevésbé fog húzódozni tőle, hogy velem jöjjön. Amikor azonban harmadszor is felébresztettem és elrebegettem kívánságomat, rettenetes dühbe gurult. Talpra ugrott az ágyán, s úgy kiáltozta: „Ha te olyan bolond vagy, hogy éjnek idején el akarod vinni neki ezt a néhány vacak golyót, hát csak vidd el, nem törődöm vele! De azt megtiltom, hogy rólam is beszélj! Ha megtudom, hogy megmondtad Fújóska-nak, letagadom, hogy talált a golyója, jaj lesz neked!” Ezt válaszoltam: „Azzal nem is segítenék rajtad, ha én mondanám meg” — és kimásztam az ablakon.

Fújóskaék házikója, amint mondtam, Törpeháza túlsó végén volt. Végig kellett mennem a falun. A kutyák azonban mind ismertek és ugatás nélkül, barátságosan farkcsóválással kísérték a kerítéseken belül. Fújóska két bátyjával aludt egy szobában, az hát egy kis gondot okozott, miként ébresszem fel anélkül, hogy bátyjai is felébredjenek. Szerencsére ott állt a házfalhoz támasztva az almaszedő rúd, bedugtam az ablakon Fújóska ágyáig, s megbökdöstem vele kis barátomat. Fújóska az ablakhoz jött, átadtam neki a golyókat és arra kértem, hogy tegyen nekem egy nagy szívességet, jöjjön el velem tüstént mihozzánk. Bízom benne, hogy Gyopár mondani fog neki valami fontosat. Okos kis törpe volt az én barátocskám, megsejtette, miért kérem erre, s akart is jönni készségesen. De hirtelen eszébe jutott valami, s aggódva suttozta: „Baj van, Moha! Az előszobában hagytuk az este a csizmánkat, s ha kimegyek érte, felébreszthetek valakit. Meztláb meg nem mehetek el hazulról, megvágta a múltkor a talpam, s édesanyám megtiltotta.” Ezen a bajon azonban könnyen segítettem. Fújóska az ablakból egyenesen a hátamra mászott, s vittem. Magam most be se másztam szobánkba, csak Fújóska-t tettem be az ablakon s megkértem, kérdezze meg Gyopártól: akar-e neki mondani valamit. Azt hittem, hogy Gyopár először dühösen kiáltozni fog, amiért negyedszer is felébresztettük, de nem hogy kiáltozást, hanem még beszédet is alig hallottam. S nem telt el egy egész perc se, már meg is jelent az ablakon Fújóska. Csak ennyit mondott halkán: „Mehe-tünk” — de látszott az ünnepeles arccskáján, hogy megtörtént, amiért elhoztam, megmondotta neki Gyopár: talált a kék golyó, de ő letagadta.

Amikor visszatértem Fújóska-éktól, mert természetesen haza is vittem a hátamon, igen meglepődtem: Gyopár ébren könyökölve várt engem s barátságosan monddta: „Jól tetted öcskös, hogy elhoztad Fújóska-t, köszönöm.” Most már sietve rángattam le a csizmám, bújtam az ágyba s boldogan feleltem közben: „Testvéri kötelességem volt. Látod, Gyopár, ez olyasmi, amivel tartoznak egymásnak a testvérek...”

A Bokor — Németországból nézve

(Részletek Juhar Antal Bulányi Györgyhöz írott leveleiből)

1994. jan.10.

Kedves Gyurka Bátyám!

Hálásan köszönöm karácsonyi soraidat és jókívánságaidat. Úgy-szintén igen köszönöm az újonnan küldött két könyvet, amelyet egyhetes beteglétem alatt áttanulmányoztam. Igen jónak tartom a „Publik-Forum”-ban közölt karácsonyi cikket, pontosabban elmélkedésedet (egyik könyvedben is találkoztam veled). Engedd meg, hogy ma elmondjam leveleid és könyveid által szerzett őszinte véleményemet művedről, munkádról és a Bokorról.

Meggyőződésem, hogy nagy, immár 50 éves műved: Krisztus igazi egyházának megújulása kisközösségek formájában, az Evangélium komoly élésének és kisugárzásának szellemében az **Úristen** műve, és ez **élni és növekedni fog!** Nincs nagyobb, fontosabb és értékesebb feladat e földön, mint az **Isten Országának keresése és elterjesztése**, úgyhogy érdemes minden viszontagság és üldöztetés, kiközösítés és elvetés ellenére naponta élni és dolgozni a nagy krisztusi eszmék megvalósításán: Istenben való feltétlen gyermeki bizalom, egyetemes testvériség, felebaráti szeretet, béke, megbocsátás, ellenség szeretet, másokkal megosztani az élet javait, az „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek” elvét.

Mindaz benne foglaltatik Krisztus „**Hegyi Beszéd**”-ében, amely a keresztény vallás „magna charta”-ja. Benne Krisztus azt ecseteli, hogy milyen lehetne már most az életünk, ha ISTEN-ből, az iránta való feltétlen és egyre növekvő bizalomból kísérelnék meg életünket és tetteinket formálni. Igen jónak tartom Drewermann megfogalmazását: „Ha nem leszel olyanok mint a gyermekek, azaz nyitottak, égre nézők, bízők, Istenre hagyatkozóak és mindent Tőle várók, sohasem fogjátok megtapasztalni, hogy milyen hatalma, ereje lehetne Istennek életekben”. A „Hegyi Beszéd” a keresztény hit nagyszerű megfestése, amelynek őszinte-komoly éléséből mintegy természetesen, minden különös morális erőlködés nélkül adódik a felebaráti (és egyben ellenség) szeretet minden konkrét formája.

Meggyőződésem, hogy Krisztus semmiképp sem akart új vallást, vagy új tanítást a világba hozni, hanem az **ősi, eredeti, kezdeti, isteni kinyilatkoztatást**, amely a századok/ezredek folyamán emberi gyarlóság következtében elmosódott és háttérbe szorult, **megújítani, új életre és érvényre kelteni**. Krisztus egy új, „keresztény életformát” hozott a világba: az Isten- és emberszeretet konkrét megélését és megtapasztalását személye, magatartása és tettei által, és egyben azt akarta, hogy szívének tüze és lelkesedése sokakra átterjedjen és egy „**krisztusi mozgalmat**” hozzon létre a világban.

Látod, ilyen értelemben nézem én a Ti „**Bokor**”-mozgalmatokat, és kérek arra, hogy ne a szervezés és szervezkedés legyen a főgondotok, mivel ez — sok, más példából tudom, mert láttam — minden nagyszerű, kezdeti mozgalom elpolgáriasodását, elkényelmesedését és végül halálát jelenti, hanem: a különféle formában meg-nem-szervezett, fakadó élet, eleven-ség, mozgalom; az Isten Országának keresése és élése.

Bár Te egy nagy tanítórendnek vagy tagja, mégis bátorodom kimondani, hogy a mai kor emberére nem annyira a tanítás, hanem sokkal inkább a személyes példaadás hat: Ma a keresztény (és minden más) vallást csak **személyes módon**, embertől-emberig lehet és érdemes meggyőző formában közölni, illetve közvetíteni. Minden más közvetítési forma sokszor igen nagy idő- és energiabefektetést kíván, azonban hatása igen kicsi. Ma az emberek csak azt hajlandók elhinni, amit egy konkrét em-

berben maguk megtapasztaltak. De ez mindig így volt. Krisztus a Keresztelő Szent Jánostól küldött és kérdező tanítványok által ezt üzeni a börtönbe: „Menjetelek és mondjátok meg, amit magatok láttatok: vakok látnak, bénák lábba állnak...”

Kedves jó Gyurka Bátyám, hidd el nekem is évtizedekig nagy, fájó problémám volt az „**egyház**”. Ma már nem! Hála Istennek, hogy megnyugodtam, mert világosan látok. A „hivatalos egyházi intézmény” se nem testvéri közösség, se nem „jó anya” („Anyaszentegyház” — egy hazug, félrevezető egyházi mítosz!), hanem egy csupasz, rideg, merev, kegyetlen, irgalmatlan, embereket urálni akaró és Istent birtokolni akaró **hatalmi rendszer**. Ennek a diktatúrának vezető emberei nem egyéniségek, személyiségek, hanem valójában lelkileg kis engedelmes, félnék gyerekek maradtak, akiknek a rendszer eltiporta, kioltotta egyéniségét, megtörte gerincét, és helyette **hivatalt és hatalmat**, titulust és rendet kaptak jutalmul. „Nagy, magasztos hivatásuk” csak annyiban áll, hogy lemondva emberségükről, egyéniségükről azonosítják magukat a rendszerrel, és mint engedelmes funkcionáriusok szolgálgják. Ennek a rendszernek, mivel Ratzinger szerint Isten tévedhetetlenségében részesedik, természetesen „mindig igaza van” (tehát csak mások tévedhetnek!), nincs ok arra, hogy esetleges múltbeli tévedéseit belássa, megbánja, bocsánatot kérjen stb. stb. Ezt a diktatúrát nem vezetni semmiféle megértés, szánalom, szeretet, emberiség a hívőkkel, papjaival és az emberekkel szemben. Ismered bizonyára a volt csehszlovák papok esetét: a kommunista időben több „földalatti” pap meg-nősült, egy püspök is (római engedéllyel!), és vértanú módon pasztorált. Az egyházüldözés után Róma megtiltotta nekik, hogy mint papok tovább működjenek; vagy legfeljebb mint házas diakónusok, vagy a görög-katolikus egyház papjaiként. — Azt hiszem, minden kommentár felesleges...

A legújabb eset: Mexikó déli részén egy indiós püspök, Samuel Ruiz Garcia évekig pártfogolta, segítette egyházmegyéjének embereit szociális berendezések létesítésével, jogaikért karakán kiállításával az ottani elnyomó állami rendszerrel szemben. Ezt a népszerű, emberies püspököt most Róma elhelyezi, mivel kitört egy lázadás és idén nagy választás lesz. — Ezt a tényt ma az egyszerű hívő is látja, és megállapítja: az „egyház” a hatalmasokkal és a gazdagokkal tart, és hazugság, ha „a szegények egyházának” nevezi magát. Gyurka Bátyám, folytathatnám, de minek? Te és a „Bokor” emberei ne várjátok el, hogy ez az egyházi rendszer Benneteket elismerjen és rehabilitáljon. Nincs szükség erre! Ti Krisztus mozgalmát, az őskeresztényekhez hasonlóan, modern formában terjesztitek a világban és **példát mutattok**, hogy lehetséges ma is, így élni. Ez mindennél többet ér!

Visszatérve munkádhoz, élet-művedhez a BOKOR-hoz: én itt „toborzok” szimpátiáért és segítségért, amennyire tudok. Sokaknak beszéltem már Rólatok...

Maradjatok meg olyanakk, amilyenek vagytok: szolgálatot önzetlen szeretettel Isten Országát, amely „bennünk van” és tegyétek mindig azt, amit „belső engedelmességből” Isten Szent Lelke iránt, **most helyesnek** ismertek fel. Sohasem az eredmény a fontos, hanem mindig is a befektetés! Hogy mi lesz művetekből, azt **bízzátok teljes bizalommal ISTEN-re**. Hiszem, hogy Ő vezet, Ő mellettetek van.

Elbúcsúzom. Isten áldjon és segítsen ebben a már megkezdett új esztendőben Téged és Tiedet. Imában gondolok Rátok és baráti szeretettel öllelek!

1994. jan. 15.

Kedves jó Gyurka Bátyám!

Nagyon érdekelne még, hogy miben áll a Te munkád, azaz konkrétan te mit csinálsz. Elgondolom, hogy irányítod a kisközösségek munkáját és könyveket írsz. Mindez már igénybe vesz egy „egész embert” és kimondottan pasztorációs munka. Nem tudom, hogy hallottál-e a P. Leppich jezsuita által alapított „akció 365”-ről, amely évek óta, tőle függetlenül önállóan és igen határozatosan dolgozik. Leírok néhány jópofa akciót, amit csinálnak: 1) bebörtönzött emberek rendszeres látogatása, levelezés velük stb.; 2) beteglátogatás kórházakban; 3) szegénykonyhákban segítés; 4) más felekezetbeliekkel ökumenikus találkozás, istentisztelet, beszélgetés stb.; 5) lakó-körzetbeli apostolkodás: öregekkel, várandós anyákkal való törődés; 6) prostituált leányokkal/nőkkel való emberi-lelki kapcsolatot; 7) kábítószerezés betegekkel (főképp fiatalokkal) való törődés; 8) „jó irodalom terjesztése” orvos, fodrász, pályaudvar helyiségeiben (egy-egy jó folyóirat vagy újság letévése az asztalra); 9) hotelokban a Szentírás (Új Szövetség) megismertetése (a hotelvezetőség megengedi, hogy minden vendégszobában egy Szentírás kerüljön az asztalra, ami ottmarad); 10) utcán lézengő gyerekek összefogása és velük való foglalkozás (játékdélután, beszélgetés stb.)

Talán lehetséges, hogy egyik-másik kisközösség felkap egy ilyen vagy másnemű „serkentést”, és elkezd munkálkodni...

Gyurka Bátyám, ismét kezembe vettem könyvedet az egyházi hierarchiával és Rómával való összetűzéséről, amit voltál szíves megküldeni. Engem borzalmasan felháborított az a pimasz, pökhendi, minősíthetetlen hangnem és bánásmód, amellyel Téged, börtönviselt, életfogytiglanra elítélt, vértanú papot kezeltek. Egyszerűen elképzelhetetlen! Felháborított továbbá az a hazug, álszentes kétkulacos beszédmod, amelyet ezek a fafejű, üres lelkű, emberi nullák Veled folytattak. Gyurka Bátyám, ez nem Krisztus egyháza, hanem egy brutális, kegyetlen inkvizíciós együttes, amely „isteni tévedhetetlenséget” bitorol magának és így természetesen mindig a „teljes igazság” birtokában itél élők és halottak felett. Mind az érsekkel, mind püspökökkel, mind Ratzingerrrel (az „advocatus diaboli”) dialógusnak nem látszott semmi nyoma!

Tudod, azzal „sértetted meg” őket, hogy volt bátorságod Krisztus evangéliumára hivatkozva a magad meggyőződését bátran kimondani, azt megokolni és amellet maradni. Ők csak egyet követelnek: mindenki köteles azt a „szószertint verset” utánu mondani, amit ők „tanítanak” és előírnak. Aki erre nem hajlandó, az engedetlen, eretnek, nem keresztény stb., és azt egyszerűen kiközösítik.

Gyurka Bátyám, légy büszke arra, hogy „nem álltál kötélnak”, „nem adtad be a derekadat”, nem hunyászkodtál meg előttük! Mind a magyar püspöki kar (egy-két kivétellel), mind Róma a hitleri időkben és ma is sok országban, paktált a hatalmasokkal (hiszen egy ugyanazon a természete: imádja a hatalmat és gyakorolja), mondván: valamilyen „modus vivendi”-t kell találni, hogy a „hívők szabadon gyakorolhassák a vallást”. Azonban mindez igazában piszkos és hitvány árulás, megaluvás, tehát teljes ellentéte Mindszenty bíboros és a Te és sok száz testvér magatartásának a kommunista időkben, radikális ellentéte JÉZUS magatartásának.

Mint már írtam: én csak egy helyes utat látok Számodra és Tied számára: folytassátok teljes öntudattal azt az evangéliumi, Isten Országát kereső munkát, amelyet elkezdtek. Isten Szentlelke Veletek van, szól Hozzátok és vezet Benneteket. Ha Krisztus evangéliumát élitek, Isten-kapcsolatotokból a szeretetet gyakoroljátok, akkor nincs szükségtek semmiféle előíró, rendszabályozó, parancsoló intéstúcióra. Nevezzen Benneteket ez az embertelen egyházi rendszer „szektának”, „eretneknek” vagy bárminek — mindez nem érdekes, mert nem is érint Titeket! Füttyöljétek rá! Legyen bátorságotok és hitetek ahhoz, hogy elviselitek azt, hogy ez az igaztalan egyház nem ismer el Benneteket, nem fogad el övéinek. Neked pedig semmiféle okod nincs arra, hogy a legkisebbet is visszavonád meggyőződésedből. Egyébként: ugye, nem kell külön kihangsúlyoznom, hogy mennyire örülök annak, hogy mint Te is írod: „a megütött témákban aligha van egymással vitakoznivalónk”, azaz a fontosabb kérdésekben egyetértünk és hasonlóan látjuk a dolgokat.

Isten áldjon Téged és Tiedet! Baráti szeretettel öllelek.

1992. febr. 2.

Drága Gyurka Bátyám!

Ha valóban jónak és közölhetőnek tartjátok a Bokorról írt meglátásomat, hát közöljétek az „Érted vagyok” folyóiratotokban (amit külön köszönök, és nagyon jónak tartok), akár névvel, akár névtelenül; természetesen módosíthatok ezt-azt soraimon.

Ami életformáitokat illeti, azok egyéni fantáziából, leleményességből és belső-külső követelményekből és szükségességből születnek, pontosabban vajúdnak; kikezdések, próbálkozások, néhány elmúlik, újak létesülnek; fontos a flexibilitás. Igen jónak tartok egy közös gazdasági és hivatásbeli munkaegyüttest falun, ahol az egyszerű, természetes életmódot, igénytelenséget, egymásrautaltságot, együttműködést, megosztást és sok minden mást lehet a krisztusi evangélium szellemében élni és gyakorolni. Itt, Nyugaton is van több ilyen életforma és tagjai igen kiegyensúlyozottak, megelégedettek. „In medias res” beszálok most a nagy témába és megpróbálok gondjaidra válaszolni, „ahogy én látom” a dolgokat. Az észak-atlanti teológia gazdaságilag, valamint szociális és jogi vonatkozásban „jól kipárnázott alapokon” volt képes az elmúlt évtizedekben mindmáig kutatni, írni, diskurálni, produkálni.

Az észak-atlanti teológia nem egységes, hanem van benne többféle irány, kikezdés. Ami az egyházi tanszékekkel rendelkező teológusokat illeti, kivétel nélkül mind függenek Rómától, nincs bátorságuk nyíltan megvallani a mindenki által ismert igazságokat; egyszerűen félnek a következményektől, féltik egzisztenciájukat. Amit az „egyházi teológusok” írnak, az kimondottan „vonalhú”, tradicionális; fecsegnek, majmolnak, ismételnék és egyéni dolgokat olyan óvatosan, körülményesen, diplomatikusan fejeznek ki (mintapélda erre K. Rahner), hogy csak „akadémikus bennfentesek” értik őket, és így a gyakorlati életben teljesen jelentéktelenek, mivel „nem zavarják, nem kavarják fel a vizet”.

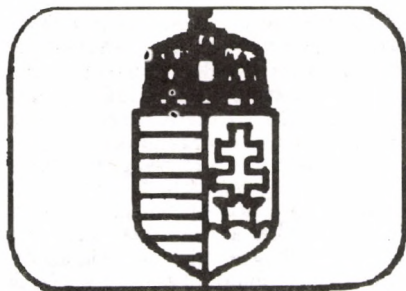
Van persze néhány dicséretes kivétel: Küng, Boff és Drewermann. Különösen Boff és Drewermann vállalták a kiközösítést, és most egyéni módon, sokféle formában, kiülről, mintegy prófétaik küldetésstudattal próbálják felrázni az embereket, a társadalmat. Tudják, hogy a „hivatalos egyházban” ma semmiféle lehetőség nincs egy őszinte-komoly reformra, hiszen akkor alapjában kellene mindent újjáalakítani. Felsorolom, hogy ez a két férfiú mit kíván: **azonnali lefegyverzés, a világ minden hadseregének feloszlása, a katonakötelezettség megtiltása; világviszonylatban szociális igazságosság gyakorlása, osztozás a 3. világ embereivel** (e téren Drewermann csaknem egész könyvkiadás-jövedelmét szétosztja Boff riói utcagyerekei javára stb.); természetvédelem: a dél-amerikai és ázsiai őserdők kiirtásának azonnali megszüntetését követeli pl. Drewermann úton-útfélen minden előadásában, több könyvében (pl. „Der tödliche Fortschritt”-ben, amelyet igen ajánlok elolvasni); állatvédelem világszerte (Drewermann Padernornban egy „állatvédelmi otthont” létesített többedmagával és támogat rendszeresen.

Az Általad is ismert és olvasott „Publik Forum” már több év óta közöl különféle cikkeket, akciókat „laikus teológusok” tollából, akik kis csoportokban, idealisták aktív támogatásával igen sokat tesznek sokféle irányban. (Külföldiek, menekültek, üldözöttek védelme, támogatása; az ökumenikus mozgalom szüntelen „felélesztése”, teljesen függetlenül „római engedélytől”; hajléktalanok és munkanélküliek pártfogása és segítése stb. stb.)

Gyurka Bátyám, kimondom barbár kendőzetlenséggel: Nyugaton nincs keresztény kultúra! A keresztény néppárt (CDU/CSU) csupán az elnevezése keresztény, ezt azonban bitorolja, és a hatalom és a nyereség biztosítására használja fel.

Valóban úgy van, amint írod: „a szabadság csupán eszköz-érték, alapérték”, azonban nem lehet cél és legfelsőbb érték. „Freiheit — wozu”? Ez a kérdés. Nálunk sajnos a szabadságból abszolút szabadosság, korlátlanúság lett, és minden téren. Hála Istennek, vannak itt-ott egyének és csoportok, amelyek a szeretetszolgálatban, az egységben, a béke-teremtésben látnak magasabb célokat, amikért érdemes dolgozni. Ide tartozunk mi is. Nemsokára többet és hosszabban! Baráti szeretettel gondolok Rád és Bokor-embereidre, és imádságos lélekkel öllelek!

Keresztény volt-e Szent István király?

A puha diktatúrában, de különösen a népi-nemzeti-keresztény kurzus négy éve alatt magasra csapott Szent István kultusza. A sokszor dagályos szónoklatok egyike-másika egyenesen bosszantó volt. Kíváncsian várom, hogyan beszélnek majd a szociálliberálisok az idejünnepen.

A címbeli kérdéssel kb. húsz évvel ezelőtt szembesültem, amikor egy „kínai” azt próbálta kigyomroznai belőlem, ki az a keresztény, mit képvisel egy keresztény, mit kell kereszténység címen csinálni.

Akkori eredményeimet és jelenbeli észrevételeimet szeretném elmondani, hátha másnak is „leesik a tantusz”. Esetleg úgy találja, hogy ezekre az ünneprontó gondolatokra nagyon is szükségünk van. Már nagyon régóta szükségünk van.

Ki a keresztény?

Egy folyóirat is ezt kérdegeti fűtől-fától. Kap is választ, szénát-szalmát. Nos, hát én is válaszolok.

Ki a keresztény? Nem tudjátok? Hát a Názáreti Jézus! Nem őt mondjátok Krisztusnak, és nem követőit krisztusi-aknak=keresztényeknek? Nem is értem, miért kell ebből a kérdésből ilyen nagy ügyet csinálni.

Ha igaz az az állítás, hogy Jézus biztosan keresztény, akkor már csak ezt a Jézust kell vizsgálnom. Nos, ez igazán könnyű vizsgálat. Tessék rögtönzött tesztválaszaim közül kiválasztani az igazat: a) bankár, pártvezér, hadügyminiszter; b) csórá ácslegény, lábmosó szolga, akasztott ember.

Ahogy én ismerem a teológusokat, biztosan ki tudják csőrni-csavarni, hogy az a) válasz az igaz; lelkük rajta. De normális ésszel és minimális evangéliumismerettel talán „tévedhetetlenül” állíthatjuk, hogy az evangéliumok Jézusa bizony

a b) válaszra hallgat. Megengedem, hogy szebben is lehetett volna fogalmazni, mondjuk így: Jézus szegény volt, szolgálta, szelíd volt.

Ebből már logikusan következik, hogy a Jézus-követő, a krisztusi = a keresztény nem lehet gazdag, hatalmas, erőszakos, csak szegény, szolgálta és erőszakot nem ismerő.

Ehhez talán csak azt lehetne még hozzátenni, hogy mindez nem véletlenül vagy rákényszerítve jellemzője Jézusnak és a kereszténynek, hanem mert azt képviseli és azt cselekszi, hogy adni és nem venni kell, szolgálni és nem uralkodni kell, erőszakmentesnek és nem ütőnek, visszütőnek kell lenni.

Lehet kiütést kapni ettől a szövegtől, lehet kiütni is az így szövegelőt, szerintem mindez nem változtat a tényen: Ilyen volt Jézus és ilyennek kell lennie az Őt követőnek is.

Ki volt Szent István?

Szent. Hiszen a kérdésben már benne van a válasz. Miért kell ezt külön megkérdezni?

Anélkül, hogy a szentté avatási ügyet és annak jézusi alapjait elemeznénk, fogadjuk el, hogy Szent István szent volt. Hiszen aki lelkiismeretével összhangban cselekszik és hősi fokban, az lehet szent.

A címbeli kérdés viszont az, hogy keresztény volt-e Szent István. Erre persze lehet eltérítő hadmozdulatokat produkálni, hogy a kérdésre ne kelljen válaszolni. Például: Micsoda pimaszság ilyesmit kérdezni! Ki vonhatja kétségbe az országalapító szent király keresztény voltát, az övét, aki egész népét is kereszténnyé tette? A kor szemüvegén keresztül szabad csak nézni! Ne ítélj, hogy ne ítéltes! És így tovább.

Felnőtt keresztény szabadságomnál fogva legyen szabad kitarantom a kérdéssel. Tiszteletteljesen kérdezem: Keresztény volt-e Szent István király?

Engem nem elégít ki, hogy van keresztlevele, amelyen az áll, hogy Géza fia Vajk a szent keresztységben a kereszténység első vértanújának, István diákonusnak nevét kapta. Ez papír, dokumentum a keresztelésről.

Engem az érdekel, hogy mit tett a Vajkból Istvánná lett fejedelmi és későbbi országalapító király. Apja és ő megszerezte a szintén fejedelmjelöltektől a legnagyobb birtokot, ezzel megszerezte a legnagyobb hatalmat, és mindezt úgy, hogy kérlelhetetlenül leszámolt ellenfeleivel (Koppányt felnégyeltette, Vazult megvakíttatta stb.). Réalpolitikusként kiépítette kapcsolatait a legnagyobb vallási és politikai hatalmakkal (II. Szilveszter pápától koronát és apostoli keresztet, III. Ottó német császártól szentelt lándzsát kapott), s így biztosította a „keresztény” Európában a magyarság nemzeti létét.

Dicsőhimnusz zenghet tőlem akárki István államférfiúi, szervezői, politikai bölcsességéről; megengedem, hogy nagy volt. Csak azt az egyet engedjék meg nekem, hogy összehasonlítva ezt az Istvánt Jézussal, ne kelljen azt mondanom, hogy István olyan volt, mint Jézus: jézusi, krisztusi=keresztény! És ezzel nem akarom kétségbevonni, hogy Istvánnak lehettek és voltak jézusi tettei is. De mint koronás, jogaros, kardos király éppen olyan lett volna, mint a töviskoronás, nádszálás és kékre-zoizásra korbácsolt Názáreti? Na, ezt azért mégsem állíthatja senki.

Milyen „keresztény” volt Szent István?

Lehet, hogy egyik-másik Olvasó már rég a szemébe vágta ezt az írást, mert hogy lehet valaki ennyire korlátozt, cső-látó, rögeszmés, hogy ezt a Jézust látja csak! Pedig nem csak ez a Jézus létezik. Túl az evangéliumok Jézusán, ott van Pál és a „katolikus levelek” Jézusa, az apostoli atyák Jézusa, a zsinatok Jézusa, az Egyház Jézusa!

Elismerem, hogy ez a Jézus bizony más, mint az evangéliumoké, más, mint az első keresztényeké. Az első századok keresztényei üldözöttek voltak, de a 4. századtól üldözők lettek. Jól ismerjük az ún. konstantini fordulatot, amikor Nagy Konstantin 313-as rendeletével lényegében államvallás lett a kereszténység. Gazdag, hatalmas és fegyveres kereszténység ez, lásd kereszt hadjáratok, inkvizíció, pápaság és császárság harca stb. S mindez: a szegény, szolgálta és szelíd Jézus nevében.

Már 700 éve ez a „kereszténység” honol Európában, amikor István a színre lép és beletagozza a magyarságot a „keresztény” Európába. Mentségére legyen mondva Istvánnak, hogy alig látott más kereszténységet, mint a konstantin. Jézusit csak a magánszférában, esetleg egyes mozgalmakban. Ez mentheti őt.

Milyen keresztények vagyunk mi?

A negyvenéves diktatúra után a nép a népi-nemzeti-keresztény pártokra szerveződött. Négy év múltán ez a rendszer megbukott. Az István király körüli ünneprontás talán nem érdektelen a jelenünk szempontjából sem. Európa sosem volt jézusian keresztény. A keresztény párt már önmagában fából vaskarika (hatalomelvető hatalomra törés!), de ehhez jön még, hogy egy nem jézusi, hanem konstantini keresztény párt akarta átadni a „keresztény értékeket”.

A keresztény értékek három szóban összefoglalhatók: adni, szolgálni, nem ütni. Ama furcsa, szentistváni kereszténységet emlegető „kereszténység” viszont elvben és gyakorlatban is megengedi a szerzést, az uralkodást és az erőszakot (önvédelem, honvédelem, államvédelem).

El kellene gondolkodnunk azon, hogy 1994-ben nem belső ellentmondásai miatt bukott-e meg ez a „kereszténység”? Nem kellene-e visszatérni a jézusi kereszténységhez, amely nem a csúcson, hanem a bázison remél sikert, új világot?

Csak hogy kinek kell a hamisítatlan jézusi kereszténység!?

Kovács László

Olvasók fóruma

Kedves Érted Vagy!

Őszinte elismeréssel olvasom Virt László higgadt tanulmányát a társadalomban sokasodásnak indult devianciákról (ÉV, 1994. febr.). Bízató számomra, hogy értékelhetőnek tekint bizonyos társadalom-politikai intézkedéseket. Ami meglepett, hogy egy szót sem ejtett arról, hogy Isten elkötelezetteinek, Jézus tanítványainak, vagy közösségekben: az egyházaknak, s ezen belül a kisközösségeknek milyen szerep juthatna osztályrészül. Annál is inkább elgondolkodtat, mert egy „közösségi” folyóiratban olvasható, amit írt.

Nem tudom, szabad-e hallgatásából arra következtetnem, hogy a magyar katolikus egyház kisközösségeit e feladat szolgálása szempontjából legalábbis jelentéktelennek tekinti, ha egyszer sem tartotta említésre méltónak. Ha jól következtetek,

Kedves Hanna!

G.G.A., hazámia a két hónaponként megjelenő Érted Vagyok hasábjain „kivonatossan fordította” *Jézus, a férfi* c. 1989-ben megjelent könyvedet. (G.G.A. lehetne éppen hazámlánya is, de nem az. Férfi ő, s ennek egyértelműsítése, mint majd láthatod, a későbbiekben alapvető fontosságú lesz.) Hét részletben tette ezt, tavaly júniusban kezdte, idén júniusban fejezte be. Elég idegesítő volt ez a szabdalás, de hamar megtakarítottam magamnak az idegeskedést azáltal, hogy abbahagytam az olvasást. De most, hogy befejezte a fordítássorozatot, egyvégtében elolvastam az egészet, s mondhatom koszorús költőnkkel: „nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége”. Nagy, mert sajátos eszközzel elhithető módon mutattad ki, hogy érdemes a Názáreti Jézust eligazítónknak választanunk.

Lenyűgöz elénk tárt anyagod gazdag bősége, s az elénk táró bátorsága is, amellyel lomtárba küldendőnek ítéled közel kétezer esztendő megannyi tévedhetetlenként képviselt nézetét, mint kártekonnyakat. Szerencséd, hogy nő vagy, s így nem lehetsz a katolikus vallás papja, különben alighanem már el is vettéd volna merészségednek *ma lehetséges* jutalmát. S még inkább azért vagy szerencséd, mert századunkban élsz, amikor is a Szent Inkvizíciónak se katonája, se börtöne, se máglyája, se gyufája, csak bíboros prefektusa van, aki a fenti eszköztár nélkül terjeszti elő — minden vita nélkül is tévedhetetlenül-autentikusan — „az Egyház tanítását”, melynek bizony nem jelentéktelen anyagáról vallja könyved, hogy Számodra az — a régi magyar nyelv egy érdekes fordulatát használva — minden hitel nélkül szűkölködik.

Próbálok rendbe tenni magamban az olvasottakat, s kérlek, igazítsd el jó baráti szóval, megértettelek-e? Arról volna szó — úgy értem könyvedet —, hogy van egy Isten, aki sem nem férfi, sem nem nő. Van ennek az Istennek egy Őt értő Elkötelezettje Názáretből, aki történetesen férfi-

kérdem: Mi az oka nyilván valós reménytelenségének? Felbomlottak? Nem, de képtelenek áttálni azokra a feladatokra, amelyeket a megváltozott idők kívánnak tőlük? Nem lehetne új életet kapniok azáltal, hogy valaki megmutatja, hogy nemcsak a szociálpolitikai intézkedések segíthetnek, hanem sokkal inkább az a közösségi életforma, amely a deviánsok számára közvetlen megkapaszkodási lehetőséget teremtene?

Ha a t. Szerkesztőségnek volna módja egy ilyen tanulmány közlésére, talán nemcsak én volnék érte hálás, hanem mindazok, akik nehéz időkben helyt álltak a kisközösségekben, s most nem találják, hogyan kellene „körbejárva jót cselekedniük és hirdetniük az Isten Országát”

Tisztelettel és szeretettel

Budapest, 1994. ápr. 6.

Varga János

nak született, de ez nem akadályozta őt abban, hogy theoremorffá alakítsa életét annak folytán, hogy „integrálja animáját”, azaz kibontakoztassa a maga isteni, tehát férfi-női potenciáit, a teljes emberi entelecheit. Ahogyan az sem akadályozhatná meg őt ebben, ha más történeti körülmények között történetesen nőnek születik, mert akkor meg „integrálhatná a maga animuszát”.

Jézus azért kap Tőled abszolút kitűnőt, mert nemcsak nagyszerű férfi tulajdonságokat mutatott, hanem ugyanilyen nagyszerű nőieket is. Talán nem kerülök Veled ellentétbe, ha úgy gondolom, hogy Isten végtelen eszményállító is és végtelen megbocsátó is, s az előbbi — üsse part — férfi, az utóbbit női tulajdonságnak tekintem. S talán az ellen sem tiltakozol, hogy a kettőt az egyetlen Szeretet-Isten másokat kereső, karját kitaró, kiívelő, ill. másokat elfogadó, visszaívelő és ölelő szeretet-megnyilvánulásként tekintem. Ezek mindegyikét elválaszthatatlannak gondolom a szeretettől, mely éppen a kettősége révén képes csak közösséget teremteni, amire egyébként mint szükségképpeni céljára tör ez a szóban forgó szeretet. S talán még azt is megbocsátod, ha a hagyományhoz ragaszkodva én ezeket az íveléseket a ki- és visszaívelő személyek között — egyfajta harmadiknak tekintem, s ezzel megkegyelmezek a Szeretet Lelkének.

Beleegyezésedet a fentiekben feltételezve, most áruklodni kezdek. Mégpedig nem másra, mint G.G.A.-ra, akinek köszönheted, hogy leveletem olvasod. Nemcsak „kivonatossan fordított” ő, hanem vitapartnered is. Az ötödik közleményben ugyanis zárójelk között halk ellenvélemény nyilvánítására vetemedik egyes nézeteiddel szemben. Hát ezekről tudósítanálak.

Amikor azt kivonatolva fordítja műveidből, hogy Jézusnál a női értékskála meghatározó, és Jézus törli valamiféle jogrend minden nyomát, mert Jézus nem azért szeret, „mivel”... — ekkor G.G.A. a Jn 10,17 „hoti”-jára (mivel) és „számta-

lan” hasonló helyre hivatkozva megkockáztatja azt a nézetét, hogy tévedsz, ill. egyoldalú vagy. Amikor pedig azt a gondolatodat közvetíti, hogy Jézus szeretetfogalmából azért a férfi értékskála sem hiányzik, mert az evangéliumban ott van a „kell”, hiszen növekedés vagy pusztulás a tét — akkor úgy gondolja fordítód, hogy pontatlan vagy, és hogy nem találtad meg a férfi értékskálán a női értékskála említett mozzanatának igazi ellentétpárját, azt t.i. hogy „cselekednünk” kell. Mivel Te is írod, hogy a szeretet „teljesítmény” is, s ő is vallja, hogy „kell”, ezért aztán kettőtök között a különbség számomra olyannyira szubtilis, hogyha tartalmát nem is, de okát talán sejtenem lehet. A dolgok tisztázása érdekében kénytelen vagyok hangot adni — nagyon is lehet, hogy téves — sejtésemnek: annyira sikerült Neked, kedves Hanna, integrálnod animuszodat, hogy hangsúlyossá tetted a „kell” szóhoz fűződő eszmetársításokat, férfi fordítódnak pedig annyira sikerült integrálnia a maga animáját, hogy visszabozard eme eszmetársítások hangsúlyossá tételétől. Nem tudom, elődönthető-e, melyikőtöknek sikerült a kelleténél jobban az integráció. Annál is inkább azt gondolom, hogy — egy magyar közmondás értelmében — itt lehet elhatalmoltva az eb, mert G.G.A. elsőül említett recenziója számomra éppen arról látszik áruklodni, hogy sikertelennek látja Benned, Hanna, az animuszod integrálását, s ezért nem veszed észre, hogy Jézus Istenének bizony vannak elvárásai, s nem csak ingyen, hanem „hoti” ellenében is szeret. Fejük tetején állnak a dolgok? Némileg. Első kifogása: nem integráltad animuszodat. Második: túlságosan integráltad animuszodat. Ami pedig a recenzest illeti: előbb engedí érvényesülni animuszát, majd nem engedi — így sejtem.

Ákármí is azonban a tényállás Hanna, ill. G.G.A. animusza, animája tekintetében, jó lenne, ha maga a dolog megragadható volna önmagában úgy, ahogy van, hiszen istenképünköről és következményképpen törekvésirányunköről, s így üdvünköről van szó. Jó lenne kiszabadulni a mélységpszichológiai csapdából, s függetlenedni attól, hogy a Hanna vagy a kivonatoló fordító, vagy akár a magam animusz-, ill. animagondozása mennyiben mondható sikeresnek.

Hallatlan nehéznek látszik a szóban forgó kérdésben elkerülni a csapdát: azaz az Isten, a Szeretet és (az istenképiségünk folytán bennünk valaminő módon belénk költözött, ott lakást vett Szeretet-Isten, tehát) a szeretet két — ha tetszik: férfi, ill. nő jellegűnek mondott — megnyilvánulását ki nem játszani egymás ellen. Legyen ennek megmutatója Szent Pál abszolút tekintélynek örvendő szeretethimnusz, mely a szeretet végtelen visszaívelő erejét — önmagában véve nagyon helyesen — annyira nyomatékozza: „A szeretet mindent eltűr”, hogy — immár aligha helyesen — megtagadja a kiívelő szeretettől a szeretet minősítést: „Ha szétosztom egész vagyonomat, és testem tűzhalálra szárom, szeretet pedig nincs bennem...” Akármít is csinált itt Pál a maga animuszával-animájával, vitathatatlan ténynek látszik számomra, hogy minden vagyonomnak odaadása, testem tűzhalálra szárnása — bizony a szeretetnek kitüntetett megnyilvánulásai, mert szeretet nélkül ennél jóval kevesebbet sem tudunk összehozni. Másfelől akármennyire elzárható az a szeretethez a mindent hozzáfűzni tudás vagy akarás, ezt az is-t sohasem

szabad „hanem”-mé változtatnom, mert erőszakot teszek a valóságban, amire persze különböző dolgok indíthatnak. Akár animuszom–animám valamelyikének karban nem tartása, akár egyszerűen csak egy meglátott valóságdarab, részizgóság legjobb szándékú — de helytelen — nyomtatékozni akarása. Ha pl. szerelmes volnék Mancikába, animuszom–animám állapotától teljesen függetlenül is ki volnék téve annak a veszedelemnek, hogy elkiáltam: Csak egy kislány van a világon... ami nyilvánvalóan nem felel meg a valóságnak. Ennek ellenére mély- vagy nem mélylélektanilag felette érthető lenne, ha a feltételezett esetben éppen azt danolnám, amiről említést tettem.

Nos, két dolgot nem lehet kijátszani. Az egyik az, hogy akit szeretek, abból akar nekem valamit csinálni. Pl. emberhalaszt. A másik pedig az, hogy akár sikerül e szándékom, akár nem, mind két esetben tovább szeretek. Pl. megcsókolom Júdást. Mindez azt jelenti, hogy — miként anya — szeretem a hülye gyereket, s szeretem — miként a példabeszédbeli apa — a tékozló fiút. Nem azon az alapon szeretek, hogy szeretés–magartartásomnak feltételei volnának, mely feltételeket a szeretésemre kiszemelt személynek előbb teljesítenie kell ahhoz, hogy ténylegesen szeressem. Az Isten világából való szeretet nem feltételes szeretet. Feltétel nélküli. S ezt semmiféle „hoti”-val nem szabad elhomályosítani. Annak ellenére sem, hogy a feltétel nélküli szeretetem bizony NEM elvárások nélküli szeretet. A hülye gyerekeknek is, a tékozló fiúnak is méltó választ KELL adnia szeretésemre. Ha ad — választott gyerekké, fiúvá transzformálódik válasza következtében. Ha nem ad ilyen választ, belesántul, elveszetté válik. Isten (a Szeretet és a szeretet) azonban ebben az esetben is utána megy, mint az elgurult drachmának, mint az eltévedt juhoknak, s ha megtalálta, örvendezik neki. A juhot haza lehet hozni. A tékozló fiút nem lehet hazahozni, az csak hazajöhet magától, ha és amikor akar. Ha elveszett akar maradni, ezen az Isten sem, a szeretet sem segíthet. Csak várhat arra, aki elveszett. Várhat, a szeretet feltétlenségével, de csak várhat.

S itt van a Szent Pál által nyomtatékozott tétel igazsága: a szeretet mindent elvisel. Mindent elvisel, és sohasem üt. Azaz nem közsít ki, nem függeszt fel, nem vonja meg a lehetőségeket. A választ nem adó az, aki kiközösíti magát, felfüggeszti magát, s a lehetőségekből kizárja magát.

Tisztelt Szerkesztőség!

Néhány megjegyzést szeretnék tenni Hanna Wolff JEZUS, A FÉRFI c. könyvéhez. Bár az író nő csupán mélypszichológiai alapon tárgyalja Jézust mint embert, kijelenti, hogy nem akarja a „transzcendens vonások meglétét tagadni.” Valóban, a látó szem és az értő gondolkodó számára ez sok helyen kitűnik...

Csak a főbbeket felsorolva (melyek egyébként egy magas szintű katekizmus diszkrét is válnának!) beszél „jellegzetes felcserélhetlenségű” Jézusról, aki „egészen más volt” (A fölcserélhetetlen c. fejezetben, — ami az írás egyik legszebb része!).

Aztán ír arról, hogy „Az egész Újszövetség tanúsítja, hogy Jézus olyan valaki volt, aki ’új életet’, ’igazi életet’... ’örök életet’ ad, közvetít, ajándékozik”. És

Nem keverendő össze két egymást szabatosan kizáró világtrend: a büntetés és a megbocsátás rendje. A büntetés rendjében a bűnös visszafogadásának feltételei vannak: akasztás, börtön, jóvátétel. A megbocsátás rendjében nincsenek feltételek: a bűnét megbánt tékozlót akasztás, börtön, jóvátétel nélkül fogadják vissza. Akármit is követett el, akkor is. Ha képes jóvátételre, ő majd kiszabja magának azt, mint Zakeus tette. Ha nem képes rá, elég, ha szándéka szerint többé nem vétkezik. A hazatérő bűnös nem képes feltámasztani, akit meggyilkolt. Ha újraházasodott, nem képes visszaállítani, ami már tönkrement. Egyéb okozott szenvedéseket sem képes meg nem történné tenni. Ennyi sebbel csak arra képes, hogy őt elfogadják, s éppen azért jött haza, hogy ebben része legyen. Otthon akar újra lenni, s otthon csak ott van számunkra, ahol elfogadjanak minket.

Isten végtelen eszményállító, de az el- és befogadásnak nincs más feltétele, csak az, hogy kívánjuk ezt az el- és befogadást. Csak az animáját nem integrált idősebb fiú az, aki zohorál a befogadás ellen..., hogy ez aztán már mégis sok. A szeretet, a megbocsátás rendjén belül nincsen sok, csak a minden van. A lakomán az vehet részt, aki nem tévesztette el a házsámot és a szeretet lakomájára jött. Nincsen belépési feltétel. Az ünnepi ruha semmi más, mint a megtérés, a hazatérés, a bánat, akármi történt is. Ő tudja, hogy ott akar-e lenni. A szeretet nem állít feltételt.

Az egyháznak el kell döntenie, hogy keveretlen szeretet-vállalat akar-e lenni, vagy vegyes vállalat, amelyben a kell-ek feltételül szolgálnak, s csak azok teljesítése ellenében nyújtja szeretetét. Bátran kell vállalnia a kockázatot. Azt, hogy jöhet, aki jönni akar. Úgy se maradjon ott, aki nem otthonra vágyik, akit nem a bűnbánat, hanem egyéb érdek vezérel.

Így hát, kedves Hanna, megvédtél volna Téged. Elfogadod-e buzgólkodásomat, nem tudom. Fordítod, mit szól mind-ehhez, ismét nem tudom. Ha nem jártam levelemmel Jézus nyomában, ne hagyjatok meg tévedésemben, igazítsatok ki. Mivel az ÉRTED VAGYOK hasábjain küldeném levelem (ha a Szerkesztőség engedélyezi), s így nemcsak Te, hanem mások is olvassák, szívesen veszem a kiigazítást akármelyik olvasómtól.

Szeretettel és az animusz–anima integritás reményének a jegyében is

1994. június 14-én

Nagy Katalin
teológus

ugyancsak a Jézus tudatosan élt c. fejezetben írja: „...a csoda-hagyomány... a tradíció legbiztosabb elemei közé tartozik”.

Továbbá ír arról, hogy Jézus differenciált érzelmisége példaszzerű módon nyilatkozott meg.

... Mindent átfogó, kozmikus Krisztust rajzol, akinek „érzelmi funkciója egyetemessé tárgult és ezért végül is átfogja a lét teljességét”.

„Ő az egyetemes vallástörténet csúcspontját jelzi”.

... Jézus maga az egész-volt, a totalitás. ... Jézus maga az életfa vagy a szólótó... (Ez az egész szakasz csodálatosan szép!)

... az első egészséges isten-kép a vallástörténetben.

Jézus példabeszédei a „teremtői szépséget” sugározzák — írja.

Mindezeket egybevetve, H. Wolff művének kivonatolt fordítása alapján számomra egy olyan Jézus bontakozik ki, aki minden valóságos embersége mellett, — sőt éppen ezért — mivel ezt így senki nem tudta megvalósítani az emberi történelemben — több, mint ember, ahogy azt Pinchas Lapide zsidó teológus is megállapította. — Vagy mondhatom merészebben: számomra istenbizonyítás!

Az elismerés mellett néhány kérdés is felmerült bennem (gondolom, más figyelmes olvasóban is):

— Honnan veszi az író, hogy a 2-es szám női szimbólum, a 3-as meg tipikusan férfi szimbólum?

Ugyanis megnéztem több bibliai lexikont. Ezek közül a Stuttgarter Bibliai Kislexikon szerint:

2 = egy pár; 3 = rituális cselekmény, termény, jelenések, isteni dolgok.

A Dufour-féle Bibliai Teológiai Szótárban a számszimbolikánál az áll, hogy Mezopotámiában az isteneknek tulajdonítottak bizonyos szent számokat. A pütagoraszai spekuláció szerint: az 1 és 2 = férfi, a 3 és 4 női szám. Mindez azonban idegen a Szentírástól — írja. A Bibliában a szimbolikus számhasználat: 4, 7 és 12.

— Honnan veszi a szerző az adatot, hogy Mária és Józsefnek számos gyermeke volt, lányok és fiúk?

A Máté 13,55–56 nem döntő, mert a görög adelphé = nővér, hitsorsos; adelphos = fivér, unokatestvér, hitsorsos, társ, felebarát...

— Az „árnyék-mozzanatnál” hiányként említi, hogy Jézus nem minden élőlényt foglal a felebarát-fogalomba.

Jézus példabeszédei tele vannak szebbnél szebb természeti képekkel. Aki úgy tud beszélni a mezők lilimáráról, az elveszett bárányról, a magvetőről, a szőlőművelésről stb., az lehetetlen, hogy ne szerette volna a természetet! (Egyébként az író itt önmagának is ellentmond, amikor a „teremtői mélységről” beszél Jézus példabeszédeivel kapcsolatban. Ez az egyik válaszom ehhez a „hiányhoz”, a másik, hogy az ökológiai gondolkodás kifejezése értelmetlenül hatott volna a kétezer év előtti ember gondolkodására, akár csak az atomvilág, vagy más mai köztudott fogalom. Annál is inkább, mert teljes természetességgel *élték meg* a teremtett világ szeretetét és megbecsülését, nemcsak Jézus korában, hanem jóval előtte is. Gondoljunk csak a zoltárookra, s köztük is főleg a 150.-re!

— Ami a sertéskonda elpusztítását illeti (Mt 8,30–32) — elgondolkodtató, hogy a szerző mindenütt megtalálja a szimbolikát és azt nagyszerűen ki is fejti — pl. a fa-szimbolika, vagy a Hegyi beszéd szimbolikája. — Vajon itt miért nem találja meg? Talán azért, mert koncepciójának megfelelően, személyes árnyékot akar keresni, s az úgy tűnik, hogy Jézusnál elég nehéz...?

Nyilvánvalóan látszik számomra, hogy Jézus emberszeretete és a beteg iránti irgalma mutatkozik meg itt is, akinek sokkal fontosabb egy ember egészségének visszaadása, mint a vagyon. Valószínű, hogy nem az állatokkal szemben hozta ezt a példát Jézus, hanem élesen sarkított — mint nem egyszer — a birtoklás és a vagyon ellen, amit a gádáriaiak sokkal többre tartottak, mint az emberszeretetet és az embermentést.

Budapest, 1994. június.

V.É.

BIBLIA

Az augusztusi elmélkedéseket (amelyeknek evangéliumértelmezésével a Szerkesztőség nem azonosul) Szabó Gyula mezőörsi plébános, a szeptemberiekét Garay András készítette.

Augusztus 7. — Évközi 19. vasárnap — Jn 6,41–45 —

Istentől – Istenhez

Az evangélium szövegéből egy rendkívüli öntudattal rendelkező Jézus szavait hallhatjuk. Azt mondtam, hogy ez az öntudat rendkívüli, de módosítom állásfoglalásomat, s inkább azt hangsúlyozom, hogy az Ő alapállása normális, a mienk, akik Őt rendkívüli öntudattal rendelkezőnek tartjuk, felelősek.

1. Kik vagyunk?

Jézus tisztában van önmagával. Tudja, hogy ki az ember és kicsoda saját maga. Mi homályosan látunk. Csak azt érzékeljük, amit fizikai testünk érzékszervei lehetővé tesznek. Ennek következtében önmagunkat fizikai testünkkel azonosítjuk. Pedig a Mester mást tanított az emberről. Azt mondja önmagáról, hogy a „mennyből szállott alá...” Tehát nem földi eredetű lényként állítja be önmagát.

Az ember több részből tevődik össze. Fizikai, asztrál, éteri és mentális testből, s a mindezeket végső soron hordozó isteni Szikrából, a Lélekből. Tehát kik is vagyunk mi? Mi elsősorban lelkek vagyunk. Hisz a

tökéletesebb különböző állomásain, a dimenzióváltásoknál ott kell hagynunk egyenként minden „testünket”, egészen addig, amíg vissza nem érünk igazi Önvalónkhoz, a nagybetűs Lélekhez, aki maga az Isten.

2. Honnét jöttünk?

Jézus tudja, hogy honnét jött. Meg is fogalmazza a nép előtt: „Az Atya, aki küldött engem...” Természetesen nem azt a homályos küldetést kell érteni ezen, amit majd mindegyikünk elmondhat önmagáról, hogy a szeretet útját járva kell másokat is elvezetni az Istenhez. Igaz és szép állítás az előbbi mondat, de nincs mögötte személyes tapasztalat. Jézus joggal mondhatja: engem az Atya küldött. Hisz fizikai testéből a meditáció segítségével állandóan az Atyánál van, s nincsenek számára tér- és időkorlátok.

A mi tudásuk csak filozófikus sejtések, észérvek nyomán valószínűsíthető okoskodás arról az Istenről, aki valamikor teremtette a világot és az embert. S ezen okfejtésbe el tudjuk helyezni magat az ember is.

Augusztus 14. — Évközi 20. vasárnap — Jn 6,51–58 — Távlataink

Jézus önmagát ajánlja táplálék gyanánt hallgatóinak. Megbotránkoznak ezen a kijelentésén. Nem tudnak a szavak mögé látni, nem értik, mit is akar mondani ezzel.

1. Jézus önmagát ajánlja

Megdöbbenéssel veszik tudomásul a Jézust hallgatók, hogy ezentúl nem a törvény a mércé, hanem Jézus. A hagyomány azt tartja, hogy Mózesnek 10 törvény adatott. A nép értetlensége miatt Mózes 10x10 törvényt adott. A farizeusok pedig 100x10 törvényt raktak az emberek nyakába.

Jézus tehát megkívánja a szakítást a jogi szemlélettel. Ezzel alapvetően megköveteli a saját hagyományait felülvizsgálatát. Mert csak egy Törvény létezik, a szeretet Törvénye. Ebben a tekintetben tehát egyedülálló az akkori társadalomban a Názáreti, mert senkinek sincs olyan tiszta képe Istenről, s olyan egyszerű, mégis mindenki számára érthető, erkölcsi útmutatása, mint Ne-ki, a Mesternek.

2. Mindenkiel szembeállít

Ne kövessétek a jog útját! Ehhez nyugodtan hozzátehetjük, ne kövessétek az ősök által gyakorolt vallás útját sem. De hogyan lehet szembenállással élni egy társadalmon

belül? Jézus az egyes ember érdekében leplezi le a hamis értékeket. Nem kíván fegyveres harcot, nem áhítokhoz senki pozíciójára. Ő a tanítványjelöltekhez szólván fejt ki elképzeléseit. Nem az egész társadalomtól kívánja az azonnali felzárkózást, hanem csak követőitől.

Vannak olyanok, akik hallanak a fülükkel. Azok, akik a fejlődés alsó fokain léteznek, kevésbé értik ezen kívánalmakat. Jézus úgy állít szembe, hogy nem állít szembe, mert csak azt kéri, hogy élj meggyőződésed szerint, a Mester útmutatását követve. Közben szolgálj a rászoruló felebarátokat. Ne akard megtéríteni őket, csak éld eljűk s néha mondd is, amit te szentnek tartasz. Fogadd el a másságot, mert aki kapni akar, annak először adnia kell.

3. Velünk marad

Bennünk marad, mi pedig őbenne. Ha követjük útmutatását, az értékrend, az életmód, a helyes táplálkozás, a környezetvédelem stb. területén, a napi meditáció során, akkor fogunk vele találkozni.

Jézus a példa. Aki megtanul mindenkit és mindent szeretni, tehát nemcsak embertársait, hanem az állatvilágot is, a növényeket is,

Valamikor kiszakadtunk az Istenből, a tűzből, apró parányi szikrákként. S az a küldetésünk, hogy visszatérjünk a Tűzbe, egész életünkben tudjuk, hogy mi a Tűzhöz tartozunk, s oda kell majd egyszer visszatérnünk.

3. Az Atya vonzása

„Senki sem tud hozzám jönni, ha az Atya, aki küldött engem, nem vonzza.” Mit jelent az Atya vonzása? Talán a mágnes és a vasreszelék példája világítja meg legjobban a helyzetet. A mágnes csak egy bizonyos távolságon belül tudja magához vonzani a vasreszeléket. Ha ezen távolságon kívül helyezkedik el a reszelék, hiába a mágnes vonzása.

Elgondolni is szörnyű, de mégis tény, hogy szemmel láthatóan sok ember esik kívül ezen a távolságon. Szörnyű mód igazságtalan lenne az Isten, ha valakit ebben az életben olyan szituációba hozna, hogy a távolságon belülről kerüljenek, mások esetében viszont nem adna módot erre.

Itt már őskeresztény módon, vagyis reinkarnációban kell gondolkodnunk. Az Atya azt tudja igazán vonzani, aki egy bizonyos szintet már elért. Azt szokták mondani, hogy ha hét erőközpontunk van, vagy hat, a hetedik inkább egy speciális állapot, akkor közepén, a szívközpontban található az a kereszténység, amit nagyon szépen megfogalmazott a Keressétek az Isten Országát c. könyv. Aki szeretetközpontúan gondolkodik és él, azt tudja vonzani az Atya. S előbb vagy utóbb mindannyian Isten tanítványai leszünk. A mi feladatunk, hogy ezt a folyamatot lehetőleg elősegítsük magunkban és másokban.

a természetet is, a vizet, a levegőt, a földet... más szóval a Föld Anyát, akit Jézus az igazi János Kozmikus evangéliumában testvérünknek nevez, az tisztánlátó lesz. Az ilyen ember mindenben képes lesz Isten felfedezni. Otthon érzi magát ebben a világban. A Mesterrel való együttlét otthon teremt nekünk és általunk másoknak is.

4. Távlati perspektívák

Jézus örök életet ígér szerébe. Gyönyörű a mi világunk, mégis, aki megtapasztalja azt a másikat, nem nagyon akar visszajönni. De ezen tapasztalat erejében tud nap mint nap a szeretet útján elindulni, másokat megérteni, elfogadni. Az itteni életünket mint iskolát fogja fel, ahol kiművelődhetünk, a sok próbatétel megnevelhet minket. S a jó diák hálás nevelőinek, az iskolának, mindazért, amit kapott tőlük. De egy pillanatig sem gondolja, hogy élete végéig az iskola padjai között kellene maradnia, s itt az életet már nem egészen fizikai életnek gondolom, hanem a másik síkokon való tapasztalatszerzésnek — lehet, hogy ebben az életben, lehet, hogy a halálunk után.

Ezen távlatok nélkül tehát Jézus vagy egy másik mester nélkül nem lehet Istenhez eljutni, szeretetországot építeni.

Augusztus 21. — Évközi 21. vasárnap — Jn 6,60–69 —**Tiszta test és lélek**

A tanítványok tágabb és szűkebb köre értetlenül áll Jézus szavait hallván. Mi is így vagyunk ezzel János evangéliumát olvasván. Vannak mondatok, melyeket értünk, és vannak, melyeket nem. Ebből a bizonytalanságból csak Péter „Hisszük és tudjuk, hogy te vagy az Isten Szentje” szavai emelnek ki minket is.

1. Honnét tudja Péter?

A választ két úton lehet megadni. Egyrészt Jézus tanítása nyomán hiszi, másrészt az adott tanítás megvalósítása nyomán szerzett saját tapasztalatából tudja, hogy Jézus a Küldött, Ő a Mester. A tanítványoktól Jézus megkövetelte a megtérést. Ez a lélek felszabadulását eredményezte.

De megkövetelte a helyes életmódot is. A keresztesztés szertartása nem pusztán vízben alámerülés volt, bár ez is fontos elem, hanem egy egészséget védő gyakorlatsorozat, amely végén a tanítvány tisztánlátóvá lett. Bele kellett merülni a víz angyalának karjaiba, majd a föld angyalának karjaiba, majd a levegő angyalának karjaiba, majd a nap angyalának karjaiba. Csak ezután lehetett va-

laki Jézus legbelsőbb köréhez tartozó. Péter és társai végigjárták ezt az utat, ők tehát személyes tapasztalat nyomán tudnak mindent.

2. Vegyünk egy egyszerű példát!

Jézus több helyen említi, a kezünkben levő János evangéliumban is, hogy a gonosz böjt által űzhető ki. Tehát kemény, legalább 7 vagy 7x7 napi böjtöt kellett tartani. Közben minden reggel vízkúrát venni, azaz kitisztítani a belsőt. Elnézést kérek a profán szóhasználatért, de valahogyan le kell írni, a vízkúra tulajdonképpen napi beöntést jelentett, s ennek következtében az emberek megtisztultak belülről is a sok szennyező anyagtól. Aki ezt a kúrát végigcsinálta, az egészséges lett, belülről megtisztult. Ezerszer könnyebben tudott meditatálni, mint az, akinek teste negatív táplálékinformációkkal volt terhelve.

Azokat a tanítványokat, akik végigmentek ezeken az aszkétikus, megtisztító gyakorlatokon, megkeresztelteknek, vagyis a keresztség szentségében részesülteknek hívták.

Augusztus 28. — Évközi 22. vasárnap — Jn 7,1–8.14–15.21–23 — Tudásformák

A zsidók megütköznek Jézus fellépésén, hiszen szerintük csak az taníthat, aki tanult. Ez biztosan igaz állítás, csak az a kérdés, mit értünk a „tanult” kifejezésen.

1. Honnét szerezhetünk tudást?

Tudást legalább három forrásból meríthetünk. Beiratkozunk valamilyen iskolába, elszegődünk egy-egy mesterhez és tanulunk tőlük. Aztán mindenkinek van tapasztalati, azaz a hétköznapi során szerzett tudása, amely az átélt események alapján jön létre. Van végül egy harmadik tudás, amit ma nem fogadnak el, mert az emberiség fejlettségében kicsit lemaradt Jézus korától. Ez a harmadik tudás a belső látásból, az Isten világából ered. Jézus erre a tudásra hivatkozik az egyházi vezetők előtt. Ők nem tudnak ezzel mit kezdeni, hisz erről nincsenek hivatalos papírok, ugyanakkor kénytelenek megpasztalni ezen tudás erejét.

2. Hogyan szerezhetünk tudást?

Testünk megtisztításával párhuzamosan gyakoroljuk a meditációt. A rendszeresen végzett napi meditáció elvezet minket először a belső nyugalom, békesség, megbocsátási tudás, erővel feltöltekedés állapotához. Ebben a folyamatban meggyógyítjuk önmagunk betegségeit, majd lassan másokat gyógyítókká is válunk. Közben megtanulunk különböző szinteket váltani.

Lassanként érintkezésbe tudunk lépni szellemi mestereinkkel. A Mesterünktől kérdezhetünk és ő válaszol minden kérdésünkre, és segít minket a lelki fejlődésünkben. A tudás, amely személyesen közelebb visz minket Istenhez, szellemi Mesterünktől

származik. Ez nem jelenti azt, hogy ezután ne használjuk az eszünket, de látni fogjuk, hogy mi a különbség Isten tudása és a mi okoskodásunk között.

3. Miért fontos,**hogy a tudás birtokában legyünk?**

Ha elmegyünk lelkivezetőnkhez, s elmondjuk neki problémáinkat, ő a bölcsesség és a hétköznapi ráció, valamint szerzett tapasztalatai nyomán ad segítséget nekünk. Ebből a segítségből hiányzik az az átfogó látás, szemlélet, amely a megértés fényébe helyezné a jelen problémáit.

Szellemi mesterünk azonban egész addigi életünk vagy előző életeink összefüggésében

Szeptember 4. — Évközi 23. vasárnap — Mk 7,31–37 —**Hallani és meghallani**

Barátommal beszélgettem s arra kért, üljek át a másik oldalára és beszéljek hangsabban, mert egy kicsit süket, s ez a folyamat nem gyógyítható. 20 év orvosi praxisa, a betegek ziháló mellkasának hallgatása, az intenzív osztály megannyi gépének sípoló hangjai, titokzatos zajai, s az otthon csivitelő 5 gyermek megtette a hatását. És akkor mi lesz? — kérdeztem. Tudod, olyan jó ez a tompított hallás — felelte, olyan jó annyi mindent meg nem hallani, olyan jó ebben a zajos világban a csend. Mert ebben a csendben jobban hallom a benső hangokat, a Lélek szavát, s jobban tudok azokra figyelni, akikkel kapcsolatba kerülök, mert teljesen rájuk kell figyelnem. S ahogy a Kis Herceg is mondhatná: Jól csak a szívvel hall az ember.

3. Csak hisszük, vagy tudjuk is?

Három kategóriát állítanék fel.

— Vannak, akik nem is hisznek. Itt tudáshiány van. Nagyon nehéz innét felhozni bárkit is egygel magasabb szintre.

— Vannak, akik már hisznek. Tehát valami megmozdult bennük. Megvan a vágyakozás. Ám még gyengék a kivitelezéshez. Okos pedagógiával, sok türelemmel és szeretettel lehet segíteni. Isten rengeteg lehetőséget kínál fel számukra az életben, hogy fejlődni tudjanak.

— Vannak, akik hisznek és tudnak. Tehát megtapasztalták Jézus szavainak igaz voltát.

4. Mi melyik kategóriába tartozunk?

Nagyon jó és fontos lépés volt, hogy a KIO megtanított az egyetemes emberszereetre. Azonban még tovább kell mennünk. Fel kell ismernünk az összefüggéseket testünk tisztasága és a lélek tisztasága között. Helyes, önfegyelmező életet kell élnünk, s ennek meg kell mutatkoznia a táplálkozásban is.

Hajlandók vagyunk-e testünk megtisztításán keresztül és a napi meditáción át eljutni az Istennel való találkozásig?

tudja értelmezni mostani szenvedéseinket. Olyan mélységekbe segít belelátani, ahonnan értelmet nyernek jelenlegi életünk homályos részletei is. Ennek következtében sokkal megértőbbek leszünk embertársaink iránt. A megértés elfogadást is eredményez, ennek következtében szeretet ébred bennünk mások iránt. Ezt azonnal érezni fogja rajtunk a másik ember is. Ezzel elindulhat egy olyan folyamat, amely elvezethet a másik fejlődéséhez, belső megvilágosodásához.

Töreksem-e mindhárom forrásból tudásomat bővíteni? Rendszeresen medítálok naponta legalább fél órát? Töreksem-e a szellemi Mesteremmel való kapcsolat megteremtésére?

Elgondolkodtam, mennyi zajjal vesszük is körül magunkat, állandóan bekapcsolunk valamit, tam-tam zene szól az utcán, a munkahelyeken, az autóban, mintha a ma emberisége menekülne a csend elől, menekülne attól, hogy a belső hangok is megszólaljanak benne, menekülne meghallani a belső hangot, mely arra figyelmeztet: nem jól van ez így, másként kellene élned.

Nagy terveket szövögetve ültem a napokban a szentantalfai réten, hallgatva a tücskök ciripelését, a pacsirta trilláját, s csak arra gondolhattam, Isten nem teremtett zajokat. Ő dallamokat teremt, cizellált zenét, simogató éneket a fülnek. Mi tesszük tönkre a csend hangjait, s közben elvesztjük azt is, amit barátom most megtalálni vél.

A bibliai történet embere nyilván nem így gondolta ezt. Hallani, beszélni akart, kitörni a fogyatékosága miatti korlátokból, a máságból, elkertülni az élet perifériájáról, olyannak lenni, mint a többi ember. Jézus nem megy el az ilyen vágyak, szenvedések mellett. Nem megy el, mert a szeretet nem képes nem túlszordulni a szenvedés láttán. Jézus kivessi őt a tömegből, csak őrá figyel. S a két ember koncentrált kapcsolatából megnyílik a hallás, kitisztul a beszéd. Egy más életminőség lehetősége teremődik meg, a teljesebb életé.

S vajon mi tudunk-e így, jézusi módon figyelni lélektől lélekig erős kapcsolatban a felebarátra. Mert ebben a figyelésben gyógyulnak meg a sérülések, kötődnek újra a meglazult barátságok, tisztázódnak a félreértések, fakad ki újra a szerelem, teremődik meg a család. S vajon tudunk-e mi is odaállni Jézus elé, hogy tegyen minket hallóvá, hogy a Lélek megszólaló hangja mellett meghalljuk a szenvedők, a kiszolgáltatottak hangját, s tegye érthetővé beszédünket az Igazságról. Ha ezt kérjük, bennünk is felfakad a katarzis, mint a Biblia süketnémájából, mely nem olyaná tesz bennünket, mint a többi ember,

hanem megtanít a jézusi látásra és beszédre.

Mert erre van szüksége a világnak, halló és helyesen beszélő — figyelmeztető, vizsgálgató — emberekre, akik egy új világ letéteményesei, akik között megvalósul az Isten Ország.

Talán ezt szolgálja majd a szentantalfai rét, talán ezt a közösségek, családok álmái, talán orvos barátom belső megbékélése és a szívében megszólaló Lélek és elvesztett kislányának hangjai, s talán mi mindannyian, akik hajlandók vagyunk vagy leszünk elcsendesedni és végig gondolni eddigi életünket.

Szeptember 11. — Évközi 24. vasárnap — Mk 8,27–35 — Kérdés és felelet

A kérdezz-felelek nem csupán társasjáték. Minden ember, család, csoport és az egész társadalom naponta kérdések százait teszi föl, s próbál rá válaszolni. Az egyén jellemző kérdése: Mit tegyek, hogy boldog legyek? A családé: Hogyan jussunk egyről kettőre? A csoporté: Hogyan tudom az érdekeimet érvényesíteni más érdekek rovására? A társadalomé: Hogyan tudjuk emelni az életszínvonalat, rendbehozni a gazdaságot? stb. stb.

A végeredmény ismerős. Az embereket maga alá temeti a fogyasztás kényszere és mámore; a családokat az idő és pénzhány, a kapcsolatok kiüresedése; a csoportokat az állandó harc és vita, a szűklátókörűség és agresszivitás. A társadalom a gazdasági életben könyörtelen kizsákmányolást és a környezet pusztítását éri el, a politikai élet tele egyéni harácsolással, intrikával, általános értéktévesztéssel.

A „Hát ti kinek tartotok engem?” jézusi kérdésre adandó választ vagy nem tartjuk fontosnak, vagy rábízzuk a „szakértőkre”, a vallásokra. Így könyvtárnyi könyv születik, s közben ezer részre szakad a Jó Hír letéteményeseinek kezdetben egységes csapata. A keresztény szót mozgalmak, pártok tűzik zászlajukra, mely így nem lesz egyéb, mint politikai ütőkártya nem is túl tehetséges emberek szűk csoportjának érdekében. A hétköznapi ember nemcsak a jézusi kérdést nem hallja meg, válaszokat sem lát a környezetében vagy a vallásokban, s a kétezer év történelme vagy a TV híradó valósága láttán inkább a fal felé fordul vagy sört keres a frizsiderben.

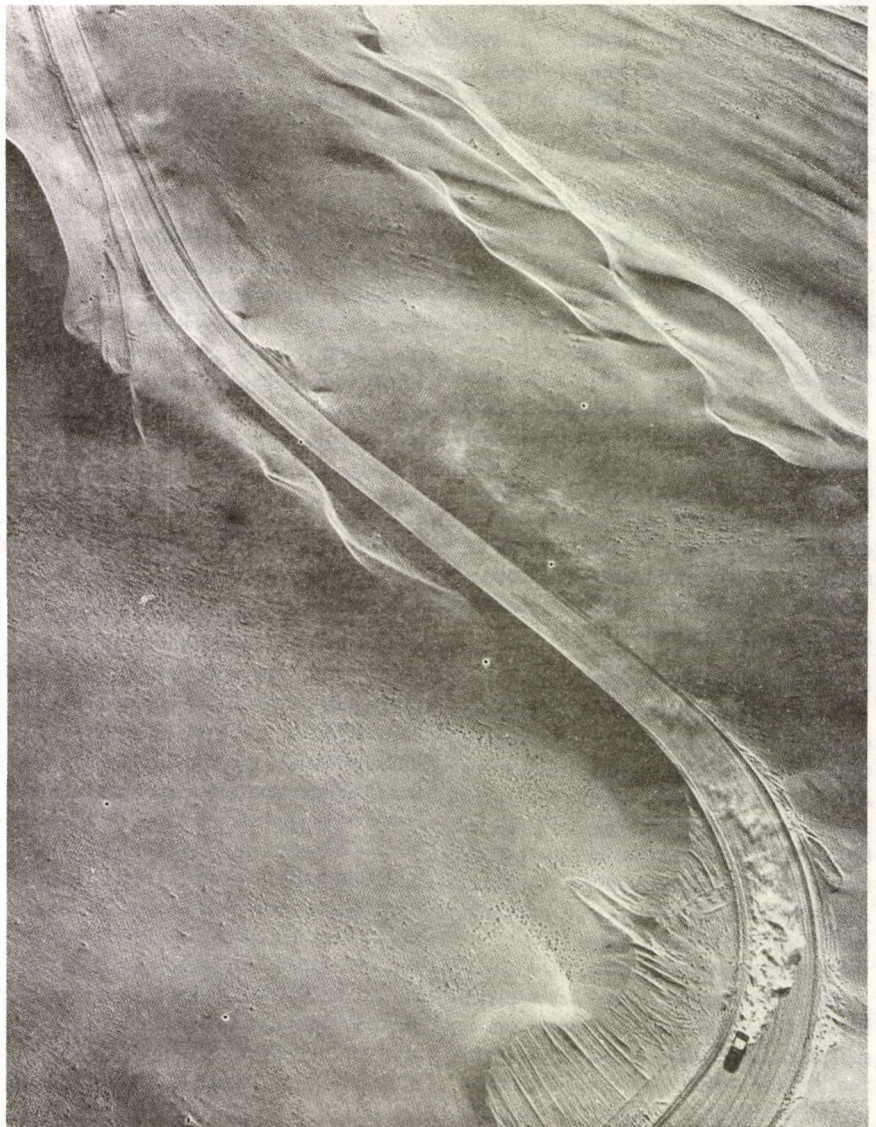
Pedig a jézusi kérdésnél és a válaszadásnál nincs fontosabb. A kérdések százai helyett ezt kellene kérdeznünk magunktól: „Ki nekem Jézus?” Mit kell tennem, hogy neki tetsző életet éljek? Erről kellene beszélgetnünk a „belső kamrában”, a családban, az egyházakban, ezt a kérdést kellene vállalnunk társadalmi szinten. Mert ennek a kérdésnek nem a túlvilági dimenziója a fontos. Az erre adandó válasz a mindennapok szintjén teheti teljessé az ember életét, biztonságossá és félelem nélkülivé.

Hiszen az osztozással megszűnnék az éhezés, megszűnnék a napi gond, hogy tudnak-e holnap enni, inni, ruházkodni. Az erőszak elutasításával megszűnnék a behívótól való félelem, megszűnnék Bosznia és Ruanda, megszűnnék a félelem, hogy kicsavarják kezemből a ridikült, feltörik az autót vagy kábítószeres

matricát nyomnak a gyanútlan gyerekek kezébe. A szolidaritás érzése értelmessé tenné az öregkort, a fogyatékoságot, a betegséget, hiszen mindenkinek „lenne embere”, aki segít neki. S fellelegezne a Föld, jól gazdálkodnánk az erőforrásokkal, újra ihatóknak lennének a patakok, üdítő a levegő, s békében élnének Isten összes teremtményei.

Ha a jézusi kérdéssel szóba állnánk, minden másképp lehetne. S az ember életétől nem lenné idegen a kereszt felvétele sem,

ami nem a rám mért nehézségek cipelése, esetleges korlátaim, hátrányos helyzetem vállalása, hanem tudatosan vállalt szolgálat, sokszor egy másik ember segítése és szolgálata, vagy a család, a csoport vagy az egész emberiség életének általánosabb szolgálata. Hiszen aki a jézusi kérdésre adott válaszként vállalja az Ő Útját és Sorsát, részesedhet az Ő örömeiben, létezésében; ő lesz az, akinek az Úr asztalt terít, s letörli izzadságtól gyöngyöző homlokát.

Szeptember 18. — Évközi 25. vasárnap — Mk 9,30–37 — Ki az első?

Nézegetem kisfiam kedvenc játékát, az autós-kártyát. Az a kártyalap tarolja a többi, amelyen az ábrázolt autónak nagyobb a teljesítménye. Kérdezem tőle, miért nem abban versenyeznek az autók, miért nem az „győz”, amelyiknek kisebb a környezet-szennyezése, kevesebb a fogyasztása, nagyobb a megbízhatósága. Ezek nem szempontok. A ma reklámjában, a ma életérzésében a teljesítmény a csúcserték.

S nemcsak a gyerekek játékaiban, a felnőtt világában is ez uralkodik; mid van, mit tudsz, vagy kicsit elvonatkoztatva a tárgyaktól: mennyit keresel, milyen a teljesítményed. S a munka világán túl megjelenik mindez a sportban, a szabadidőben vagy az emberek vetélkedésében, legyen az gombóc-évszáz vagy sörívő verseny. Az ember értéke egyenes arányban van a teljesítőképességével, s jaj a gyengéknek, a versenyen elmaradónak. Az élet olyan intim területeire is betör mindez, mint a párkapcsolat; ma divat hengegni azzal, ennyi meg ennyi barátom, barátóm volt.

Tervezőként nem egyszer találkozom az az építetői szemponttal, hogy legyen nagyobb a házam, mint a szomszédé, legyen szebb, két, sőt három fürdőszobás, a kerítésről, sírhelyekről nem is beszélve. Nem kell beszélni arról, hogy mindez mennyi indulatot kelt, mennyi megbántást okoz, s mennyire felesleges.

Szeptember 25. — Évközi 26. vasárnap — Mk 9,38–48 — Szellemeink harca értünk

Amikor a Bibliában ördögűzésről beszélnek, számunkra idegen, népmesei, szimbolikus leírásnak, képbeszédnek tűnik. A mai kor keresztényeinek többségét a szellemek világa nem érinti, nem is érti és nem is érdekli. Kiskorunkban még imát mondunk az őrzőangyalhoz, hogy legyen segítségünkre, de felnőtt korunkba érve az őrangyal is bevonul a naiv hit csacsakáságai közé.

Pedig a Bibliában olvasunk jó és rossz szellemekről, fejedelmekről, hatalmasságokról, a trón körül álló égi seregekről, de kevésbé vesszük tudomásul, hogy emberi életünk a jó és rossz szellemvilág harcának színterében zajlik, ahol mi nem elegáns kívülállók és a nézőközönség vagyunk, hanem az ügy főszereplői. Ahogy Jézust megkísértette 40 napos magányában a Sátán, úgy kísértetünk meg mi is mindennap, s csak időnként hagy el bennünket a kísértő, ahogy ezt Jézusnál is tette. S míg Jézus emberi akaratának és isteni képességeinek teljes tárházát bevetette ebbe a küzdelembe, mi fel sem mérjük, hogy miről van szó, életünk halad a kísértések kerékvágásában, s már észre sem vesszük, mi is történik velünk. Mert nem az a baj, ha valaki elbukik, hanem ha észre sem veszi, hogy harcolnia kellene. S ha végignézzük a mai kort, nem láthatunk mást, mint azt, hogy ami a kísértőnek nem

Az evangéliumokban az ember életének hangsúlya máshol van. Hiszen a Mártáról szóló leírás vagy a szőlőmunkások példabeszéde eltereli a figyelmet a teljesítményről, s áthelyezi a ráfigyelésre, Isten szeretetére és igazságosságára, s arra, hogy mi fontos az embernek. Aki Isten Országában első akar lenni, az szolgáljon jobban, teljesebb odaadással, nagyobb figyellel a belső hangokra, a lelkiismeret szavára. Úgy, mint a gyermek. Itt nem az infantilis személyiség dicsőrete hangzik el, hanem buzdítás a kiszolgáltatottság vállalására, amely a kor gyermekének volt osztályrésze, s bizony nem sokban különbözik a harmadik világbeli mai gyermekorsóktól.

Mennyire visszaélt ezzel a jézusi hasonlattal! „Legyetek olyanok, mint a gyermek”, azaz hajoljatok meg a tekintély előtt, ne legyen önálló akaratotok, engedelmesen hajtsátok fejeteket a vallásra hivatkozó ideológiák jármába, azaz legyetek jó munkások (kizsákmányoltak), jó alattvalók, jó katonák, s a fennálló akármilyen társadalmi rendet mint Isten rendelését fogadjátok.

Jézus nem így érti a gyermekséget. Számára a gyermek tiszta, és társadalmilag kiszolgáltatott, alul lévő. S ti mindezt önként, tudatosan vállaljátok, mert ez a keskeny út, ez a szűk kapu, nem a hatalom szolgálata. Versengeni, elsőnek lenni talán az ember veleszületett, belső hajtóereje. Szolgálhatja

sikerült Jézusnál, az teljes győzelmet aratott mára, az ember a hatalom és az anyagi jólét megszállottja, s kilúgozta magából létezésének spirituális dimenzióit. S ezt már annyira természetesnek találjuk, hogy nem is gondolunk a rossz szellemekre, csak cinikusan így jellemezzük magunkat: Ilyen az élet.

Jézus hangsúlyozza ennek a küzdelemnek a fontosságát. Fontosabb ez a szembenállás, fontosabb ennek a harcnak vállalása, mint a formális egység, a közös teológiai alapok, mindaz, amire akkor az apostolok s ma az írástudók hangsúlyt tesznek.

Mert ahol vesztes a sátán, ahol vereséget szenved a rossz, ott a jó kerül előtérbe, ott növekszik Isten ereje. S aki megkapja az erőt az ördögűzésre, az Isten oldalán áll.

Ez a kísértés és a szellemek harca értünk ma azért nem nyilvánvaló, mert nem harcolunk a kísértés következményei ellen spirituális képességeink mozgósításával. Holott a közelmúlt egyháztörténete is számos olyan szent példáját (pl. Vianney János) állítja eléünk, akiknek működésével lelepleződik az emberi megköötöttségek valódi természete. S nyugodtak lehetünk, Isten szellemei küzdenek az övéikért, s jaj azoknak az ártó szellemeknek, kik megkísérlelnek törbe ejteni bennünket: Ha gondolunk erre az értünk folyó harcra, ha kifejezzük, hogy nem kívülállók vagyunk, ha

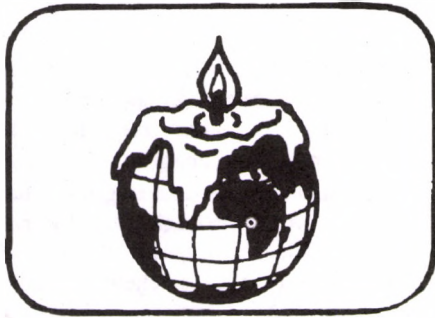
mindez az emberi kapcsolatok és a teremtett világ tönkremenetelét, szolgálhatja mindez az Isten Országának megvalósulását. Hosszasan kellett az apostoloknak is mindent tanulniok, Jézus három évig elsősorban velük foglalkozott, itt mégis a rangokat osztják Jézus földi királyságában: Pedig ott áll kontrasztként Jézus beteljesülő útjának megjövendölése, a szenvedés felvázolása. Az apostolok nem értették ezt a beszédet, a földi gondokkal elfoglalt ember, a nagyság érintésében élő ember, az evilági teljesítménykényszer alatt lévő ember nem gondolkodik távlatokban, nem érinti meg a transzcendencia. Elég neki a mai nap élvezete.

A teljesítmény része lett az egyházaknak is. Számoljuk, hogy hányan áldoznak, hány gyermeket keresztelnek, mennyi esküvőt tartanak, mennyi pénz csörög a perselyek alján vagy a külföldről jövő adományok bankszámláin. De hol van mindaz számon tartva, hol kerül arra hangsúly, hogy mi történik az emberek között? Hogy hányan látogattak meg egy rászoruló, hogy hány barátság született, hányan fogadtak be ténylegesen is egy-egy gyermeket, hány gyertya gyúlt az esti családi imánál? Illetlenesség volna mindezt statisztikailag is számon tartani, de tudjuk, ez teremti meg Isten Országát. Hiszünk-e abban, hogy mindez rajtunk is fordul?

imádságainkban a jó oldal mellé állunk, lelki életünk új dimenziókkal gazdagodik.

Mert Jézus nagyon élesen, sőt kíméletlenül fogalmaz: vád le a karodat, a lábadat, vágd ki a szemedet. Természetesen az élet Ura nem öncsonkításra gondol, de tudta, hogy a testi csonkaságnál is súlyosabb következményei lesznek annak, ha a kísértésekben nem mozgósítjuk a jó oldalt, ha nem mondunk ellene a rossznak. Pedig ezért sokszor kemény evilági árat kell fizetnünk: a családi meghasonlást, elhagyatást, sőt életünk gyűlöletét. Az önmagunkat megtagadni kész, önmaguk felett „erőszakot gyakorló” emberek életében fakad ki az a szolgálat, öröm, béke és félelem nélküli élet, mely Jézus követőinek sajátja. Természetesen nem riogatni kell az embereket az ördöggel, „falra festeni” azt, hanem megtanulni küzdeni ellene. Ez a feladat az Apostolok Cselekedeteinek tanúsága szerint az első keresztény közösségek mindennapos gyakorlata volt. S ahogy egyre kevésbé állt ellen az egyház a kísértésnek, feledésbe merült a védekezés szükségessége és lehetősége. Talán mára, egy új világrend kialakulásakor nem Isten hite és félelme válik az emberiség mozgatórugójává, hanem az együttműködés Isten szellemi világával.

Lehetőségeim és képességeim (korlátaim) a környezetvédelem területén

Öko-levél

Lehetőségeimet és képességeimet Dóry Pista testvérem közismertnek és elismertnek minősítette, amikor „zöldülésiink érdekében” arra kért, írjam le környezetvédelemmel kapcsolatos gondolataimat. Egyetértésünk esetén nem szülnének e sorok.

Rögtön az első fogalomnál zavarba jövök: Lehetőség!? Lehet elméleti és gyakorlati, potenciális és aktuális, ismert és még nem ismert, kihasznált és kihasználatlan, jogilag és morálisan szabályozott, gazdasági és szemléletbeli, területi és globális stb.

Ha képességeimhez ugyanezen jelzőket illesztem, tovább bővül a felmérendő kör. Táblázatba állíthatom, ellenponthozhatom, ideálhoz viszonyíthatom a témán belül mindkét fogalmat. Önértékelésemhez kitűnő alkalom! De lehet, hogy magam is belezöldülök!

Nem csinálom, amihez nem értek, nem tudományoskodok, hogy bárkit meggyőzzek. Szent Pál írja: „Az Istent szeretőknek minden a javukra válik.” Jézus a személyes példaadás útján hívott fel az Örömhír hirdetésére. Hogy lehetőségeim és képességeim példaadók-e?... „Más kárán tanul az okos!” — tartja a mondás. „Amennyit a szív felfoghat magába — magunkénak csak annyit mondhatunk!”

Zöldülésiinkért szívből és szeretetből erednek hát soraim, afféle Ember-mese ez.

Ha magadra ismersz az esetek között, adj hálát Istennek! 13 évvel ezelőtt elhagytam szülőhelyemet, Budapestet, és vidékre költöztem, egy faluszéli házba, amelyet sok testvéri segítséggel építettünk. A Duna partján lévő községet csak fokozatosan ismertem meg. Környezetszemléletem akkoriban csak a városhoz képest „fülsüketítő csendet”, az akácok és nyárfák, az ártéri füzesek és a szépen művelt földek látványát fogta föl.

A gesztenyesor alá rejtőző gyártelepi lakások, a kert végében rohángáló vadnyulak és fácánok, és a mezősi lankák erdőfoltokkal tarkított távlata a „rónák végtelenjét” sugallva, biztató képet festettek. Annyira azonban nem vakított el mindez, hogy ne lássam a lakosság 20 %-át kitevő cigányság életkörülményeit, az úthálózat elhanyagoltságát, a vízellátás hiányát, ill. szűkösségét. Az ingázás nekem is, mint az itt élők zömének, életformámmá vált.

A település azonban egyszerre jelentett lehetőséget és kihívást. Ezért is hívtam testvéreimet afféle „kommunát” (ma úgy mondanók: keresztény öko-falut) alapítani, kontárszt-társadalmat építeni.

A válasz mára közismert. Az okok sokfélék! A község megyehatáron fekszik, közigazgatásilag két feje van: az egyik a megyeszékhely, első királyi városunk, a másik pedig a Dunapentelelővő városra kényszerített „Vasbirodalom”.

Az akkor megszokott szociális fejkvóta alapján mesteresen betelepített cigányság nehezen asszimilálódott a község életébe. A község közepén áthaladó 6-os sz. főútvonal egy stratégiaileg fontos, nagy területet foglaló laktanyát szel ketté. Dunai átkelési gyakorlataik a folyót, beva-gonfrozásaik az utakat károsítják, szennyeznek.

A település másik határában méteres lángfákyát lobogató Dunai Finomító és a mellette lévő erőmű, Közép-Európa akkor legmagasabb három kéményéből eredő füst-csíkokkal, a jól fizető munkalehetőségen kívül a technika vívmányának büszkeségét árasztotta. A helybeliek csak a három műszakos munkarendről beszéltek szemérmesen. Környezetszemléletem lassan és emocionálisan alakult, fejlődött.

Lakóhelyem a településen belül a valamikori grófi birtok „savanyú rétnek” nevezett területére esik. Hogy valóban savanyú itt a föld, azt pár év alatt magam is tapasztaltam. A talajszerkezettel már az építkezés első évében megismerkedhettem, rétegeiben. Később a „vízkincs” bővítése során egészen 25 méteres mélységig volt módom szemlélni az üledékes, márgás, vasban gazdag agyagot. Az ásott kútból fakadó talajvíz a család víz-szükségletét nem sokáig tudta kielégíteni, lévén akkor még három gyermekünk közül kettő pelenkás korú. Hiába volt tehát az utcában egyedül fürdőszobás, konyhai mosogató, angol WC-vel ellátott házunk, kétaknás szennyvízkezelő emésztőrendszerünk, hamar „ökologikus” esővíz-felhasználásra, hóleolvasztásra fanyalodtunk. A vegyes tüzelésű két cserépkályha befogadta a kukoricaszárat és a papírhulladékot. A fahamut pedig a talaj javítására használhattuk.

A vízminőség vizsgálata a legnagyobb pH értéket mutatta, magas nitrát tartalma miatt egészségre ártalmas, papíron ihatóatlan. A hulladékot szervezett kezelés hiányában „köz-szemétdombra” hordta az utca. Közműnek minősült az egyetlen utcai lámpa és a háromfázisú elektromos vezeték.

Az utca burkolata a cukorgyártási melléktermékből fakadó mészszip, amely esős időben is szilárd felületet biztosított az akkor még csupán kerékpárral közlekedő családoknak.

Iskola, üzlet kb. 2–3 km-re. Közlekedés: Vasút 10 percre, helyi autóbusz szintén, de napjában csak egyszer.

A település központja lakásunktól 3,5 km-re van. Az iskolák mesterséges összeolvasztása kapcsán mind az 5 gyermekünknek és magunknak is biztosított az egészséges mozgás, a környezetbarát kerékpározás min. 7 km erejéig naponta. Ez a téli fagyos időben és az őszi esőzések alkalmával, tekintettel az „útviszonyokra” is, nem felhőtlen kikapcsolódás.

A megélhetést segítő, no meg a kapcsolatrendszert erősítő a mezőgazdaságba is igyekeztünk beletanulni.

Vidéken az emberi környezetbe való beilleszkedést legjobban segítő tényező, kommunikációs kapocs a földművelés, állattenyésztés. Ezen a vezérfonalon lehet elindítani a beszélgetést s mellékesen rengeteg témát felvetni.

Aki közel 600 n.öl földről kézzel szedte fel 4 év alatt a tarackgyökeret, hordta öntözésül a kézzel „lebogazott” krumplibokrokra az esővizet, azt én is szívesen hallgatom biotermelés ügyben. Mert hitele van vegyszermentes termelésének. Aki 10 év alatt 30 fát ültet és gondoz, azzal ma már könnyebben azonosulok.

A múlt idézése nemcsak arra való, hogy szép legyen a mese, benne rejlenek lehetőségeim és képességeim. Azok, amelyeket soha nem gondoltam volna!

Jó öt éve Fehérvárról egy család, reagálva a hívásra, szomszédságunkba települt. Más vidékről, más indíttatású emberek is felismerték a lehetőséget és a kihívást. Benépsült a hajdan 6 házból álló faluvégi utca.

Ezt azonban megelőzte az önerős, magunk szervezte vezetékveszélyes vízellátás megteremtése, később a telefonhálózathoz csatlakozás megszervezése és a hulladék szállítási „kierőszakolása”. Követte az utca betonjárdával történő ellátása.

Hogy mindez hány agitációs családlátogatást, hány m² föld megmozgatását, hány hivatal hányszori megkeresését, hány tárgyalást és pénzgyűjtő utat, beadványt, kérelmet jelentett nekem — ne kérdezzétek.

15 család munkáját, nézeteit, anyagi lehetőségeit és változás iránti igényét összehangolni, felébreszteni nem kis feladat. Képesség? — Lehetőség? vagy valami más is szükséges? Egy dolog feltétlen: az emberek bizalma!

A környezet iránti igényességet, érzékenységet csak személytől-személyig érő, bizalmas kapcsolat útján tehetjük hatékonyra.

Lehetőség-képesség-kényszer szülte kapálódzás? Inkább azt mondom, emberi bizalom volt az alapja az első községi környezeti védelmi tiltakozó akciónak. A kőolaj-finomító 1986-ban világbanki kölcsönrel környezetbarátabb üzemanyag-előállító üzemeltetést épített a lakosok tudta nélkül.

Igy tört be Magyarországra az ólommentes benzín. Köztudott lenne, hogy a technológia során a községtől alig 1 km-re lévő üzemben hidrogén-fluoridot használnak katalizátor gyanánt? Köztudott lenne, hogy egy esetleges üzemi baleset mit jelentene 9–10 ezer ember életében (legalább autózó testvéreim előtt köztudott)? Íme az Ipari Minisztérium első reakciója tiltakozásunkra: „Az utcán is fejünkre eshet egy cserép!” Igaz! — csak hogy nem egyszerre 8 vagy 10 ezer emberére!

A népi ellenőrzés, Polgári Védelem, tanácsi szervek, Miniszterelnöki Hivatal, Környezetvédelmi Minisztérium és a Kőolajipari Vállalat 2–2 fős delegációja igyekezett meggyőzni engem és lakótársaimat, mondván: „Történtek kisebb-nagyobb hibák a beruházás kapcsán, rendellenes intézkedések és összehangolatlanságok is, de azért nem olyan nagy a baleseti veszély.” Ezt követően frásos választ kértünk frásos kérdéseinkre. A lavina görögni kezdett.

— Két falugyűlést hívtak össze „tisztázandó mindent” (olaj a tűzre).

— Néhány hét alatt repülési tilalom elrendelése az üzem fölött.

— A Polgári Védelem a Honvédelmi Minisztérium segítségét kéri közvetlen telefonösszeköttetés megteremtésére és Havaria-terv kidolgozására.

— Tárgyalnak a lakosság egyéni védőfelszereléssel történő ellátásáról.

— A polgári védelem lakossági tájékoztató röpiratot ad ki: „Mi a teendő egy esetleges üzemi balesetnél?” Ebben a lakosság riasztásának és kitelepítési tervének esélyeit ismertetik.

— A községbe több millióért (kelet-német mintára) hangszórós „tájékoztató” rendszert telepítenek. (Riasztásra máig alkalmatlan, 3 év múlva kikapcsolják).

— Követelésünkre a légszennyező anyagok kibocsátásának eredményeit nyilvánosságra hozzák azóta is. (A szükséges mérőszám és valós eredmény vitatható. Mérőhelyek lakáson belül nem nyilvánosak)

— Négy újságcikk, 30 perces TV riport, a környező települések ébredése, az ártalmak fokozatos felfedése.

— Rövid cikk egy évvel az üzem átadása után egy sikeres katasztrófa-elhárításról a (HF) üzemben történt baleset kapcsán (hidrogén-fluorid).

— A község tanácselnöke lemond, a megbízott új testületet németországi tanulmányúton győzi meg a gyártó vállalat a „nyugaton működő rendszerek” biztonságosságáról.

Az ügyben a vegyészek „vöröskönyvének” adataival kezében egyedül maradok a sebtében létrehozott környezetvédelmi-és településfejlesztési bizottság „meggyőzött” tagjaival, meghívott vendégként. Az összejövetel mottója:

A hallgatásnak ára van! Rövid időn belül a DKV 28 millió Ft-tal és egy víztorony építéssel honorálja a község vezetőinek lojalitását.

Tiltakozásom pánikkeltésnek, izgatásnak minősült (pedig csak kérdeztem). Az üzem körül 12 éve követelt véderdő-sáv azóta is pár facsemetéből áll.

Megépíttettek viszont egy ú.n. olajfogó rézsfalat (2 m széles, 8 m mély, 2500 m hosszú betonfal), ezzel kívánván visszafogni az elszivárgott üzemanyag maradványokat.

Lehetőségeim? Az önkormányzati választás után a polgármester megértő lesz. Írásbeli javaslataimra a helyi lapban ígér frásos választ (azóta is adós velem). Az általam megke-

reszt bizottságok (pl. egészségügyi, szociális, környezetvédelmi stb.) frásos javaslataimra frásos választ soha nem adtak.

A község szeméttelépét az országos főútvonal mellől áttelepítették, de környezeti szempontból korántsem megfelelő helyre. A lerakóhely megépítésére vállalkozó iparos, jó pénzért, több kárt csinált. Erdőfolt mellé, völgybe, egy természetes vízfolyás (Váli-víz) mellé került a telep. Talajvíz elleni szigetelése rossz minőségű, hiányos. Talajtakarásos lerakásról szó sem lehet. A telepnek nincs állandó személyzete, lezárt határa. Közhasznú munkások vagy csavargó gyerekek időnként begyűjtik a szemétheget.

Képességeim? 1993 végén két bizottság hívott meg ülésre az általam javasolt témák megvitatása végett. Javasolt témáim voltak:

— szelektív hulladékgyűjtés,
— az oktatás környezetvédelmi koncepciójának kidolgozása,

— az ártéri erdők védelmében szükséges teendők,
— a szociális háló kiterjesztése és a közhasznú munkák összehangolása,

— a veszélyes hulladékok kérdése (egészségügyi intézmények, patikák, elemek),

— Föld napja rendezvény (1993-ban a Műv. Házban sikerült némi programra bírni a vezetőket),

— a csatornázás terveinek nyilvánosságra hozatala,

— a helyi lapban környezetvédelem témájával foglalkozó rovat indítása (ezt átengedte nekem a bizottság lehetőségként, élek is vele).

— Az eü. hálózat ügyeleti rendszerének fejlesztése.

Lehetőségeim? A helyi fogyasztási szokásokat befolyásolni képes értékesítési hálózat és egy magánkereskedő megkeresése levélben. Próbálom rábírni őket a környezetbarátabb termékek forgalmazására.

A honvédségi laktanya parancsnokát kértem a laktanya előtti útszakasz fásítására, vagy zöld sövénnyel való ellátására (Mind ez ideig hiába).

Az általános iskolában második évek egy jó szándékú tanár úr biztosit számomra „óralátogatási” lehetőséget, melyen szólni lehet a környezetvédelemről a fiatalokhoz.

A Föld napja keretében több segítő akadt. Ásványgyűjtemény, kagylógyűjtemény bemutatására, videó film ismeretterjesztőre is sor kerülhetett, energia ügyben parképtető és virágültető akciót szervezett a Népfőiskola. A fiatalságnak Vörös utca címmel pályázatot írtak ki, havi értékelést és elbírálást ígérve (sajnos ez is elmaradt). Egyetlen pályázó a mi utcánk.

Környezetvédelmi témájú szórólapok kiragasztására is alkalmat adtak néhányszor (reflex-stúdió).

Lehetőségem, hogy gyermekeim osztálykirándulásán részt vegyek, ahol többnyire már sikerül láttatni is valamit a gyerekekkel, s nemcsak néznek!

Lehetőségem, hogy családon belül szelektív gyűjtéssel — komposzt papír és éghető anyagok, szárazelemek, üveg stb. — jelentősen csökkent valóban szemétre kerülő anyagaink mennyisége.

Képességeim? Azt hiszitek, valaha is gondoltam arra, hogy ezekre képes vagyok?

E hosszúra nyúlt ember-mese arról szól, hogy ismerd fel, Testvérem, életed hétköznapijában, a Téged befogadó, teremtett és épített környezetben az Örömhír megélésének lehetőségeit. Váljon létté a mustármagnyi hit, amely hegyeket képes mozgatni. A környezetvédelem é szeretet-életünknek szerves része, amelyhez lehetőség és képesség adatik. Bízom ebben, ha már így imádkozott övéért Jézus:

„Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a világban!” Közismertség és elismertség nélkül is.

Úgy legyen!

Ercsi, 1994. február 5.

Szeretettel: Molnár Gyuszi

„Fenntartható fejlődés” — a politika szlogenje

Manapság az újságok egyik leggyakrabban használt, szlogenszerű kifejezése a „fenntartható fejlődés”. Nézzünk egy kicsit a mélyére ennek a kifejezésnek: mit is jelent valójában. Milyen változás minősül fejlődésnek és mitől válik a fejlődés „fenntarthatóvá”? Bizony nem egyszerű ennek a kifejezésnek az értelmezése, hiszen egyik szava sem egyetlen értelmű; az sem, hogy „fenntartható”, s az sem, hogy „fejlődés”.

Tényleg! Mit tartunk egyáltalán *fejlődésnek*? Mit nevezünk fejlettnak, s mit fejletlennek (fejlődőnek)? A mi kultúrkörünkben „fejlődésen” legtöbbször a következőt értik: „A gazdaság erősödése és a technika tökéletesedése révén emelkedik az életszínvonal”. A fejlett és a virágnyelven „fejlődőnek” nevezett országok közötti különbséget leginkább az az szoktuk jellemezni, hogy megadjuk az egy főre jutó nemzeti összterméket (USA dollárban kifejezve). E szerint tehát az a fejlettebb, akinek több van.

Van persze igazságmagja ennek a látásmódnak, hiszen valamilyen értelemben valóban fejlettebb az, akinek magasabb az életszínvonala. De milyen értelemben fejlettebb? Ennek megvilágításához itt nagyon fontos különbséget tennünk *életszínvonal* és élet-

minőség között. Az előző elsősorban az anyagi javakat jelenti: a kényelmet és a jólétet, a fogyasztási szintet. A másik inkább a tudati–lelki tartalmat, az emberi kapcsolatokban megvalósuló gazdagságot.

Az alapkérdés tehát az, hogy a hangsúlyt életünk anyagi–fogyasztási–birtoklási fejlődésére tesszük-e, vagy pedig a szellemi–lelki oldal gazdagodására. Melyiket tekintjük inkább a fejlődés lényegének?

Nyilvánvaló persze, hogy ez a két oldal nem választható el élesen egymástól. Az is igaz azonban, hogy nincs közöttük szoros korreláció. Vagyis: szellemi–tudati–lelki életünk fejlődéséhez értelemszerűen szükség van anyagi javakra is; egy sereg szellemi gazdagodási lehetőség (pl. színház, könyvvásárlás) függ az anyagi helyzettől is. Mégis azt mondhatjuk, hogy a szellemi–lelki élet gazdagsága — és gazdagodása — óriási mértékben független az anyagi javaktól, azok birtoklásától.

Európai szemmel szinte elképzelhetetlen anyagi szűkösségekben élő emberek szellemi téren magasszintű, gazdag és teljes életet élhetnek. És megfordítva: az anyagi javakban dúskáló milliomosoknak többnyire az egész élete éppen ezen

***

A következő kérdés, hogy vajon a fejlődés — bármilyen fejlődés — értelemszerűen növekedés-e egyszerűsmind? Azaz: csak olyan folyamatot nevezhetünk-e fejlődésnek, amely — valamely, általunk kiválasztott paraméterében — állandó és számokkal jellemezhető növekedést mutat?

Ha valaki abban az alternatívában, hogy az anyagi javakra vagy a szellemi javakra teszi-e a hangsúlyt, az anyagi javak birtoklása mellett „dönt”, akkor ő érthetően a birtoklott javak mennyiségével — a mennyiség növekedésével —

fogja jellemezni a fejlődést. Ilyen pl. az a (már említett) közgazdasági szemlélet, amely az egy főre jutó nemzeti össztermék (a GNP) — pénzben kifejezett! — értékével osztályozza az országokat a fejlettek, fejlődők és fejletlenek közé. Ez a fajta látásmód tehát a „fejlődés” szóba mindenképpen beleérti a „növekedést” is; azt, hogy holnap valamiből (amit életszínvonalunk szempontjából fontosnak tartunk) több lesz a birtokunkban, mint ma.

Ez a látásmód végső soron *materiális és kvantitatív*; gondolkodásának közép-

***

Nézzük meg ezek után, hogy a napjainkban oly gyakran olvasható–hallható szlogen — a „fenntartható fejlődés” — hangoztatói vajon melyik fajta fejlődésre gondolnak. Minthogy a *fenntartható* (*sustainable*) szó azt kívánja érzékeltetni, hogy olyan folyamatról van szó, amely nem fog megakadni belátható időn belül, hanem „az idők végezetéig” folytatható lesz, legelőször is azt kell megnéznünk, hogy a fent elemzett fejlődés-koncepciók közül melyik az, amelyiket egyáltalán fenyegeti a megakadás veszélye.

Az anyagi javak birtoklására és ennek növekedésére alapuló fejlődést kétségtelenül fenyegeti, hiszen maga a Föld is — s így a rajta lévő anyagi javak mennyisége is — véges. A *materiális–kvantitatív fejlődés* vallói tehát elkerülhetetlenül beleütköznek ebbe az objektív határba. Ha valaki egyedül birtokolná is az egész Földet, akkor sem lenne lehetséges számára a birtoklásban való szüntelen és örök növekedés. Ez a fajta fejlődés tehát eleve *nem fenntartható!*

***

javak megszerzése, megtartása és gyarapítása körül forog, ezért a szellemi életük kifejezetten egysíkúvá — azaz szegényé — válik. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy egy kifejezetten gazdag ember nem élhet szellemileg változatos, gazdag, teljes életet, hanem azt, hogy ez egyáltalán nem jellemző.

Állításom summája tehát az a látszólagos paradoxon, hogy viszonylag alacsony a korreláció az anyagi javak birtoklása (a materiális gazdagság) és a szellemi fejlődés (szpirituális gazdagság) között. Legalábbis a tények, a tapasztalatok ezt mutatják, akármilyen legyen a jelenség „elvi” magyarázata.

Persze az anyagi gazdagság ellentéte — a súlyos nélkülözés — sem jó. Mert az meg más oldalról szűkíti be az emberek gondolkodását és egyéniségét. Valószínű tehát, hogy a szellemi gazdagodás szempontjából van valamiféle optimuma az anyagi „gazdagságnak”. És ez föltehetően igen közel van az anyagi javak birtoklásának ahhoz a szintjéhez, ami megfelel az objektív szükségleteknek. (Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az előző mondatban nem „igényt” írunk, hanem „szükségletet”. A kettő ugyanis távolról sem ugyanaz!)

pontjában *anyagi dolgok mennyisége* van.

Ha azonban valaki a tudati–szellemi–lelki gazdagodást tekinti fontosabbnak, akkor egészen más a helyzet. Ez a fajta gazdagság ugyanis nem fejezhető ki számokkal, az értéke nem váltható át semmilyen pénzre, a fejlődése nem értelmezhető mennyiségi növekedésként.

Ez a látásmód tehát alapvetően *szpirituális és kvalitatív*; vagyis gondolkodásának középpontjában *lelki dolgok minősége* van.

A *szpirituális–kvalitatív fejlődés* viszont egyáltalán nem fenyegeti az a veszély, hogy „kifogynak a forrásai”; ezen a téren nem látszik semmiféle limit; itt nem áll fenn az a veszély, hogy objektív okok miatt egyszer csak kifulladás a fejlődés. Sőt! A szellemi fejlődés gazdagítja saját forrásait is. Világos tehát, hogy a lelki–szellemi–tudati fejlődéssel kapcsolatban semmi szükség nincs fenntarthatóságról beszélni, hiszen az *eleve fenntartható*. Nem is lehet más!

Mindezek alapján igen erős bennem a gyanú, hogy amikor pl. a „Brundtland-jelentés” (*Our Common Future*, 1987) vagy a „Rio-i Nyilatkozat” (1992) nyomán a „szakemberek” fenntartható fejlődésről beszélnek, akkor „képmutató farizeus” módjára viselkednek, hiszen — lényegében véve — csak a következőről van szó: a „gazdag világ” szeretné megtalálni az egyre súlyosbodó globális krízishelyzetben azt az áthidaló megoldást, amely minél

És mit mond ugyanez a szemlélet a javak előállítását végző gazdaság és a környezetvédelem viszonyáról? Tanulságos elemezni ebből a szempontból a *Brundtland-jelentés* alábbi mondatát: „A gazdaságosság nem szükségszerűen áll szemben a környezeti megfontolásokkal”.

A „múlt” felől nézve ez a mondat kétségkívül pozitívum, hiszen annak idején az volt — és sokak számára még most is az — az elfogadott vélemény, hogy a környezeti szempont csak nyűg a gazdaság nyakán. S azt is tudjuk, hogy a környezetvédelmi költségekkel még napjainkban is gyakran mint veszteséggel számolnak. Innen nézve tehát óriási

Az eddig említett nagy, nemzetközi szintű dokumentumok szemléletéhez képest alapvető hangsúlyáttevéődés érezhető a „Caring for the Earth” (*Földünkért*, 1991) mondatain. S ez azért fontos, mert ez a könyv a három legnagyobb környezetvédő intézmény-szervezet — az IUCN, a UNEP és a WWF — tízéves munkájának gyümölcse. A következőket szögezik le: „A gazdasági növekedés a fejlődés része, de nem lehet cél önmagában és nem folyhat vég nélkül”.

Ez a mondat — ha gondolatban kifejtjük — lényegében azt állítja, hogy az anyagi javak birtoklására és az állandó növekedésre épülő, materiális-kvantitatív fejlődésmodell eleve fenntarthatatlan. Innen már tulajdonképpen csak egy lépés lenne annak megállapítása, hogy tehát valami másfajta fejlődésmodellt kellene elfogadnunk és követnünk. S ez a tanulmány már ehhez a gondolathoz is nagyon közel van az alapelvek megfogalmazásában.

Szerintük ugyanis — és szerintem is — a *fenntartható élet* („sustainable living”) első két alapelve (rövidítve) a következő:

1. *elv*: Tisztelni kell a többi embert és az élet más formáit, ma és a jövőben.

2. *elv*: A fejlődés igazi célja az emberi élet minőségének javítása, amely lehetővé teszi a képességek kiteljesedését, s azt, hogy az emberek teljes és méltósággal eltöltött életet éljenek.

tovább lehetővé teszi megszerzett (anyagi!) gazdagságának megőrzését, sőt növelését.

Nagyon árulkodó ebből a szempontból az, hogy — többek között — a fent említett dokumentumokban is sohasem a Földről vagy az Életről van szó, hanem mindig és mindenekelőtt az emberről és a javak felhasználásáról. A *Rio-i Nyilatkozat* 1. és 2. Alapelve pl. így hangzik (rövidítve, de a lényegen nem változtatva):

***

előrelépés annak megfogalmazása, hogy legalább *nem szükségszerű* az ellentét ökonómia és ökológia között.

Globálisan és rendszer-szemlélettel gondolkodva azonban ugyanez a mondat negatív előjelűvé válik, hiszen még mindig deklarálja gazdaság és környezet elentétét (legfőleg ezt nem tartja antagonisztikusnak).

Igazán Föld-méretű és hosszútávú perspektívában a környezeti szempontok mindig(!) egyben a gazdaságosság szempontjai is. És ha ez esetenként nem így tűnik, annak csak az lehet az oka, hogy éppen valami elszigetelt vagy rövidtávú gazdasági érdeket tartunk szem előtt. Globális és hosszú távú — azaz valóban

***

Tanulságos magának a „fenntartható” szónak a saját fejlődése is. Eleinte fenntartható *növekedésről* beszéltek; azután fenntartható *fejlődésről* (ami azért már „óvatosabb” fogalmazás), s itt most már — végre! — fenntartható *életről* van szó.

Az is nagyon fontos, hogy ezekben az alapelvekben az élet *más formái* is megjelennek az ember mellett tiszteletre méltóként. S végül — de talán elsősorban

1. *elv*: A fenntartható fejlődés érdekeinek középpontjában az ember áll.

2. *elv*: Az államok szuverén joga, hogy hasznosítsák erőforrásaikat.

Van, kétségtelenül van persze ezután még sok olyan paragrafus is, amely nemes célokat hangsúlyoz: a környezeti károk elkerülésének fontosságát, a jövő nemzedékek érdekeinek tiszteletben tartását stb.; de azért — mint látjuk — a hangsúly mégiscsak az emberen és az ember fogyasztásán van.

fenntartható! — rendszerekben gondolkodva *minden környezeti kár egyben gazdaságtalan is*. Minden környezeti károsítás csökkenti a „Föld termőképességét”! Lehet persze, hogy — itt és most — az *én* gazdasági lehetőségeimet közvetlenül nem csökkenti egy adott környezeti ártalom, de valakiét—valahol—valamikor feltétlenül.

Lokálisan és rövidtávúan gondolkodva tehát vitatkozhatunk azon, hogy ökonómia és ökológia meddig „békíthető össze”, s honnan válik antagonisztikussá. Globálisan és jövőorientáltan azonban már maga a kérdés is értelmetlen. A fenntartható élet szempontjából csak az igazán gazdaságos, ami környezetbarát.

— arra szeretném fölhívni a figyelmet, hogy a *Földünkért* már nem az anyagi javakat, a fogyasztást, a birtoklást tekinti célnak, hanem az emberi *élet minőségét*: a képességek kiteljesedését, az emberi méltóságot és az élet teljességét.

Ez már a spirituális-kvalitatív fejlődés szemlélete. Az egyedül fenntartható fejlődésé. 1994. március

Victor András

Olvasók fóruma

Kérjük Olvasóinkat, írják meg véleményüket, kívánságaikat.

1) Milyen rovatokat, milyen témájú cikkeket kedvel a lapban?

2) Melyek azok a témakörök, amelyeket ritkán olvas el?

3) Milyen további témákban látna szívesen írásokat?

TARTALOM

Tanulmány

- Márczi Imre: Sem együtt, sem egymás nélkül 2-4
Isabella Campbell-Wesig: Egy trauma végetért? 5-7
Kurt Koch: Új isteneképek után kutatva 12-13

Esszé

- Tábor Béla: A zsidóság két útja (Részletek) 8-9

Vallomás

- D.J.: Antiszemitizmusom rövid emlékezete 10-11

Családi oldal

- Király Ignác: Jézus és a család 14-16

Gyerekeknek Moha-mese

- Testvéri kötelesség 17-18

Reflexió

- A Bokor — Németországból nézve (Juhar Antal leveleiből) 19-20

Olvasók fóruma

- „Kedves Értelmem Vagy!” (Olvasóink leveleiből) 22-23

Elmélkedések

- Kovács László: Keresztény volt-e Szent István király? 21

- Leveled jött Istentől (Vasárnapokra) 24-27

Környezetvédelem

- Lehetőségeim és képességeim (korlátai)
a környezetvédelem területén (Molnár Gyula levele) 28-29
Victor András: „Fenntartható fejlődés” — a politika szlogenje 30-31

Bimonthly newspaper of „Family Foundation” for communities and families, about gospel, charity, third world, ecology, nonviolence, family life, education, and radical renewal movement in the Hungarian Catholic Church.

Editor: GARAY András — Address: H-2120 Dunakeszi, Berzsényi u. 5/c.

The materials published by „Érted vagyok” can be republished free, without distortion of contents.

The editorial board hereby asks for complimentary copies in case of republication.

Köszönjük a szerzők, a szerkesztők és a sokféle segítő ingyenes szolgálatát.
Köszönjük a bátorító kritikákat, javaslatokat és biztatásokat. Köszönjük az adományokat és a terjesztők munkáját.
A lap esetleges jövedelmét a Család Alapítvány szociális célokra fordítja.

Válaszlevezőlap

bélyeg helye

„Érted vagyok” folyóirat

Budapest
Kazinczy u. 3.
1028

„Érted vagyok”

(Exodus 3,14)

Közösségi és családi folyóirat

V/4. (2.6) szám. Megjelenik évente hatszor.

Alapította: Simonyi Gyula

Szerkeszti a Szerkesztőbizottság.

A szerkesztőbizottság titkára: Garay András

Laptulajdonos: Család Alapítvány

Számlaszám: 202-10809 Magyar Hitelbank Rt.

Bp.V., Szabadság tér 5-6.

Olvasóink a Család Alapítvány fent jelzett számlájára

„Érted vagyok” megjelöléssel

támogatást küldhetnek lapunknak.

Bármely összeget köszönettel fogadunk,

és 4000 Ft vagy nagyobb támogatás esetén

állandó tiszteletpéldányt küldünk.

Az Alapítványnak adott összeg

az adóalapból levonható!

Nyugatra 200 DM vagy nagyobb támogatás esetén

küldünk állandó tiszteletpéldányt.

Felelős kiadó: Vincze Endre

Kiadóhivatal: 1476 Budapest, Pf. 40.

Szerkesztőség: 1028 Budapest, Kazinczy u. 3.

A lap az „Ingyen kaptatok, ingyen is adjátok” (Mt 10,8) szellemében szerzői honoráriumot nem váró írásokat közöl.

Minden írásért szerzője felelős és nem feltétlenül a szerkesztőség véleményét fejezi ki.

Az „Érted vagyok”-ban közölt anyagok (a szerző hozzájárulásával) tartalmi torzítás nélkül szabadon közölhetők, a forrás megjelölésével. A szerkesztőség ezúton kér az újraközlés esetén tiszteletpéldányt.

Kéziratot nem őrzünk meg, s nem küldünk vissza.

Nyomták a NEOTIPP Nyomdaipari Szolgáltatóüzemében, Budapesten.

Felelős vezető: Dr. Naszályi Gábor

ISSN: 0865-8021

Előfizetés és terjesztés:
1028 Budapest,
Kazinczy u. 3.

Előfizetést rózsaszín postautalványon a fenti címre lehet küldeni. Kérjük, az utalvány középső, Értesítés részén a név és cím olvashatóan, pontosan legyen rajta, és a hátán, a közleményben világosan legyen leírva, hogy a pénz a feladó mire küldte.

Előfizetési díj 1994-re

(postaköltséggel):

belföldre 300 Ft,

10 példánytól 252 Ft;

szociális előfizetés

(nagycsaládosok, mozgássérültek, hallássérültek, diákok, hetven éven felüliek és állami gondozottak számára) 192 Ft

(postaköltséggel együtt).

Külföldre:

Itthon előfizetve:

a szomszédos országokba

300 Ft;

egyéb külföldre 1500 Ft.

Nyugaton: 36 DM.

A konvertibilis előfizetési díjak az ESP indiai keresztény iskolát támogatják.